

04 | **M. Kováček / T. Lehotský**
Nerostné bohatství
severní Moravy a Slezska

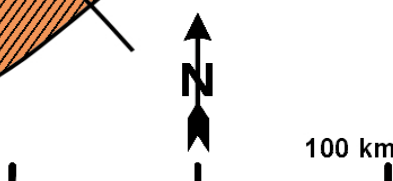
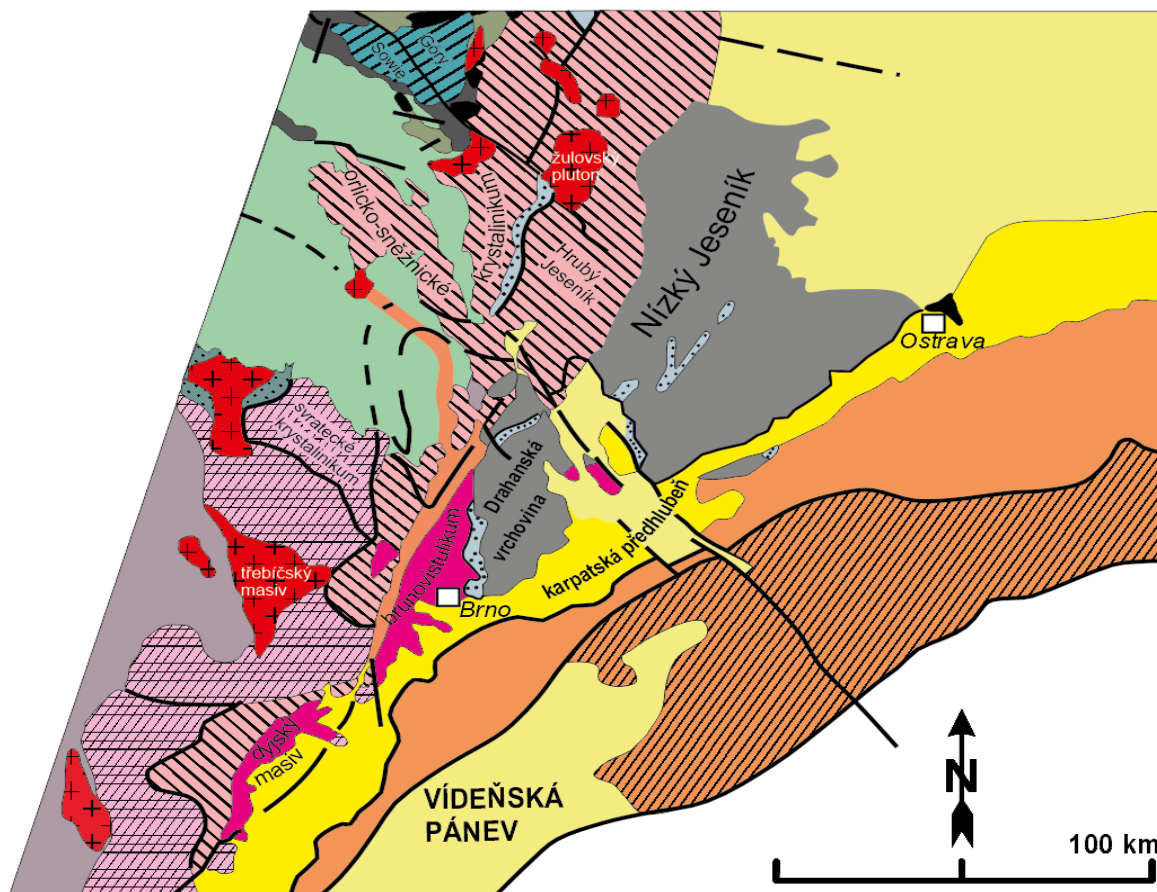
20 | **M. Šantrůčková / M. Heloňová**
Českou krajinu nelze oddělit
od člověka

51 | **Martin Starý**
Jeseníky a jejich podhůří,
krajina velké rozmanitosti

TÉMA ČÍSLA

Přírodní bohatství

variské granitoidy

MOLDANUBIKUM

pestrá série

gföhlské ortoruly

kambrium

LUGIKUM

krkonošsko-jizerská jednotka

sovíhorská jednotka

pokryv Českého masivu, křída

MORAVSKOSLEZSKÁ OBLAST

moravoslezikum, metamorfované

klastické sedimenty kulmské pánve

devonské vápence

kadamský podklad, brunovistulikum

perm boskovické brázdy

svrchní karbon

PŘEDHLUBEŇ A ZÁPADNÍ KARPATY

kenozoické spraše

neogenní předhlubeň

vnitrohorské pánve

flyšové pásmo, vnější sk. příkrovů

flyšové pásmo, magurská sk. příkrovů

hluboké zlomy

KROK 3/2026

Periodický tisk územně
samosprávného celku Olomoucký kraj

Téma čísla:

Přírodní bohatství

Obálka:

Foto: Jakub Volný.

Vydává Vědecká knihovna v Olomouci

Ročník 23, číslo 3

Vychází čtyřikrát ročně v Olomouci

Vedoucí redaktor:

Mgr. Michaela Heloňová

Redakční rada:

RNDr. Bc. Iveta Ťulpíková

Mgr. Miloš Korhoň

PhDr. Martin Kučera

Mgr. Lubor Maloň

prof. Mgr. Jindřich Štreit

Mgr. Michaela Heloňová

PhDr. Marie Gronychová

Mgr. Pavel Rušar

Mgr. Filip Gregor

RNDr. Lenka Prucková

Bc. Martina Vysloužilová, DiS.

Adresa vydavatele a redakce:

Vědecká knihovna v Olomouci

Bezručova 3, 779 11 Olomouc

IČO: 100625

tel.: 585 205 311, fax: 585 225 774

e-mail: redakce@vkol.cz

internet: www.vkol.cz/krok

facebook: <https://www.facebook.com/kulturnirevue>

kulturnirevue

Grafická úprava:

Petr Macháček

Předtisková příprava a tisk:

Booksprint s. r. o.

ISSN:

1214-6420 (tištěná verze)

1214-648X (elektronická verze)

Registrace:

MK ČR E 6450

Číslo vychází:

25. 8. 2026

Obsah

3 Úvodník

4 Nerostné bohatství severní
Moravy a Slezska (*Martin
Kováček, Tomáš Lehotský*)

13 Zábřežská vrchovina je
neznámou i pro mnohé z těch,
co v ní bydlí (*Miroslav Kobza*)

20 Českou krajinu nelze oddělit
od člověka (*rozhovor*)

26 Krajiny a půdní typy Zdeňka
Buriana (*Veronika Balajková*)

33 Fauna bezobratlých
v chráněné krajinné oblasti
Jeseníky (*Vít Slezák*)

39 Kam zmizely rostliny
během doby ledové?
(*Michaela Konečná*)

43 Patogeny si nevybírají
hranice (*rozhovor*)

51 Jeseníky a jejich podhůří
(*Martin Starý*)

VARIA

55 Nepřítel, nebo bratr?
(*Matěj Matela*)

62 Pověsti z Olomouce a okolí
(*Jaroslav Horák*)

65 Chytit Evu Chytovou
(*rozhovor*)

70 Tajná sekta v normalizační
Praze a hadí tanec
v porevoluční Ostravě
(*Jan Švábenický*)

76 P. František Dohnal.
Arcibiskupský rada,
spisovatel a básník
(*Václav Marek*)

80 Olomouc podle Wernera
(*Rostislav Krušínský*)

84 Volný výběr VKOL se
proměňuje
(*Marek Živný*)

ZE SBÍREK...

86 Vlastivědného muzea
Jesenicka

90 Kulturní itinerář

TÉMA ČÍSLA 4/2026:

Lidové tradice

Foto: Jakub Volný.

Úvodník

Vážené čtenářky, vážení čtenáři, pojem přírodní bohatství v sobě skrývá různé významy a každý jej může vnímat docela odlišně. Pro někoho představuje především nerostné suroviny a půdu jako zdroj obživy, pro jiného pak rozmanitost krajiny, živé přírody nebo kulturní a historické souvislosti, které jsou s ní spjaty. Právě tato mnohohrstevnatost je tématem aktuálního čísla časopisu KROK.

Jeho stránky nás zavedou do krajiny Zábřežské vrchoviny, jejíž přírodní a turistický potenciál zůstává často nedoceněn. Připomeneme si také dílo malíře Zdeňka Buriana, jehož didaktické kompozice krajinného rázu formovaly výuku a vztah k přírodě a krajině několika generací. Dále se vydáme za hranice České republiky, na Balkán, jenž představuje jednu z klíčových botanických oblastí Evropy. Byl totiž významným útočištěm rostlin po skončení poslední doby ledové a zásadně ovlivnil podobu dnešní evropské rostlinné diverzity. Podíváme se také na stručnou historii dobývání nerostných surovin, zejména drahých kovů, na severní Moravě, které významně ovlivnilo historii regionu i jeho dnešní podobu.

Příroda je dynamický systém, který i bez přímého přičinění člověka čelí neustálým proměnám, zániku i vymírání druhů a vzniku nových společenstev. O biologické rozmanitosti bezobratlých a rostlinstvu Jeseníků pojednávají příspěvky věnované jedinečnosti nejvyššího pohoří Moravy a proměnám jeho podoby v čase. Dva rozhovory

s odborníky z Výzkumného ústavu pro krajinu zároveň připomenou, že naše chápání přírodního bohatství se v čase proměňuje – od historických představ o kultivaci a využívání krajiny až po současný výzkum zaměřený na ochranu ekosystémů, biologická rizika a porozumění složitým vazbám mezi člověkem a přírodou. Současně představí problematiku nepůvodních invazních mikroorganismů a rostlinných patogenů, jejichž šíření představuje značnou výzvu pro zachování stability krajiny a biologické rozmanitosti napříč všemi typy vegetace – od přírodních biotopů a produkčních porostů až po městskou zeleň a památné stromy.

Využívání přírodního bohatství během lidské historie ukazuje, že každá doba považuje své způsoby hospodaření a nakládání s přírodou za racionální a pokrokové. Zdroje, ať už hospodářské, zemědělské, léčivé či surovinové, které naši předkové pokládali za základ prosperity a civilizačního rozvoje, dnes posuzujeme nejen z pohledu jejich přínosů a environmentálních dopadů, ale také ve světle nových vědeckých poznatků. Proměňuje se tak nejen způsob, jakým přírodní bohatství využíváme, ale i samotné chápání jeho hodnoty. Věříme, že toto číslo nabídne nejen nové pohledy, ale také příležitost zamyslet se nad tím, že přírodní zdroje, které nás obklopují a dávají nám vše, na čem dnes stojí naše společnost a civilizace, stojí za to poznávat, chránit i předávat dalším generacím.

Martin Kováček

Nerostné bohatství severní Moravy a Slezska

MARTIN KOVÁČEK, TOMÁŠ LEHOTSKÝ

Historie dobývání a objevování nerostného bohatství v oblasti Jeseníků, Nízkého Jeseníku, Slezska a Sudet je dlouhá téměř dvě tisíciletí. Dnes se již nacházíme na sklonku epochy, která kdysi učinila z našeho rozlehlého kraje centrum těžby zlata, stříbra, barevných kovů, ale také stavebního kamene či vápence. Na toto téma bylo již zpracováno mnoho kvalitní literatury, která by dnes zabrala rozsáhlou část polic v knihovnách. Cílem tohoto informačního článku tedy není úplné shrnutí, spíše pozastavení se nad různorodostí geologické stavby Olomouckého kraje, výjimečným umístěním našeho kraje v rámci střední Evropy, která na dlouhou řadu let zajistila kraji prosperitu, ale byla i příčinou sporů, válek, příchodu nových obyvatel a později úpadku spojeného s nevyzpytatelností lidského bažení po přírodním bohatství.

Stručná geologie Moravy a Slezska

Širší území Moravy a Slezska lze zjednodušeně rozdělit na Český masiv a Vnější Západní Karpaty. Český masiv tvoří velmi staré horniny konsolidované od proterozoika do konce paleozoika. Je pozůstatkem mohutného variského pohoří, které vzniklo při srážce Gondwany a Laurussie před

380–300 miliony lety. V karbonu vrcholila kolize kontinentů, uzavírala se moře, probíhala intenzivní vulkanická činnost a vznikaly granitové masivy (např. žulovský pluton). Rozvíjely se pralesy a uhlovodné močály, z nichž vznikla významná ložiska černého uhlí v ostravsko-karvinské pánvi. Tyto procesy vyústily ve vznik superkontinentu Pangea.

Paleozoické děje jsou klíčové pro nerostné bohatství regionu. Subdukce, pronikání magmatu a horké roztoky vedly ke vzniku mineralizací, často spojených se zlatem, stříbrem či železnými rudami. V období devonu vznikaly vápence dnes těžené v mnoha lomech. V druhohorách byla většina území souší, ale během svrchní křídly proniklo na severozápad Českého masivu moře a vznikla česká křídlová pánev. Z jejích sedimentů, například pískovců z Maletína, vznikla na Olomoucku řada sochařských děl.

Další zásadní etapou bylo alpské vrásnění a vznik Karpat při srážce africké a euroasijské desky, proces probíhající dodnes. Před 15–25 miliony lety vznikla karpatská předhlubeň i vídeňská pánev, kde se těží ropa a zemní plyn. Řeky Morava a Bečva vytvořily rozsáhlé štěrkopískové uloženiny a v době ledové vznikly spraše, z nichž se vyvinuly úrodné černozemě. V kvartéru vznikly

na olomoucko-přerovském zlomu silně mineralizované prameny bohaté na uhličitán vápenatý, z nichž u Kokor, Přerova a Tučina sedimentovaly mohutné travertinové kupy. Travertin se zde také těžil a využíval jako stavební kámen, například při výstavbě přerovských hradeb. Geologický vývoj oblasti je složitý a řada procesů vzniku minerálů je dodnes předmětem výzkumu.

Odkaz hornictví

Těžba kovů a železa patřila po zemědělství k pilířům hospodářského rozvoje českých zemí. Už od 12. století existovaly zvykové horní zákony, které roku 1300 nahradil zákoník *Ius regale montanorum*, vydaný králem Václavem II. Tento dokument patřil v Evropě k prvním, které přesně vymezovaly práva a povinnosti při těžbě. V Českých zemích se ujala unikátní metoda „sázení ohně“ k rozpojování hornin. V roce 1854 byl vydán obecný horní zákon pro celou rakouskou monarchii a dnes oblast upravuje zákon č. 44/1988 Sb. (horní zákon). Ten rozlišuje vyhrazené a nevyhrazené nerosty; vyhrazené suroviny, jako uhlí, ropa, zemní plyn, zlato či radioaktivní minerály, patří vždy státu bez ohledu na vlastnictví pozemku.

Na někdejší těžbu odkazuje řada místních názvů, například Stříbrník, Stříbrný kopec či Zlatý potok. Ne vždy však tyto názvy skutečně souvisí s dobýváním nerostů. V oblasti Sudet navíc až do první poloviny 20. století převládala německá toponyma a po odsunu Němců byla mnohá místa opakovaně přejmenována, takže dnešní názvy mohou být zavádějící. Označení „Zlatý potok“ tak nemusí znamenat existenci rýžoviště, ale může odkazovat například na v horkém létě nevysychající vodní tok, který byl pro místní obyvatele cenný

„jako zlato“. Z praktických důvodů byla celá řada obcí a sídel založena kvůli místní těžbě. Dnes si toho můžeme povšimnout např. v obecních znacích nebo na vlajkách jednotlivých obcí. Celá řada obcí na Moravě a ve Slezsku má ve svém znaku tradiční hornický symbol – kladívko a mlátek. Naopak obec Čelechovice na Hané má jako jedna ze tří obcí v ČR ve svém znaku trilobita (dalšími jsou Skryje a Jince v Čechách). Čelechovice mají trilobita ve znaku jako odkaz na místní paleontologické lokality.

Mineralogicky výjimečný region Evropy

Komplikovaná geologická stavba na území Moravy a Slezska zapříčinila vznik různorodých mineralizací i množství zastoupených druhů minerálů. Nejvíce lokalit s minerály regionálně metamorfovaných hornin se nachází v Jeseníkách. Zejména to jsou krystalické horniny v desenské skupině prekambriického stáří a v jejích obalových jednotkách z hornin devonského stáří. Jako velmi známý lze uvést výskyt granátů a staurolitů ve svorech v okolí Petrova nad Desnou, Novém Malíně a granáty bez staurolitu na Zlatém chlumu u Jeseníku. Mineralogicky významným je apatit, tvořící až několika-centimetrové krystaly v okolí Šumperka, ale také severozápadně od Loučné nad Desnou. V Šumperku se nachází nepříliš známé železorudné ložisko Franziskazeche, které se nacházelo na severovýchodním okraji města. Bylo objeveno náhodně v roce 1838. Doložená těžba zde probíhala v letech 1838–1839, rozsáhlejší práce pak byly provedeny v roce 1852, a to bratry Kleinovými, majiteli sobotínských železáren. Byla zde vyražena štola o délce 62,4 m a šachtice hluboká 7,6 m. Vytěžená ruda byla odvážena do železáren v Sobotíně. Ještě v témže roce však byla důlní činnost ukončena pro malý

obsah železa. Dnes jsou veškeré stopy po činnosti odstraněny. Z povrchového materiálu se podařilo během let činnosti kurátorů získat do sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci (dále jen VMO) řadu minerálů, neboť ložisko je velmi pestré. Nachází se zde amfibolity, ruly i pegmatit. Z minerálů lze vyjmenovat např. andalusit, kyanit, ilmenit, korund, křemen – křišťál, magnetit, staurolit, sillimanit či titanohematit. Chemické složení rudy ukazuje, že železo se získávalo zejména z magnetitu a titanohematitu. Kleinovské železářny a podnikatelství bratří Kleinů byly specializovány na stavbu silnic, železnic a mostů. Poslední most byl v sobotínských železárnách vyroben v roce 1914. Se stavbou železáren ve Štěpánově bylo započato v roce 1844. První odpich zdejší vysoké pece se konal v roce 1849. Do 70. let 19. století byla produkce železáren ve Štěpánově zaměřena zejména na výrobu kolejnic a s jejich provozem byla spjata těžba železné rudy

Drúza epidotu, protažené prizmatické krystaly, Pfarreb u Sobotína.

v dolech v okolí Šternberka ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století (důlní revíry Horní Loděnice, Chabičov). Poslední železnorudný důl Otýlie byl uzavřen v roce 1921. Těžba v dole Adolf byla krátce obnovena za druhé světové války. V ultrabazických horninách sobotínského amfibolitového masivu byla těžena krupníková tělesa v okolí Sobotína a Vernířovic. Ve sbírkách VMO jsou dosud k vidění mimořádné krystaly magnetitu do velikosti 1,5 cm a prizmatických krystalů apatitu do 2 cm. Krupník našel využití nejen ve slévárnách a železárnách. Z této tvárné a měkké horniny byla vytvořena např. boží muka v Koutech nad Desnou nebo kalvárie u lázeňského parku ve Velkých Losinách. V křemenných čočkách ze svorových rul v Potůčnicku lze nacházet andalusit, diaspor a korund.

Další regionálně významnou mineralizaci v severovýchodní části Českého masivu představují minerály kontaktně metamorfovaných hornin,

Dipyramidální krystal anatasu, Praděd – výkopové práce pro stavbu nového vysílače, rok 1975.

převážně v areálu žulovského granitoidního masivu. Na kontaktu devonských vápenců skupiny Branné a granitoidů došlo ke vzniku skarnů, ve kterých lze nalézat granát (hesonit), vesuvian a epidot až o velikosti několikacentimetrových krystalů. Celá oblast je významná těžbou granitu – tzv. „slezské žuly“, kterou je tvořena i dlažba v centru Olomouce nebo mnohé staré cesty z tzv. kočících hlav na Olomoucku a Přerovsku. Taktity a erlany u Bludova jsou tvořeny bílým wollastonitem, ve kterém jsou nápadné červené granáty (grossular-andradit). Vznikly taktéž na kontaktu vápenců skupiny Branné s metamorfity keprnické skupiny a v blízkosti šumperského granitového masivu. Tato zajímavá „puntíková“ hornina získala místní označení bludovit, i když se geologové dodnes na tomto názvu neshodnou. Mramory v okolí obce Lipová-lázně, zejména na Smrčnicku, se těží v několika významných lomech a v těchto horninách vznikly rozsáhlé, nyní zpřístupněné jeskyně Na Pomezí. V devonských horninách je založena celá řada lomů na vápenec. Celé území Moravy je výjimečné rozsahem devonských vápenců, ve kterých vznikají na mnoha místech regionu jeskyně evropského i celosvětového významu: Javoříčský, Mladečský, Moravský či Hranický kras s nehlubší zatopenou sladkovodní propastí na světě.

Puklinová mineralizace alpského typu je nejrozšířenějším mineralogickým typem. Tyto minerály jsou sbírány více než 150 let, některé dosahují i světové úrovně, např. epidot ze Sobotína je vystavován ve významných muzeích v Praze, Vídni, Vratislavi či Bonnu. Mezi nejvýznamnější patří lokalita Pfarrerb (Sobotín) s krystaly a drúzami epidotu, prehnitu, stilbitu, diopsidu, albitu i křemene (křišťálu). Známé jsou také křišťály z okolí Mísečné

chaty u Vernířovic či z lomu v Krásné u Hraběšic (zde se nalézá také albit, adulár, titanit, chlorit, apatit a zeolity). Rozsáhlé sběry má muzeum k dispozici z historické lokality Schwarzgraben, kde byl nalézán červený dipyramidální anatas. Mezi velmi vzácné minerály v rámci ČR patří babingtonit, který je dle některých mineralogických systémů řazen mezi rhodonity a je vzácný i v rámci Evropy. V opuštěných lomech na úpatí Kožušné (Fellberg) je vyvinuta paragenese minerálů zeolitové skupiny – především stilbit, chabazit a heulandit. Zajímavostí ve sbírkách VMO jsou krystaly dipyramidálního anatasu z vrcholu Pradědu o velikosti až do 7 mm. Tento sběr proběhl při stavbě vysílače a hloubení jeho základů v letech 1968–1980. Alpské žíly s křemenem (křišťálem) se vyskytují ve spodnokarbonských horninách na více lokalitách. Významný je lom v Domašově nad Bystřicí, kde se v puklinové mineralizaci vyskytují křemen, kalcit, albit, chlorit,

Beryl, krystal 30 × 12 mm – akvamarín přechází do žlutozeleného berylu v pegmatitu 11 × 9 cm, Maršíkov – Střelecký důl (Scheibengraben).

pyrity a byl odtud v roce 2001 popsán zcela nový minerál kalciopetersit.

Minerály rudných ložisek byly převážně těženy z důvodu rozvoje průmyslu a hospodářství už od středověku. Drahé kovy provázené sulfidickými rudami mědi, olova a zinku byly těženy u Zlatých Hor, Nové Vsi, Horního Města, Horního Benešova a pokusy o těžbu proběhly i v Hlubočkách v Mariánském údolí u Olomouce. Sekundární minerály po zvětrávání rud ve Zlatých Horách tvoří ve starých štolách vzácné polohy, které jsou mnohdy takto pojmenovány (Modrá štola, alofán), rovněž se zde nachází polohy pokryté malachitem, azuritem a vzácně krystalovaným linaritem. K dalším rudným ložiskám patří např. výskyt molybdenitu u Videl pod Pradědem nebo antimonitu u Hynčic pod Sušinou doprovázený arzenopyritem.

Ložiska uranu v Zálesí u Javorníku jsou tvořena především žilami a proslavila se svou pestrostí. Bylo zde popsáno na 100 druhů minerálů a nalezeny i úplně nové minerály: zálesit v roce 1999 a lithochlebit v roce 2009. Doprovodný je výskyt stříbra a pozoruhodná přítomnost selenidů, např. naurmannitu.

Intenzivně těžená železorudná ložiska svrchně devonského stáří se vyskytují v jihozápadně-severovýchodním směru ve dvou pruzích, vrbenském a šternbersko-hornobenešovském. Tato hydrotermálně sedimentární ložiska obsahují železo zejména ve formě hematitu, magnetitu v doprovodu biotitu, Fe-chloritů, karbonátů (kalcitu a sideritu) a křemene. Na Sobotínsku a Vernířovicku byly historicky těženy páskované železné rudy v rulách desenské skupiny proterozoického stáří. Jedním z intenzivních míst těžby byl např. jihozápadní svah kóty Homole, kde lze dodnes

pozorovat reliktů báňských prací (haldy, zavalené stoly i šachtice).

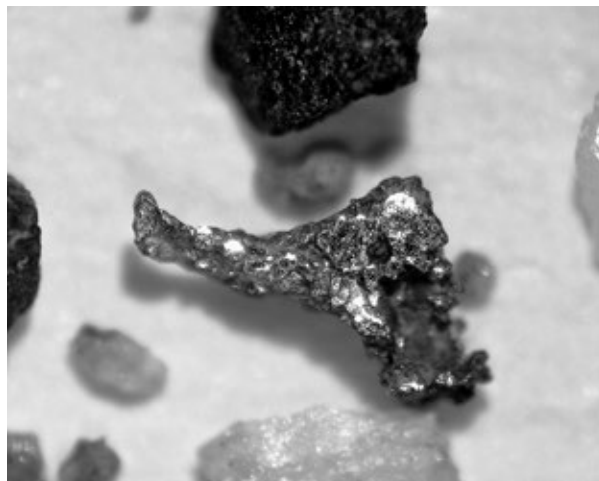
V žulovském masivu je znám výskyt křemenných žil, z nichž nejvýznamnější je např. místo nazvané poeticky U Andělských domků nebo Korálové jámy. Nachází se zde ukázky oboustranně ukončených krystalů křišťálu od několika mm po 5 cm velké krystaly. Význačnými lokalitami jsou Velká Kraš u Vidnavy, Vápenná, Stará Červená Voda či Velké Kunětice, kde se místně těžil křemen i pro sklářské účely. U Nýznerova a Skorošic se v okolí Stříbrníku (Silberberg) nachází také pozůstatky těžby stříbronosného galenitu. Těžba zde pokusně probíhala v letech 1836 (bez známého výsledku), 1856–1857 a 1893–1894 bratry Freundovými z Ratiboře.

Významnou mineralizaci představují minerály pegmatitové. Ty u Olomouce jsou velmi jednotvárné a představují nejstarší horniny na Olomoucku staré více než 500 milionů let. Tvořeny jsou zejména muskovitem – varieta pérový muskovit, křemenem a živci. Nejvýznamnějším pegmatitem je patrně těleso u Maršíkova, kde se nachází několik lokalit. Lokalita Scheibengraben (Střelecký důl) je typickou ukázkou berylového pegmatitu (vzácně i varieta akvamarín), s nálezy turmalínu, apatitu, gahnitu, bismutinu, bavenitu či columbitu. Jako exotický pegmatit lze označit výskyt v Hraničné u Javorníku, který obsahuje draselný živec zelené barvy – amazonit (což je způsobeno zvýšeným obsahem olova a barya). V Rudě nad Moravou se na kontaktu pegmatitu se serpentinitem (hadcem) vytvořila zóna tvořená plagioklasem, klinozoisitem, křemenem, grossularem, diopsidem a amfibolem. V těchto serpentinitech byl v roce 1855 Gustavem A. Kenngottem popsán vůbec první nový minerál z Moravy – enstatit.

Zlato, stříbro a železo: hornické dějiny severní Moravy a Olomoucka

Zlato a stříbro formovaly hospodářský vývoj regionu, přitahovaly panovníky, církve i dobrodruhy – a zanechaly po sobě stovky štol, hald a zaniklých osad.

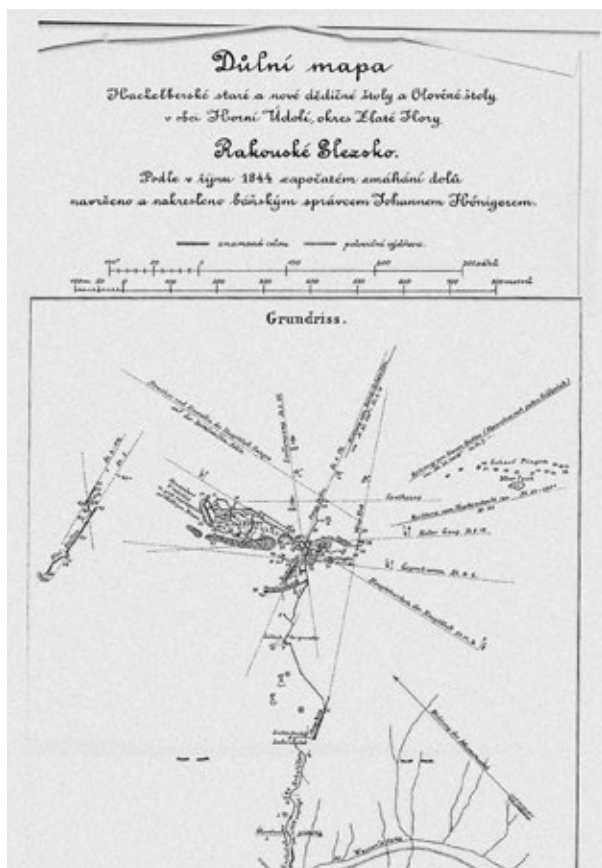
Nejvýznamnějším zlatým revírem byly Zlaté Hory v Jeseníkách. První prospektoři pravděpodobně přišli už v době laténské, tedy v období Keltů. Ve středověku se zde těžila primární ložiska na Příčné hoře i zlato z náplavů mezi Zlatými Horami a dnešními Hlucholazy. Jen z Příčné hory bylo mezi 10. stoletím a rokem 1793 podle odhadů vydobyto asi 1,85 t zlata. Těžba však probíhala v cyklech – období rozkvětu střídal úpadek. Ve 13. století se o zdejší doly přel moravský kníže Vladislav Jindřich s vratislavským biskupem Tomášem I., což dokládá jejich mimořádný význam. V 16. a 17. století vznikly dědičné stoly odvodňující celý revír. V Poštovní stole, dnes přístupné veřejnosti, se těžilo nejen zlato, ale i měď a stříbro. Z vod bohatých na sírany se vyráběl vitriol (kyselina sírová). Novodobá těžba probíhala ještě v letech 1965–1993 a celkem bylo vytěženo 35 078 t mědi, 9 023 t zinku, 395 t olova, 1,47 t zlata a 0,746 t stříbra. Geologický průzkum v roce 2025 potvrdil další zásoby zlata, jejichž budoucí využití je však nejisté. Blízký Andělskohorský rudní revír byl těžen již Kelty ve snadno dostupných zvětralých partiích, přičemž hlavní rozmach těžby nastal před husitskými válkami. Těžba zlata, ale i mědi zde pokračovala s proměnlivou intenzitou až do 18. století (např. štola Augustin). Rýžoviště zlata na řece Oskavě byla užívána od nejstarších období do poloviny 16. století a patří k největším a nejlépe dochovaným lokalitám tohoto typu s vysokými valy a rýžovnickými poli podél řečiště.

Plíšek zlata vyrýžovaný ze šlichu z haldy Zlatého Dolu v Hlubočkách v roce 2008.

Zlatý Chlum u Jeseníku odvozuje svůj název také od ložiska zlata. Už před rokem 1200 zde bylo podle odhadů vytěženo přes 800 kg. Dalším centrem byl rudní revír u dnešního Starého Města pod Sněžníkem. Roku 1325 se zde připomínají zlaté doly, jejichž výnosy byly pod kontrolou kláštera v dolnoslezském Kamenci. Těžba zlata ovlivnila i sousední oblasti dnešního Polska, například Złoty Stok, kde se ruda upravovala, i když za cenu smrtelných otrav arzémem a rtutí. Na Staroměstsku se v 19. a první polovině 20. století těžil také grafit, jehož další ložiska se nacházejí i u Mohelnice (Líšnice–Svinov).

Významnou oblast těžby stříbra představuje revír Horního Města u Rýmařova. Od 12. století zde byl těžen zejména galenit obsahující stříbro, s největším rozmachem v 15. a 16. století, kdy se těžily podpovrchové rudné partie do hloubky 40 m. Od 17. století došlo k úpadku dolů na stříbro a započal rozvoj těžby železných rud také v okolí Rudy a Tvrdkova, která zanikla kolem roku 1880.

Mapa důlních děl v prostoru Hackelbergu (ZH Hornické skály) z roku 1844. *Minerál*, 1998, roč. VI, č. 3.

Novodobý zájem o ložisko začal od roku 1954, těžba byla provozována v letech 1966–1970 s úpravou rudy v závodě Horní Benešov. V roce 2018 byl ze štoly Antonína Paduánského i za přispění mineraloga VMO Ing. Pavla Novotného popsán zcela nový minerál bohuslavit.

Méně známou, ale historicky významnou oblastí byla těžba v bezprostředním okolí Olomouce. Velkobystřický rudní revír na řece Bystřici patří

k nejstarším na Moravě. Zlato zde však bylo velmi raritní, a tak se těžily hlavně stříbrnosné minerály. Podle odhadů zde bylo do roku 1200 vytěženo až 1 200 kg stříbra. Ve 14. a 16. století zde probíhaly intenzivní báňské práce, vznikla huť i stoupy na dracení rudy. Oblast západně od Hluboček nesla název Zlatý Důl (Goldoch), později Marie Pomocná. Těžba zde s přestávkami pokračovala až do 18. století.

Vedle drahých kovů hrála zásadní roli železná ruda. Významná ložiska se nacházela u Medlova, Šternberka, Horní Loděnice, ale i u Květína na Mohlenicku. Už ve středověku zde fungovaly menší hutě. Dolování limonitu bylo ve 20. a 30. letech 19. století místně významné také západně od Litovle (Dzbel a Březko). Za druhé světové války se Němci pokusili vytvořit z oblasti Medlova strategickou rudní základnu. Po roce 1945 byla těžba krátce obnovena, definitivně však skončila v roce 1965. Zatopené jámy dnes často slouží jako zdroje vody.

Břidlice a stavební kámen

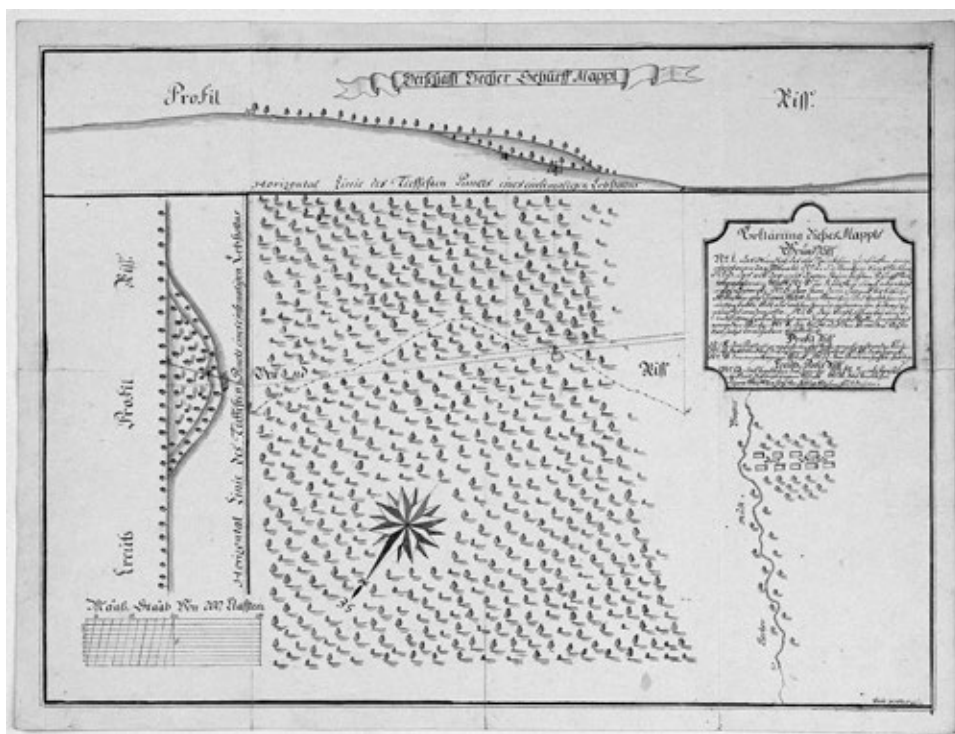
Pokryvačská břidlice patřila po staletí k významným stavebním surovinám Evropy. Už ve 13. století se používala k pokrývání významných budov, ceněna byla především pro svou nehořlavost a dlouhou životnost. V moravskoslezském kulmu, zejména v oblasti Nízkého Jeseníku, začala systematická těžba v roce 1776 ve Svobodných Heřmanicích, následovaná roku 1832 ve Velké Střelné. Největší rozmach přišel v 60. letech 19. století, kdy fungovalo více než 70 lomů a dolů a práci zde nacházely stovky dělníků. K nejvýznamnějším lokalitám patřily Velká Střelná a Hrubá Voda, kde se už využívaly parní stroje i kolejová doprava. V 80. letech 19. století byla poptávka po břidlici tak vysoká, že lomy nestíhaly vyrábět. Úpadek

nastal po roce 1890 s nástupem levnější asbestocementové krytiny. Po druhé světové válce znamenal odsun německého obyvatelstva definitivní útlum těžby. Dnes se břidlice těží už jen příležitostně, například u Smilova, a někdejší doly, například Flascharův důl u Oder (přelom 19. a 20. století), slouží jako turistické cíle.

Vedle břidlice se v regionu těžily i další nerudní suroviny. V kulmských horninách se sice marně hledalo černé uhlí (např. u Drahan, Plumlova, a dokonce na Velkém Kosíři), zato poskytovaly kvalitní stavební kámen. Dobývaly se především slepence a droby. Mezi významné těžební lokality patří například ložiska u Bělkovic, Dalova,

Jakubčovic nad Odrou, Hrabůvky a Lipníku nad Bečvou a celá řada dalších regionálních provozů. Význam měly také cihlářské jíly, písky, šterky a místy i rašelina, například v okolí Tovačova. Kvartérní ledovcové sedimenty u Vidnavy jsou proslulé výskytem bludných balvanů přinesených ledovcem až ze Švédska, občas lze v rozsypech nalézt i jantar z Pobaltí. Plán na obnovu těžby kaolínového ložiska u Vidnavy je spornou otázkou posledních několika let. Velkokapacitní kame-nolomy a šterkopískovny jsou nadále v aktivním provozu a představují klíčový surovinový zdroj pro betonářský průmysl. Zatopené neaktivní šterkovny a pískovny po celém toku řeky Moravy od Zábřehu

Mapa průzkumné štoly na černé uhlí vedoucí z Čech pod Kosířem, vyznačeno na jihozápadní straně mapy nad obcí Služín zhruba 1 km severovýchodně od středu obce, rok 1774. Zdroj: Národní archiv Praha.

až k hranicím ČR jsou využívány jako rekreační vodní plochy, významná hnízdiště vodních ptáků či chráněné biotopy živočichů.

Závěrem

Geologický vývoj obdařil Moravu a Slezsko mimořádně pestrým a bohatým nerostným dědictvím. Těžbě však dnes už doba nepřeje – a zároveň si stále více uvědomujeme, že zdroje nejsou nevypčerpatelné. Stejně jako ve vesmíru je i v zemské kůře konečné množství prvků. To, co dnes dobýváme, vznikalo nepředstavitelně dlouho. Zlatorudná ložiska v Jeseníkách vznikala během variského vrásnění před zhruba 350 miliony let, přičemž jejich horninové prostředí má původ až kolem půl miliardy let, zatímco člověk jejich zásoby během zhruba dvou tisíciletí téměř vyčerpал. Objevují se názory, že by bylo vhodné některá ložiska „zakonzervovat“ pro budoucí generace. Je však třeba připomenout, že možnosti těžby jsou technicky omezené. Zemská kůra má mocnost až kolem 70 km, ale člověk se při běžné těžbě dostane sotva do hloubky jednoho kilometru. I když

existují průzkumné vrty hluboké přes 10 km, slouží výhradně vědeckému výzkumu, nikoli dobývání surovin.

Hornická činnost zásadně proměnila krajinu Jeseníků i Olomoucka. Dochované haldy, propadliny a staré štoly dnes představují technické i přírodní památky. Některé lokality byly přeměněny na muzea či turistické trasy, jiné zůstávají opuštěnými svědky dávných zlatých horeček.

Dnes hodnotíme dostupná ložiska nejen z ekonomického hlediska, ale také s ohledem na ochranu přírody, krajiny a dlouhodobou obyvatelnost území. Je dobré si připustit, že co bylo jednou vytěženo, nelze jednoduše vrátit zpět – nové zásoby vzniknou až v horizontu milionů let. Odpovědnost za to, jak s nerostným bohatstvím naložíme, tak zůstává výhradně na nás. Je otázkou, zda s krátkozrakostí, nebo s vědomím jeho skutečné hodnoty.

Geologické schéma širší části Moravy a Slezska bez hranic státních útvarů naleznete na přední vnitřní obálce. Upraveno podle geologické mapy 1 : 500 000, Česká geologická služba.

Martin Kováček (* 1990) je absolventem PříF Univerzity Palackého v Olomouci v oboru environmentální geologie, působí jako kurátor geologických a mineralogických fondů VMO.

» kovacek@vmo.cz

Tomáš Lehotský (* 1978) vystudoval obory biologie, geografie a geologie na PříF Univerzity Palackého a obor geologické vědy na Masarykově univerzitě. Pracuje jako odborný asistent katedry geologie PříF UP a jako paleontolog VMO.

» lehotsky@vmo.cz

Zábřežská vrchovina je neznámou i pro mnohé z těch, co v ní bydlí

MIROSLAV KOBZA

Zábřežská vrchovina je sice jedním z nejrozsáhlejších pohoří v kraji, jen málokdo ovšem ví, kde začíná a končí. Najdeme v ní místa velmi zajímavá z hlediska přírodních lokalit a také krajinných celků. Pozoruhodný je i její rekreační potenciál, který však stále ještě čeká na své objevení.

Podle odborné literatury je Zábřežská vrchovina geomorfologickým celkem, který vyplňuje severozápadní část Moravy a část východních Čech. Protáhlé území se rozkládá ve směru od severozápadu k jihovýchodu a vzniklo vyzdvížením zemské kůry horotvornými procesy. Tyto kry se následně rozlámaly a vytvořily tak hornatinu s četnými údolími a proláklínami. Její rozloha činí 737 km² a střední nadmořská výška pohoří je kolem 430 m.

Na severu Zábřežskou vrchovinu ohraničuje silnice z Olšan přes Štítý, Horní Heřmanice do Výprachtic, na západě Lanškrounská kotlina a Boskovická brázda, na jihu tok řeky Romže a Nectavské údolí a na východě Hornomoravský úval a Mohelnická brázda.

Nejvyšší část Zábřežské vrchoviny najdeme v jejím severozápadním cípu. Vůbec nejvyšší horou je

Lázeň dosahující nadmořské výšky 714 m, na němž stojí rozhledna postavená v roce 1933. Tato část pohoří nese název Drozdovská vrchovina a nadmořská výška kolem 700 m zde není ojedinělou.

Druhou podoblastí tohoto pohoří je Mírovská vrchovina, rozkládající se na západ od Zábřeha. Nejvyšší horou je Kančí vrch s nadmořskou výškou 605 m. Od Drozdovské vrchoviny ji odděluje první z průlomových údolí řek, kterým prochází Moravská Sázava z Lanškrounska do údolí Moravy.

Na jihu pak Mírovskou vrchovinu uzavírá druhé průlomové údolí, které si masívem Zábřežské vrchoviny prorazila řeka Třebůvka.

Za ní už začíná Bouzovská vrchovina, která je nejrozsáhlejším podcelkem Zábřežské vrchoviny. Nejvyšší horu této části pohoří, Zahálkovy skalky s nadmořskou výškou 610 m, najdeme nedaleko Kladek. Právě na úbočí této hory se nachází kladecký skiareál. Mnohem známějším kopcem je v této oblasti ten nejvýchodněji položený. Kdo by neznal „hanácký Mont Blanc“ Velký Kosíř. A to už jsme skutečně na dohled od Olomouce.

Zábřežská vrchovina sice neohromí zeměpisnými „nej“, zato se jedná o nesmírně rozmanitou

Bledule jarní u Hoštejna. Všechna foto: autor článku.

Jaterník podléška kvetoucí na svazích Zkamenělého zámku v NPR Špraněk.

krajinu z hlediska krajinného, ekologického i historického. Najdeme v ní a v její těsné blízkosti pozoruhodné přírodní lokality, historické památky přístupné veřejnosti, zříceniny dávných hradů, krasové oblasti s přístupnými jeskyněmi či hluboká údolí se stále ještě čistými řekami a potočky. Součástí zdejšího kraje je množství sakrálních památek, a to včetně poutních míst, nachází se zde i několik rozhleden a nespočet přírodních míst s pozoruhodnými výhledy od Orlických hor až po Hostýnské vrchy.

Na severu je velká část hornatiny součástí přírodního parku Březná. Východočeská část Bouzovské vrchoviny je součástí parku Bohdalov-Hartínkov, na nějž jižněji navazuje přírodní park Kladecko a dále pak přírodní park Velký Kosíř. Malá část území kolem Mladče pak spadá pod ochranu CHKO Litovelské Pomoraví.

Maloplošná chráněná území a přírodní památky jsou už známé méně, a proto jsou možná o to zajímavější. V Olomouckém kraji můžeme jmenovat například nedaleko Pavlova se nacházející Přírodní památku Rodlen chránící kolonie zvláště chráněného lesního druhu mravence pospolitého. Poslední sčítání zde zaznamenalo více než 500 mravenišť, která jsou nepřehlédnutelná i pro běžného návštěvníka. Zdejší les navíc o kus dál skrývá i historickou památku v podobě zbytků prehistorického hradiště Obersko.

Mezi maloplošné přírodní lokality, zde dokonce v kategorii národní přírodní památky, patří i známé arboretum u zámku v Bílé Lhotě. Stejně tak jsou pozoruhodná chráněná území nedalekého vápencového vrchu Třesína nad Mladčí a jeho okolí, kde jsou chráněny jak pozoruhodné lesy na vápencovém kopci, tak i unikátní květena.

Krasové oblasti kolem Javoříčka chrání národní přírodní rezervace Špraněk. Kromě známých Javoříčských jeskyní se na jejím území vyskytují i další krasové jevy. Skalní brána Zkamenělého zámku, propast Zátvořice, ale i drobné jevy, škrapy, závrtý či ponory. Pod zemí zde mizí i celý potok Špraněk, jehož vody se pak jakoby zázrakem zase objevují na různých místech této pozoruhodné krajiny. Ochranu si rozhodně zaslouží i zdejší vápencové bučiny s bohatým bylinným patrem a mnoha chráněnými druhy teplomilné květeny. K těm nejohroženějším zde patří droboulínkové bílé kvítky lomikamene trojprstého. Najdeme tady i místa s výskytem chráněných živočichů, například měkkýšů či letounů, kterým slouží zdejší podzemní prostory jako zimoviště.

Nedaleká přírodní památka Taramka chrání dochované zbytky květnatých bučin i luční porosty kousek od Vojtěchova. Nachází se zde zástupci druhů horské a podhorské květeny, třeba hořeček brvitý, lilie zlatohlavá, zjara například i bílé kvetoucí jaterníky trojlaločné. Rostou zde i chráněné tisy.

Taramka, stejně jako přírodní rezervace Průchodnice u Ludmírova, chrání rovněž krasové jevy. Průchodnice je známa zejména svými dvěma paralelními volně přístupnými jeskyněmi, ale nachází se zde i méně prozkoumané dutiny, které slouží mimo jiné i jako zimoviště netopýra černého. Lesní společenstva a místa kolem nich jsou i domovem chráněných orchidejí.

Vzácnou květenou pak ukrývá i skalnatý vrch Skalky mezi Ludmírovem a Poníkví, který je rovněž přírodní památkou. Návrší pokryté smíšeným lesem dotváří bylinný podrost a v něm chráněné květy konvalinek, violky divotvorné, kokoříků vonných, divokého orlíčku či okrotice bílé. Podobné

je to i v případě nedalekého dalšího chráněného území, kterým je přírodní rezervace Rudka.

Už na katastru Kladek se pak nachází přírodní památka U nádrže, která vznikla mimo jiné i k ochraně umělé nádrže, v níž se rozmnožují četní zástupci obojživelníků. Na rozdíl od nedalekých, spíše suchopárných lokalit se zde navíc můžeme setkat s četnými rostlinami mokřadních oblastí.

Pramen U dvou Janů v Maletíně je jedním ze zdrojnic říčky Mírovky.

Zkamenělý zámek je největší skalní bránou na Moravě.

Pramen Ochozské kyselky v údolí Pilávky.

Zajímavá chráněná území se nacházejí i na jihovýchodním okraji Zábřežské vrchoviny. Patří k nim i rozsahem o něco větší přírodní rezervace Terežské údolí, chránící překrásnou krajinu průchodu říčky Šumice touto vrchovinou. I zde najdeme chráněné smíšené lesy a rostlinné druhy, k nimž patří například žluté hrozny květů náprstníku velkokvětého, fialovožlutý kosatec sibiřský, orchidej prstnatec pleťový či drobné žluté kvítky mochny písečné.

K vodě Šumice se stahuje mlok skvrnitý i zástupci obojživelníků v čele s čolkem horským. Mezi ptačími obyvateli Terežského údolí najdeme výra velkého, ledňáčka říčního, jestřába lesního, datla černého či černého čápa. Dokonce i v zimě je zde k vidění skorec vodní hledající potravu ve vodách říčky a jejích přítocích.

K pozoruhodným lokalitám patří i národní přírodní památka Kosířské lomy na východních svazích Velkého Kosíře. Tvoří ji trojice dříve samostatně chráněných území Státní lom, Růžičkův lom a Vápenice a také stráž se zbytky sadů označovaná jako Vinohrady.

Lomy jsou významným nalezištěm pozůstatků prvohorní mořské fauny v devonských vápencích. Zároveň patří mezi významné skalní ekosystémy. Kromě chráněných rostlin zde najdeme pozoruhodné druhy hmyzu a členovců. Vyskytují se zde i vzácné druhy lišejníků.

Kolem lomů rostou teplomilné keřové porosty tvořící významné biotopy pro hmyz a drobné živočichy. Z rostlin je potřeba zmínit silně ohroženou růži bedrníkolistou, která zde má svůj nejsevernější zaznamenaný výskyt na Moravě. Bílé až růžové kvítky tohoto keře možná přehlédnete, ale její plod v podobě šípku hluboce fialové, či dokonce

černé barvy budí zaslouženou pozornost. Širší veřejnosti jsou pak známy jarní výskyty konikleců velkokvětého na Vápenici. Ve stejné době zde vylézají i majky černé či jejich fialové sestry, které dohromady tvoří krásné jedovaté zátiší. Celé území je pozoruhodnou ukázkou stepní flory a fauny.

Přímo nad lázeňskou obcí Slatinice nás zavede cesta do dalšího chráněného území, kterým je vrchol Malého Kosíře. Travnatý vrchol s pásy zeleně přivítá poutníka nejprve nepřehlédnutelnými dírami v zemi, připomínajícími, že mnoho kamene použitého na stavby výstavních domů Slatinic, Slatinek a Třebčína má základy z kamene těženého z tohoto kopce. I proto nebyl Malý Kosíř nikdy významně zemědělsky obděláván, spíše se zde pásal dobytek a byly zde selské sady.

Biologové zde napočítali kolem 230 druhů vyšších rostlin. K nejvýznamnějším patří mj. saskanka lesní, zvonek moravský, poměrně běžná orchidej – vemeník dvoulistý, či ze zahrad známý rozrazil klasnatý. Právě zde najdeme i největší populaci fialových květů vstavače kukačky na střední Moravě.

Přestože populaci některých rostlin ohrožují rozšiřující se křoviny, i v dřevinách zde najdeme mnohé unikáty. Patří k nim třeba třešeň křovitá. Ke kdysi hojným dřevinám pak náleží dnes už vzácná slivoň trnitá, kterou zde můžeme také potkat a které naše babičky neřekly jinak než trnka.

Malý Kosíř je však významnou lokalitou i pro milovníky hmyzu a dalších živočichů. Žije zde kolem osmdesáti druhů motýlů a také chránění brouci. Jezírka na dně vytěžených lůmků jsou biotopem vodního hmyzu, obojživelníků, zejména čolků a žab. Křoviny a stromy pak tvoří významné hnízdiště ptáků. Kromě řuhýků, kteří zde vyvádějí

Propast Zátvořice v NPR Špraněk.

Tůň říčky Šumice v Terezkém údolí.

Janoušovské stráně a výhled na Zábřežskou vrchovinu.

mladé, zde přezimuje třeba sova kalous ušatý a další opeřenci. Setkáme se zde s několika druhy hmyzožravých savců, a když máte štěstí, je zde ke spatření i jezevec.

Zábřežská vrchovina a její přírodní lokality však zdaleka nejsou omezeny jen na oficiálně uznaná chráněná území. Najdeme zde desítky, možná stovky lokalit, které stojí za to chránit a vidět. Jen pár příkladů. Náhorní plošina kolem Lázku s květnatými loukami, na kterých se potkávají alpské druhy rostlin s těmi karpatskými. Na ně navazují prudké stráně spadající u Janoušova do údolí potoka Strážná. Tam rostou staleté buky, mohutné smrky

a na loukách běžně kvetou chráněné druhy rostlin. Pozoruhodnou lokalitou je také údolí Březné s bohatým výskytem bledule jarní a místy, která na jaře doslova okupují stovky obojživelníků z okolních lesů, stahujících se kvůli páření do řeky Březné a do několika rybníků v okolí. Zde jsou k vidění ledňáček říční či čáp černý a výjimkou není ani setkání s našimi plazy (řadou ještěrek, užovkou obojkovou, a dokonce i s černou variantou zmije obecné).

Také nedaleké údolí říčky Nemilky stojí za návštěvu. Kromě toho, že se ve zdejší přehradě usadil bobr evropský, zaujmou zdejší louky s výskytem ohrožených orchidejí a dalších rostlin.

Údolí řek vůbec jsou v Zábřežské vrchovině obecně vnímána nejen jako komunikační spojnice člověka, ale také jako tahové cesty pro ptáky, savce, obojživelníky i hmyz. Za vidění však stojí i zdejší náhorní plošiny. K těm patří například oblast kolem Studené Loučky, kde objevíme zařezaná údolí drobných potůčků s pralesovitými porosty a popadanými staletými buky.

Opomenout nejde ani méně známé krasové oblasti. Například okolí Kovářova, kde najdeme vyvěračky i nepřístupnou Rachavskou jeskyni. Vápencové podloží ovšem pomáhá růst zejména teplomilným druhům rostlin a hmyzu i jinde, na Konicku a v dalších místech.

V Zábřežské vrchovině najdeme i místa, která jsou důkazem, že si příroda umí vzít zpět to, co jí člověk kdysi vyrval a pak opustil. Kromě již zmíněných lomů pod Velkým Kosířem jsou to například pískovcové lomy u Maletína nebo stará silnice vedoucí kdysi v serpentýnách z Mohelnice ke Studené Loučce. Na jejím asfaltovém povrchu je dnes vrstva hrabanky a mechorostů a běžně na ní rostou houby. Podobné je to v případě některých středověkých obcí, které zanikly a dnes po nich nezůstala ani stopa. Takovým místem je například

Střítež u Mohelnice, kde stávala ves s kostelem a tvrzí a dnes zde stojí jen někdejší dvorec přestavěný na lesovnu.

Půvabnými místy k návštěvě jsou také zdejší prameny. Ať ty minerální, ke kterým patří třeba Ochozská kyselka na Konicku, či ty vydatné patřící ke zdrojnicím řek. Pozoruhodný je například Podzámecký pramen u Líšnice, pramen U dvou Janů nedaleko Maletína, který patří ke zdrojnicím říčky Mírovky, prameny Pilávky u Polomí se sochou bájně víly či pramen potoka Špraňku u Ludmírova.

Výhodou Zábřežské vrchoviny je, že všechny zdejší přírodní lokality jsou poměrně dobře dostupné. K mnohým vedou značené turistické stezky, jinými, jako je třeba NPR Špraněk, dokonce trasy naučných stezek. Tento kraj je také vhodný pro cyklisty, kteří zde najdou nejen síť cyklostezek, ale i docela slušně udržovaných lesních a polních cest, které lze pro cestování zdejším krajem využít.

Prostě kraj jako na dlani. Dokonce by se chtělo parafrázovat filmovou hlášku Rudolfa Hrušínského z filmu *Vesničko má středisková*. Alpy vás ohromí, ale Zábřežská vrchovina zcela jistě dojme. Člověk se pak rád vrací a možná o něco více chápe vztahy mezi námi a přírodou.

Miroslav Kobza (* 1969) je moravský novinář, fotograf a spisovatel. Od roku 2002 působí jako redaktor Českého rozhlasu Olomouc, dlouhodobě se věnuje regionální historii v rozhlasové publicistice a dokumentu, zejména v cyklu *Od Pradědu na Hanou*. Je autorem deseti knih a spoluautorem dalších čtyř, publikuje v časopisech, vystavuje reportážní fotografie a působí také jako písničkář a kapelník folkrockové skupiny Wilsne!

» miroslav.kobza@rozhlas.cz

Českou krajinu nelze oddělit od člověka

O proměnách krajiny, jejích hodnotách a výzvách současnosti

ROZHOVOR

Co vlastně znamená přírodní bohatství? Jsou jím jen vzácné druhy rostlin a živočichů nebo také krajina utvářená po staletí člověkem? O proměnách české krajiny, jejích hodnotách i výzvách spojených s klimatickou změnou jsme si povídali s RNDr. PhDr. Markétou Šantrůčkovou, Ph.D., vedoucí odboru kulturní krajiny a sídel ve Výzkumném ústavu pro krajinu.

Působíte ve Výzkumném ústavu pro krajinu. Mohla byste čtenářům KROKu stručně představit tento ústav a přiblížit, čemu se ve svém výzkumu krajiny věnujete?

Výzkumný ústav pro krajinu má téměř stoletou historii, neboť byl založen v roce 1927. V době svého založení byl jeho posláním zejména zahradnický výzkum, který měl v Průhonících, kde ústav sídlí a sídlil, již nějakou dobu tradici. Postupně se spektrum výzkumu a řešených otázek a problémů rozšiřovalo. Již v 70. a 80. letech 20. století byl zahájen výzkum krajiny, v té době hlavně ve spojitosti s vhodnými rostlinami pro výsadby do volné krajiny i sídel.

Velkou změnu představoval přechod ústavu z gestce ministerstva zemědělství pod nově zřízené ministerstvo životního prostředí v 90. letech 20. století. To dalo impuls široce pojatému výzkumu krajiny a jejích ekologických souvislostí. Právě výzkum krajiny v její komplexitě (lesní ekosystémy, zemědělská krajina, sídla, uspořádání a ekologické vazby v krajině) je hlavním posláním ústavu v současnosti. Já ve své práci vycházím ze svého odborného zázemí, které mám v historii a geografii. Věnuji se proto zejména kulturní krajině, tedy krajině ovlivněné činností člověka. Nejvíce mě zajímají krajiny, ve kterých se prolínají stopy minulého využívání krajiny se současností. Zabývám se otázkami, jak pracovat s historií krajiny v současném využívání a plánování krajiny. Věnuji se také tzv. biokulturní diverzitě, tedy studiu toho, jak je současné přírodní bohatství kulturně podmíněno a jak s ním pracovat, neoddělovat kulturní i přírodní složky krajiny a jak nastavovat vhodné způsoby péče o krajinu.

Když se řekne „přírodní bohatství“, většina lidí si představí vzácné druhy rostlin nebo

chráněná území. Co si pod tímto pojmem představujete vy?

Ano, jak vzácné druhy, tak chráněná území jsou rozhodně významnými složkami přírodního bohatství. Možná pro někoho překvapivě si ale pod tímto pojmem představím i historické zahrady a parky. Historickým zahradám se ve svém výzkumu také věnuji a je fascinující sledovat, jak jsou v nich kulturní a přírodní dědictví a bohatství vzájemně provázané a propojené. Což na druhou stranu znamená, že péče o ně je náročná a nákladná a někdy se jen těžko daří skloubit různé požadavky, které jako společnost na staré zahrady a parky máme.

V čem spočívá skutečná hodnota české krajiny?

To je těžká a zároveň lehká otázka. Obecně řečeno v její dlouhé historii, která se v krajině odráží, a v přírodních podmínkách, které určily základní rámec toho, jak společnost krajinu využívala a využívá. Nebo se k ní vztahuje, protože ono využívání nemusí být jen hmotné, ale do krajiny si vkládáme různé příběhy, legendy a významy.

Toto obecné tvrzení platí vlastně pro jakoukoliv krajinu, ale vzájemné kombinace jsou jiné, proto i vyznění různých krajín je odlišné.

Má česká krajina nějaký jedinečný rys, který si často neuvědomujeme a bereme ho jako samozřejmost?

Myslím, že česká krajina se vyznačuje jistým malým měřítkem, rozmanitou strukturou. Byť pole byla po kolektivizaci zemědělství scelena a zvětšena a rozloha lesů se ve druhé polovině 20. století postupně zvětšuje, tradiční česká krajina má zvlněný pahorkatinný či vrchovinný charakter a je

členěna poměrně hustou sítí cest a rozptýlenou zelení, tedy alejemi, porosty podél vodních toků a ploch, remízy na neúrodných místech, a téměř vždy po několika málo kilometrech narazíme na lidské sídlo nebo alespoň samotu v podobě třeba hájovny nebo starého mlýna. Krajina je „zabydlena“ i mnohými drobnými památkami, často kříži nebo Božími mukami.

Tato struktura české krajiny nám přijde samozřejmá, neboť je důvěrně známá, a vlastně ji moc nevnímáme. Je to ona malebná krajina. A uvědomíme si ji, až když jsme konfrontováni s krajinami odlišnými, ať jsou to velehory, nebo rozlehlé roviny.

Vzrostlé aleje vnímáme jako tradiční historické struktury v krajině, alej vedoucí do Prčic. Foto: M. Šantrůčková, 2014.

Ve své práci se věnujete kulturní krajině. Nakolik je podle vás možné oddělovat přírodu od lidské činnosti?

Z výše řečeného je zřejmé, že podle mě to v českém kontextu nejde. Česká krajina, včetně těch nejneprístupnějších míst, je osídlena stovky let a lidská činnost podobu naší krajiny významně utvářela a utváří. Právě toto formování vzhledu krajiny lidskou činností utváří její specifický charakter. A mnohdy i významné přírodní hodnoty, jako třeba když díky šetrnému kosení přežívají na loukách orchideje a další vzácné rostliny, ale i na ně vázaní živočichové.

Co jsme za posledních sto let v české krajině ztratili a co se naopak podařilo zachovat?

Krajina se neustále vyvíjí, mění a logicky nejpřítomnější a nejviditelnější jsou zásahy, které se

Horské pastviny v Krkonoších dokládají dlouhodobé využívání i jinak nepříznivých lokalit. Využití se postupně proměnilo od zemědělského po převážně turistické.

Foto: M. Šantrůčková, 2025.

do krajiny propsaly teprve nedávno. Pod současnou krajinou však můžeme vysledovat více či méně patrné pozůstatky minulé podoby krajiny. Tam, kde jsou tyto pozůstatky minulosti výrazně patrné, mluvíme o historických kulturních krajinách, z nichž některé mohou být i památkově chráněné.

Některé teorie mluví o krajině jako o palimpsestu, tj. pergamenu, z něž byl starší text vyškrabán a na jeho místo napsán text nový, nicméně při pečlivém zkoumání a bádání je starý text rozluštitelný.

Ale abych úplně neutekla od otázky. Když se zamyslíme nad tím, jak vypadala krajina před sto lety, tj. v roce 1926, uvidíme krajinu, ve které právě probíhaly velké majetkové přesuny spojené s první pozemkovou reformou. Větší statky byly právě rozparcelovány a rozprodány malým hospodářům. V krajině bylo méně lesů, i hůře obdělávatelná místa byla využívána třeba pro pastvu. Dá se říci, že následujících sto let se neslo ve zjednodušování krajinné struktury, tedy zvětšování polí a ploch lesa, budování velkých průmyslových a těžebních areálů a rozrůstání sídel. Současná krajina tedy není tak maloplošná, jak bývala, a vznikly v ní pro člověka i živočichy těžko prostupné bariéry, jako jsou dálnice, ale i velké bloky polí.

Jak se do podoby krajiny promítají změny životního stylu současné společnosti?

Podoba krajiny je odrazem společnosti. Na druhou stranu některé procesy v krajině jsou opravdu dlouhodobé, takže nyní vidíme důsledky rozhodnutí, která byla učiněna před mnoha lety až desetiletími.

V současnosti většina lidí žije v krajině mnohem méně, než v ní žili naši předci. Již většinou nepracujeme v zemědělství, naše zkušenost s krajinou není každodenní. Naopak máme na krajinu nové

Zámecký park v Krásném Dvoře u Podbořan. Foto: M. Šantrůčková, 2018.

požadavky, třeba na rekreaci v ní, což vede k přetřetí některých atraktivních lokalit a k opomíjení mnohých dalších.

Ve svých výzkumech se věnujete proměnám krajiny v dlouhodobém horizontu. Může nám dobrá znalost minulého vývoje krajiny pomoci lépe reagovat na současné projevy klimatické změny?

Ano, ale na druhou stranu musíme mít na paměti tu dlouhodobost a setrvačnost krajiny, kterou jsem zmínila v předchozí odpovědi. Nyní sklízíme důsledky rozhodnutí a zásahů do krajiny, které udělaly minulé generace. A důsledky našich současných rozhodnutí a činů se projeví v budoucnu. Člověk musí být na tuto dlouhodobost, na to, že v krajině většinou nic není hned, připraven. A nesmí se nechat odradit tím, že nevidí okamžitý výsledek, což je v současné společnosti

nastavené na rychlý efekt někdy náročné a frustrující.

Klimatická změna je často spojována se suchem, přívalovými srážkami nebo úbytkem biodiverzity. Které z jejích dopadů považujete pro českou krajinu za nejzávažnější?

To je těžká otázka, neboť ony se ty důsledky většinou prolínají a bohužel i vzájemně podporují. Jako mají dobrá opatření multiplikační efekt, mají ho bohužel i ta špatná. Důsledky i příčiny bývají komplexní.

Důsledky některých jevů, jako například přívalových srážek a jimi vyvolaných bleskových povodní nebo extrémního větru dosahujícího rychlosti tornáda, vidíme doslova okamžitě. A mnohdy jsou to důsledky pravdu katastrofální. Jiné změny, mezi něž patří vymizení některých druhů či změny v ekosystémech, jsou mnohem pomalejší a dlouho

je registrují jen odborníci nebo lidé, kteří dennodenně v krajině pracují, jako jsou zemědělci nebo lesníci. Ale to neznamená, že by byly méně závažné.

Vnímáte Olomoucký kraj z pohledu krajinného výzkumu jako něčím specifický?

Olomoucký kraj je ohromně rozmanitý. Rozkládá se od nížin Hané po vrcholky Hrubého Jeseníku, od vnitrozemí po pohraničí, od staré sídelní oblasti po místa osídlená poměrně pozdě a trpící vysídlením ve druhé polovině 20. století. Takže bych spíše řekla, že je to taková zmenšená

Česká republika, pokud se bavíme o rozmanitosti krajiny.

Které části Olomouckého kraje považujete za mimořádně cenné z hlediska přírodního nebo kulturně-krajinného dědictví?

V Olomouckém kraji je mnoho cenných území a opět kulturní a přírodní dědictví se v nich neodmyslitelně prolínají. Nachází se zde dvě poměrně odlišné chráněné krajinné oblasti, Jeseníky a Litovelské Pomoraví. Právě Litovelské Pomoraví, které chrání neregulovaný tok Moravy, představuje

Zvlněná krajina s rozptýlenou zelení patří k charakteristickým znakům naší krajiny, zde k okolí městečka Hory Matky Boží v Pošumaví.
Foto: M. Šantrůčková, 2023.

velmi vzácný ekosystém, neboť většina velkých toků byla zregulována a významně pozměněna.

Když jsme s kolegy mapovali historické kulturní krajiny České republiky, v Olomouckém kraji jsme vymapovali mnoho různých typů. Jen vinohradnické a chmelařské krajiny jsme zde nenašli. Pokud bychom se však na chmelařství podívali podrobněji, i po něm na Hané pozůstatky jsou.

Projekt nemapoval ani komponované krajiny, které jsou rovněž v Olomouckém kraji významně zastoupené. Zmíním za všechny Čechy pod Kosiřem, které vlastnila rodina Silva Tarouců. Právě odtud tedy pochází zakladatel průhonické zahradnické tradice Arnošt Emanuel Silva Tarouca.

Vidíte v současné péči o krajinu nějaké trendy nebo projekty, které vám dávají naději, že se česká krajina bude i v podmínkách klimatické změny vyvíjet dobrým směrem?

Těch pozitivních trendů je poměrně mnoho, ale zatím jsou to drobné pramínky, které se ještě neslily do jedné velké řeky. A jak jsem mluvila o dlouhodobosti a setrvačnosti krajiny, jejich praktické projevy jsou zatím spíše omezené. Nicméně krajina, její stav a péče o ni a její složky se stávají celospolečenským tématem. Existuje řada místních, regionálních, ale i národních iniciativ, které si kladou za cíl péči o krajinu. Právě ta dlouhodobá péče je nesmírně

důležitá. Podílím se také na výuce budoucích krajinářských architektů a vidím, že mladá generace o krajině přemýšlí a snaží se její problémy řešit.

Máte v České republice krajinu nebo místo, ke kterému máte zvláštní vztah?

Když mám vybrat, což je nesmírně těžké, tak bych zmínila Krásný Dvůr u Podbořan, Petrohrad u Jesenice, Chudenice a Jemčinu u Jindřichova Hradce. Tato místa spojuje to, že zde kolem roku 1800 vznikly z iniciativy Jana Rudolfa Černína krajinářské parky a komponované krajiny a že jsem se jim věnovala ve své disertační práci. Od té doby se na tato místa vracím, a to i v rámci další odborné činnosti. A pořád je co objevovat!

Kdybyste měla čtenářům KROKu doporučit jedinou věc, kterou mohou sami udělat pro krajinu kolem sebe, co by to bylo?

Asi to bude znít banálně, ale začít si jí všimat, chodit do ní. To většinou člověka dovede k přemýšlení o tom, co by mohl ve svém okolí zlepšit, a dost často i k vlastní činnosti. Ať už je to připomínkování územního plánu, účast na výsadbě stromů a péči o ně, zapojení se do místních spolků a iniciativ. I malé kroky se počítají, neboť to jsou ty pramínky, které nakonec vytvoří velkou řeku.

Za rozhovor děkuje Michaela Heloňová.

Markéta Šantrůčková (* 1980) je vedoucí odboru kulturní krajiny a sídlí ve Výzkumném ústavu pro krajinu a působí také na Fakultě architektury ČVUT. Ve své odborné činnosti se zaměřuje na historickou kulturní krajinu, její ochranu a proměny.

» marketa.santruckova@vuk.gov.cz

Krajiny a půdní typy Zdeňka Buriana

VERONIKA BALAJKOVÁ

Dílo Zdeňka Buriana čítá neuvěřitelných 14 tisíc prací, které svým osobitým přínosem obohatily řadu dobrodružných knih, časopisů a renomovaných vědeckých publikací. Tento význačný malíř na základě spolupráce s vědeckými kapacitami vytvořil nespočet archeologických rekonstrukcí a zařadil se tak mezi dominantní světové umělce reprezentující vědeckou ilustraci. Díky své faktografické věrohodnosti a až pedantskému respektování realit a prostředí byl v padesátých letech minulého století přizván Pedagogickým nakladatelstvím k tvorbě didaktických obrazů určených k výuce dějin (*Vývoj člověka, Země a vesmír*) a zeměpisu (*Krajiny a půdní typy*).

Celý cyklus didaktických obrazů, určený k vyučování zeměpisu na školách, nazvaný *Krajiny a půdní typy*, vytvořil Burian v letech 1951–1958 pro tehdejší Státní pedagogické nakladatelství v Praze (SPN), oddělení Komenium, které v tomto politicky pohnutém období prošlo transformací a vystřídalo několik názvů. Soubor je kompletně proveden technikou oleje na plátně. Byl vytištěn v rozměru 70 × 100 cm a prodáván podle katalogu SPN v nepodlepené verzi za 6–7 Kčs a za tu podlepenou

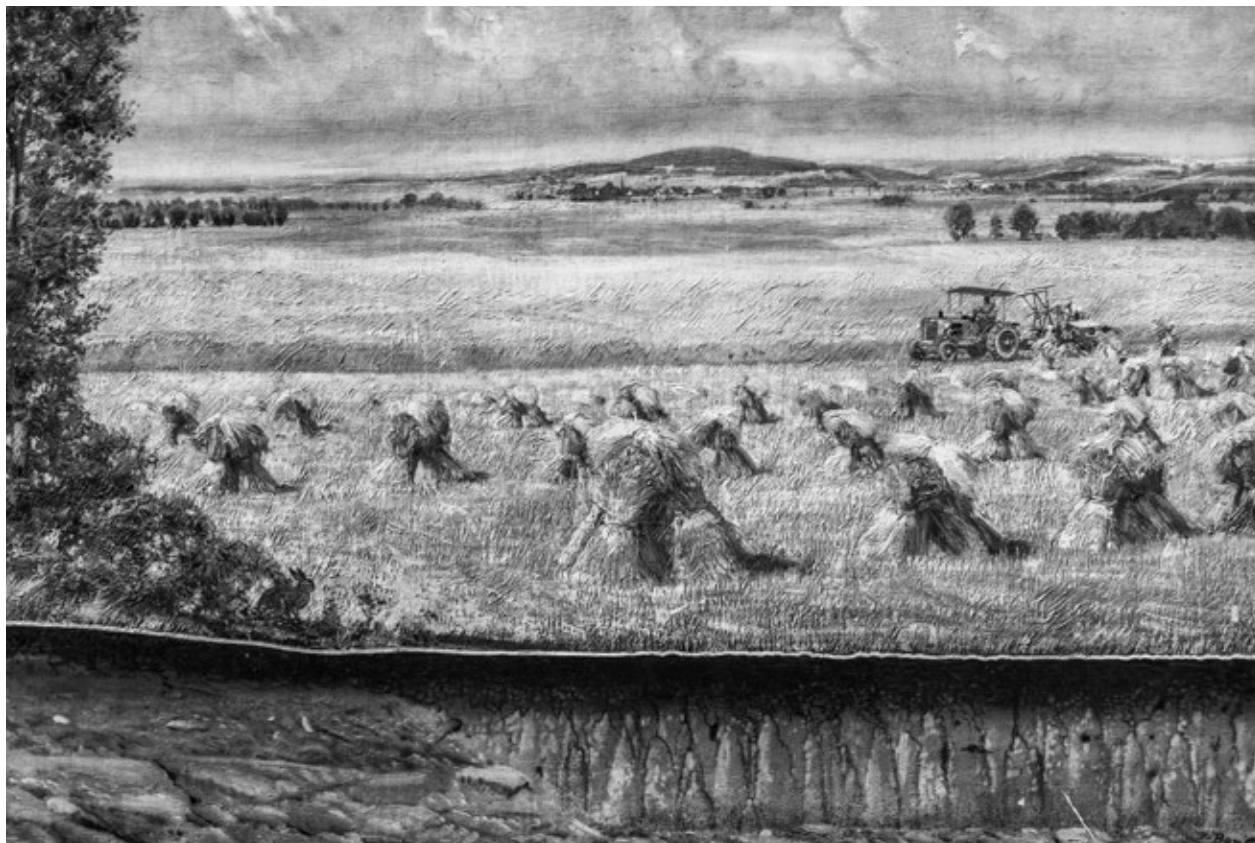
za 7,60 Kčs nebo 8,60 Kčs. Umělcův osobitý realismus a jeho celoživotní zájem o zeměpis a přírodopis náležitě souzněly s didaktickým zaměřením nejen tohoto cyklu, ale i všech zbývajících obrazů, které výtvarník pro SPN namaloval. Nezaměnitelně tak ovlivňoval celé generace dětí a dospělých, které měly možnost vnímat jeho dílo. Komplet 13 pláten lze rozdělit do dvou tematických celků.

První námětový oddíl obsahující osm obrazů (*Černozemní půda, Hnědozem středoevropská, Podzolová půda, Nivní půda, Tundrová půda, Solná půda slancová, Půda lateritická, Půda pouštní*) vznikl za odborné spolupráce předního českého půdoznalice Jaroslava Spirhanzla. Tyto malby zobrazují v dolní třetině plátna půdní profil typický pro studovaný typ zeminy, z něhož ve zbývajících dvou třetinách obrazu vyrůstá krajina charakteristická pro vybraný půdní horizont. Stromy a rostliny tak můžeme pozorovat i s jejich kořeny nořícími se do hlíny, potoky a říčky se šterkovým podložím či v zemině se přirozeně vyskytující živočichy s jejich podzemními norami a chodbičkami. Rubová strana dvojrozměrné školní pomůcky je opatřena obsáhlým textem Jaroslava Spirhanzla popisujícím zrod

jednotlivých půdních systémů a na ně navazující ekosystém, který vždy logicky odpovídá výživnosti zkoumané zeminy.

Jedničku si v dobovém nabídkovém katalogu SPN vysloužilo zpodobnění *Černozemní půdy*, které vzniklo v roce 1951 a v letech 1952 a 1958 se dočkalo prvního a druhého vydání. Zobrazená krajina má evokovat české Podřipsko čili rovinatou krajinu v nížině, kde se jen na obzoru rýsují malé kopce. Čokoládově hnědě zbarvenou humózní

černozem právě orá pásový traktor. Vlevo vyobrazená cihelna připomíná, že sprašové podloží černozemě je pro výrobu cihlářské hlíny ideálním materiálem. Samotný půdní průřez představuje humidní vrstvu protkanou kořínky rostlinek a chodbičkami žížal a krtků, jejichž hromádky jsou pro černozem typické. Tato půda je jednou z nejúrodnějších zemin, slibující tu nejbohatší úrodu (pšenice, ječmen, cukrovka). V Česku se bohužel vyskytuje pouze ve středních Čechách a na Hané.

Hnědozem střeoevropská. Praha: SNP, 1952. Zdroj: archiv MKP.

Nivní půda. Praha: SNP, 1953. Zdroj: archiv MKP.

Školní obraz *Hnědozem středoevropská neboli hnědá lesní půda* (1951) zpodobňuje krajinný námět představující moravskou obilnářskou oblast, v níž je právě sklizeň obilí v plném proudu. Polem projíždí traktor s žacíím strojem na obilí a okolo něj se hemží muži i ženy, kteří sbírají klasy a váží je do snopů. Na samotném průřezu vidíme rozvrstvení hnědozemě, na němž horní část tvoří tmavě hnědá ornice, pod níž je hutná vazká podorniční vrstva tvořená naplaveninami anebo zvětralými horninami. Hnědozem je obecně méně úrodná vrstva, která se u nás nachází v obilných oblastech v Jihomoravském, Středočeském a Plzeňském kraji.

Typická česká podhorská krajina s borovým lesem, chudým políčkem a pár domky krčícími se

pod pahorkatinou na obzoru prezentuje námět třetí malby pod názvem *Podzolová půda* (1951). Na řezu spatříme šedou nepropustnou jílovitou půdu s kamenitým nebo písčným podložím, v níž se velmi těžko drží i kořeny okolo stojících borovic. Tento půdní typ je značně náročný na pěstování plodin, a proto se zde nejčastěji sadily brambory, které vidíme i na právě obdělávaném políčku. Obraz má dvě varianty, na první je motiv krajiny kolem Štramberku, který byl ale brzy po vzniku přemalován, a tak původní verzi známe jenom z černobílé fotografie. Soutok dvou řek v široké říční rovině (nivě) zpodobňuje malba nazvaná *Nivní půda* (1951). Nivní půdy byly většinou pokryty lužními lesy, háji a loukami. Řada z nich

byla zorána nebo přeměněna na pěstební louky. Dobře nám tento proces znázorňuje i popisované vyobrazení, na němž se vpředu nachází divoká mokřadní louka s vrbami, rákosinami a čápem a kde jako protiklad je na obdělávaných loukách v pozadí právě pomocí zemědělské techniky sklízeno seno. Průřez zeminou prezentuje jasně patrné nesourodé vrstvy naplavenin, které zde po staletí přinášela a usazovala říční voda. Nivní půdy tak nemají žádné vyhraněné vlastnosti, neboť ty závisí čistě na kvalitě usazeného materiálu. *Tundrová půda* (1953) a krajina jsou stejně chudé jako jejich výtvarné ztvárnění na didaktickém obraze Zděnka Buriana. Plochá mokřadní scenérie, na níž se udrží pouze nízké rostliny, mechy a tráva, kterou spásají stáda sobů, přesně odpovídá tvrdým povětrnostním podmínkám nejzazších koutů severní polokoule, na níž se tundra rozprostírá. Půdní průřez začíná slabou vrstvou drniny, pod ní je šedá tuhá zemina se železitými skvrnkami, velmi brzy pod povrchem se pak nachází úroveň věčně zmrzlé půdy. Malba znázorňuje tundru v tehdejší Sovětskému svazu. Na našem území se nevyskytuje.

Průřez slance v suché pustě v Maďarsku zachycuje malba s typem *Solné půdy slancové* (1953). Nádherná a „téměř“ nekonečná maďarská pusta je zde vyobrazena ve své nejtypičtější podobě. Neúrodnou rovnou krajinou porostlou pouze slanomilnými travinami právě ženou maďarští pastevci na koních stádo šedého skotu. Toto unikátní zákoutí doplňuje vahadlová studna, která je neoddělitelnou součástí pasteveckého života v pustě. V průřezu slance jde dobře rozlišit svrchní pórovitou šedou vrstvu, pod ní tmavou tuhou ve sloupky rozpukanou úroveň, dále světlejší stupeň se solnými žilkami a nakonec jílovitou, solemi prostoupenou vrstvu. Na našem

území se tento typ vyskytuje v Dyjsko-svrateckém úvalu. Zcela mimo oblast České republiky zasahuje pás *Půdy laterické* (1953), která se nalézá především v tropických oblastech. Cihlově červená (cihla – latinsky *later*) hlína figuruje na obraze jako hlavní, oči upoutávající prvek charakterizující krajinu na ostrově Madagaskar. Červeň narušují pouze dva domorodci s dřevěným povozem taženým skotem a pozadí lemující deštný prales s hojným podrostem. V půdním řezu jsou horní vrstvy sytě červené, v hlubší spodině jsou zabarveny slaběji díky průměrnému kaolinu. Na osmém obraze z prvního tematického celku se nám naskýtá pohled na africkou Saharu, který představuje typ *Půda pouštní* (1953). Je na něm dobře vidět, že poušť není plochá rovina, ale střídají se zde pahorky a horstva s údolními, stejně jako kamenité podloží s písečnými přesypy (duny). Život na poušti je vzhledem k minimálním srážkám velmi tvrdý. Rostlinstvo tady zastupuje pouze stín oázy s palmovým hájem v pozadí a živočišnou říši si zde troufnul reprezentovat pouze člověk a velbloud. Lehký náznak civilizace představuje nákladní pásový automobil řízený dvěma Evropany v cestovních oblecích. Častý pohyb a neustálé nové vrstvení zvětralín způsobuje, že se neutváří typický profil a půda se skládá z vrstev různého písku, šterku a kamenů.

Druhou část cyklu namaloval Burian za odborného přispění hospodářských geografů Jana Nedvídky a Františka Kahouna. Těchto pět plátů (*Tropický prales, Savana, Tajga, Mořské pobřeží, Arktis*) znázorňuje ve sledovaném souboru ještě nezpracované krajinné typy v celkovém, pro vybraný terén příznačném pohledu. Zároveň jsou tyto malby důkazem, že práce na popisované kolekci zastihla Buriana v jeho umělecky nejvyzrálejší období. *Tropický prales* (1956) pod Kamerunskou horou

Savana. Praha: SNP, 1958. Zdroj: archiv MKP.

v Africe zjevně pomohl malíři zúročit vzpomínky na ilustrační práci pro knihy s dobrodružnou tematikou. Do posledního nejdrobnějšího detailu vtahuje tento výjev svého pozorovatele na napínavou expedici všemi vrstvami pralesa od nejvyšších stromů přes kapradiny až po nádherně kvetoucí orchideje. Uprostřed pralesa je mýtina, na níž místní obyvatelé pěstují banány a batáty. Do Kamerunu se výtvarník přenesl i obrazem *Savana* (1958), který prezentuje africkou končinu jižně od Čadského jezera. V popředí pozorujeme skupinku antilop procházejících se žlutohnědě zbarvenými travinami, jež napovídají, že skončily letní deště a nastává období sucha. Mezi travou se tyčí solitérní dřeviny v podobě akácií, baobabů a durmových palem.

V pozadí můžeme vidět farmu s bavlníkovými plantážemi. Do zcela jiné části zeměkoule nás přenáší *Tajga* (1957), která představuje největší suchozemský biot na světě a zabírá velkou část severní polokoule. Zde je konkrétně vyobrazena bažinatá černá tajga v porůčí Obu v letním období, kdy je toto rozbahněné území přístupné jenom po řece. Flora je zastoupena hlavně smrky a břízami, faunu hrdě reprezentuje král těchto temných lesů, medvěd hnědý, který se právě přichází napít k jedné z mnoha vodních ploch. *Mořské pobřeží* (1956) v oblasti kanálu La Manche zachycuje širokou pláž za odlivu, na níž právě rybáři opravují lodě a sítě. Ženy z nedaleké rybářské vesnice sbírají u pobřeží chaluhy. Z cípu na pláži vybíhá do moře dřevěné

Mořské pobřeží. Praha: SNP, 1956. Zdroj: archiv MKP.

molo, k němuž jsou přivázány rybářské čluny. Po klidném moři pluje plachetnice a několik parníků na obzoru. Pevninu zde zastupuje bílý vápen-covo-břidlicový útes. Obraz *Arktis* (1956) zachycuje severní polární oblast, která zaujímá značnou část zemského povrchu. Na obraze je ztvárněna krajina u Vilkického průlivu, na březích Tajmyrského poloostrova, kudy prochází nejsevernější část Severní mořské cesty, jež je zde připomenuta konvojem lodí na obzoru. Pobřeží je pusté a jednotvárné, půda rozpraskaná a ve štěrbinách mezi kameny se choulí jen malé zbytky mechů a lišejníků. Táním rozbrázděný povrch ledu naznačuje, že scénérie je zachycena na konci letního období. Na rozlámaných ledových krách se vyhřívají tuleni a kolem

nich poletují mořští ptáci. Slunce je nízko nad obzorem, protože v těchto zeměpisných šířkách začátkem srpna vůbec nezapadá.

Všechny originály maleb z cyklu *Krajiny a půdní typy* vlastní a vystavuje Safari park ve Dvoře Králové nad Labem, kde se v současné době nachází jediná stálá expozice Burianových obrazů. Královedvorská sbírka, čítající 147 děl, byla prohlášena národní kulturní památkou, což svědčí o její jedinečnosti. Několik desítek pláten pochází právě z původního vlastnictví majetku SPN. Burian vytvořil pro Státní nakladatelství v 50. a 60. letech 44 obrazů určených k výuce, z nichž některé byly vydány již v tomto období a zbývající až v roce 1989. Muzeum Komen-ského v Přerově (MKP) vlastní kompletní kolekci

Burianových školních plakátů představovanou 44 tituly, 157 tištěnými tabulemi a třemi originály. Tištěné výukové tabule se do přerovských sbírek dostaly převážně darem ze základních škol v Lipníku, Štarnově, Kelči, Doubravníku a dalších. Chybějící kusy byly v posledním desetiletí doplněny cílenými nákupy, avšak největší akviziční úlovek se podařil v roce 1995, kdy přerovské muzeum získalo více než 3 000 školních obrazů ze zrušeného nakladatelství Komenium Praha. Bylo v něm kromě tištěných obrazů i na osm set originálních maleb a kreseb, při jejichž zpracování byly objeveny tři olejomalby lidských typů, u nichž bylo vypátráno, že se bezpochyby jedná o dílo Zdeňka Buriana. Tyto obrazy byly původně určeny do cyklu *Země a lidé* pro Stanislava Nikolaua a jeho zeměpisný časopis *Širým světem*. Později byly vybrány k tisku jako školní obrazy (*Typy obyvatelstva amerického*, *Typy obyvatelstva afrického* a *Typy obyvatelstva asijského*) a zařazeny do edice *Nástěnné obrazy k vyučování zeměpisu*. Drobné maličkosti, jež občas zapříčiní spád důležitých událostí, i v tomto případě napomohly šťastné náhodě, díky níž se tyto tři olejomalby dostaly mezi skvosty přerovského muzea. V tomto případě se tou „drobnou maličkostí“ stal nezřetelný nebo zcela

chybějící podpis autora, který pravděpodobně zapříčinil, že v 80. a 90. letech minulého století, když byly z fondu Komenia Praha vybírány Burianovy originály do expozice ve Dvoře Králové, byly tři *Lidské typy* přehlédnuty a díky tomuto šťastnému hnutí náhody našly svůj druhý domov v MKP.

Na Zdeňka Buriana bylo v politicky nepřiznivých padesátých letech nahlíženo jako na ilustrátora „úpadkového“ žánru, neboť nikdy nepřijal úlohu prorežimního umělce. Kvůli tvrdé kritice komunistických výtvarníků, kteří jej označili za „čítankový příklad člověka přísluhujícího umělecky nevyspělému divákovi“, se uzavřel do soukromí a vytvořil si vlastní svět, v němž vznikala unikátní díla jeho umělecky nejvyzrálejšího období. K nim rozhodně patří i soubor obrazů určených ke školní výuce. *Tropický prales*, *Savana* a *Mořské pobřeží* jsou současnými znalci nejlépe hodnocenými díly z výše sledovaného cyklu a zároveň představují neochvějně svědectví umělcovy unikátnosti ve vnímání a zpodobňování přírody, které odráželo jeho celoživotní snahu o poznávání. Kuriozní je, že sám malíř téměř necestoval a tato místa nikdy na vlastní oči neviděl, přesto se mu svou geniální obrazotvorností povedlo formovat několik generací školních dětí.

Veronika Balajková (* 1978) absolvovala historii a muzeologii na Slezské univerzitě v Opavě. Mezi lety 2014–2024 pracovala jako kurátor a odborný knihovník v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně, kde se věnovala zpracování starých tisků, publikací z 19. století a regionálních periodikům. Od roku 2025 pracuje v Muzeu Komenského v Přerově jako historik a kurátor sbírek časopisů, školní obrazy, školní mapy a mapy (19. a 20. století).

» balajkova@pranovmuzeum.cz

Fauna bezobratlých v CHKO Jeseníky a její proměny v čase

VÍT SLEZÁK

Jeseníky jsou krajinou, kterou si většina návštěvníků spojuje s horskými hřebeny nebo rozlehlými lesy. Těchto fenoménů si člověk nemůže nevšimnout. Velké bohatství zdejší přírody se však skrývá také mimo zorné pole běžného návštěvníka. Ve vrcholových trávnicích, horských rašeliništích, kamenných sutích i v lesní půdě pod našima nohama žijí tisíce druhů bezobratlých živočichů. Mezi nimi nalezneme druhy, které se nevyskytují nikde jinde v České republice, druhy popsané pro vědu přímo z Jeseníků i druhy, jejichž osudy odrážejí proměny zdejší krajiny v průběhu staletí. Právě tento nenápadný svět představuje jednu z nejzajímavějších a zároveň nejméně známých součástí jesenické přírody.

Úbytek druhů na příkladu sarančí

Živočišná společenstva Jeseníků se v průběhu času vyvíjejí a proměňují, takže zdejší fauna zdaleka není neměnná. Některé druhy, které byly v minulosti běžné, jsou dnes vzácné a platí to i naopak. Mohli bychom vyjmenovat desítky živočichů, kteří z Jeseníků již vymizeli. Jako raritní příklad lze uvést saranči stěhovavou. Když

jeden z nejvýznamnějších přírodovědců 19. století, Friedrich Kolenati, popisoval faunu v okolí Pradědu, zaznamenal zde mimo jiné i její výskyt. Jedná se o stejný druh, který dodnes ve velkých hejnech působí značné škody na úrodě v subsaharské Africe. V České republice bychom jej dnes hledali těžko, pravidelněji se vyskytuje v jižní Evropě. Za jeho vymizením nestojí změna klimatu, ale především změna podoby zemědělské krajiny, která v minulosti mnohem více připomínala step. Naproti tomu taková kudlanka nábožná, která byla ještě donedávna druhem nalézaným jen v nejteplejších oblastech naší vlasti, představuje typický příklad druhu, který se v důsledku oteplování šíří z jižních krajů na sever. Dnes ji lze nalézt i na jesenických hřebenech a počet známých lokalit v Jeseníkách stále roste. Rekordmankou je zatím kudlanka z Dlouhých strání, nalezená ve výšce 1 350 m n. m. Zůstaňme však ještě u sarančí. V Jeseníkách vyhynuly také další druhy, například saranče modronohá nebo saranče pes-trá. V celé České republice jsou dnes obě považovány za vyhynulé a poslední údaje o jejich výskytu pocházejí právě z Jeseníků z poloviny 20. století.

Budou jednou ikonické Petrovy kameny v lese? Stoupající horní hranice lesa znamená menší plochu vrcholového bezlesí. To může mít vážné důsledky pro mnoho druhů bezobratlých. Zdroj: všechna foto autor článku.

Ohroženým druhem je rovněž saranče vrzavá. Tato dříve velmi hojná podhorská saranče přezívá v Jeseníkách již pouze na několika malých, většinou ručně kosených lokalitách. Pokud bych ale měl vyzdvihnout jeden druh saranče, byla by to saranče horská. Přestože nepatří mezi nejohroženější druhy, jde o mimořádně krásný a zajímavý druh, který se v České republice vyskytuje pouze v oblasti Pradědské hornatiny a na několika málo lokalitách v jižních Čechách. Pozoruhodné je, že druh neosídlil například oblast Šeráku a Keprníku. Nebo tam už v dávné minulosti vyhynul?

Ztráty a nálezy motýlů a poštovních balíčků

Proměny druhového složení se samozřejmě netýkají pouze sarančí. Další dobře prozkoumanou

skupinou jsou motýli. V chráněné krajinné oblasti Jeseníky žije odhadem kolem tisícovky druhů motýlů, přičemž většinu tvoří nenápadné noční druhy. Přibližně půl tuctu z nich vykazuje znaky endemismu, skutečný rozsah genetické odlišnosti by však mohly potvrdit až podrobné analýzy.

Pokud se zaměříme pouze na větší denní motýly, zaznamenali jsme vymizení už zhruba deseti druhů. Některé z nich zmizely již za Kolenatiho života, například jasoň červenooký z Velké kotliny. Většina vymizení však souvisí se změnami hospodaření v krajině po druhé světové válce.

V souvislosti s motýly je třeba zmínit dva druhy okáčů obývajících vrcholové partie Jeseníků, jejichž poddruhy se původně nevyskytovaly nikde jinde na světě. U okáče horského, respektive jeho slezského poddruhu (*Erebia epiphron silesiana*), však toto tvrzení již více než devadesát let neplatí.

Oba jesenické druhy okáčů byly totiž před druhou světovou válkou vysazeny také v Krkonoších. Za tímto pokusem stál entomolog J. Soffner, který usiloval o rozšíření jejich areálu. V letech 1933 a 1934 odchytily padesát samic okáče menšího a padesát samic okáče horského. Ty následně zaslal poštou správci Luční a Rýchorské boudy s prosbou o jejich vypuštění do přírody. Ani jeden z druhů se v Krkonoších původně nevyskytoval. Na Rýchorách se neuchytil ani jeden z nich, avšak v okolí Luční boudy přežil okáč horský a vytvořil zde prosperující populaci. Z původních padesáti jedinců vznikla populace čítající dnes minimálně desetitisíce motýlů a genetická variabilita jesenické a krkonošské populace je téměř totožná. Okáč menší se v Krkonoších neuchytil vůbec, a tak Jeseníky zůstaly jeho jedinou lokalitou.

Nové druhy pro Jeseníky i celý svět

Okáč menší je jediným druhem denního motýla, který byl pro vědu popsán z území České republiky. Není však jediným živočišným druhem popsaným přímo z Jeseníků. Z území dnešní CHKO Jeseníky bylo vědecky popsáno více než 190 druhů bezobratlých živočichů. Do tohoto počtu jsou zahrnuty všechny druhy, u nichž se alespoň jedna z původních lokalit nacházela v Jeseníkách.

Z těchto popisů je dnes platných 121, protože některé druhy byly při pozdějších revizích vyhodnoceny jako synonyma již dříve popsaných druhů. Příkladem může být blecha *Ctenocephalus novemdentatus*, popsaná Kolenatim roku 1859 ze Švýcarska. Později se ukázalo, že jde o běžnou blechu psí, popsanou již o 33 let dříve.

Za skutečně jesenické lze považovat druhy, jejichž původní lokality leží výhradně v Jeseníkách (51 druhů), případně druhy, jejichž holotyp pochází z Jeseníků (26 druhů). Celkem jde o 77 druhů. Do této skupiny nepatří například pancírník *Suctobelba altvateri*, který byl sice nalezen v oblasti Pradědu a po Pradědu (německy Altvater) byl také pojmenován, avšak byl nalezen také v Jezernici u Přerova, přičemž právě tento nález byl použit jako holotyp. Naopak příkladem jesenického druhu je roztoč *Podothrombium karlovaicus*, objevený v Karlově Studánce a pojmenovaný podle této lokality.

Nejpočetnější skupinu nově popsaných druhů představují dvoukřídlí, kterých bylo v Jeseníkách nově popsáno 36. Na druhém místě jsou blano-křídlí s jedenácti druhy a třetí příčku sdílejí brouci a pancírníci s pěti druhy. Zajímavostí je, že všech pět druhů pancírníků bylo popsáno na základě jediné návštěvy badatele C. Willmana na Rejvízu v roce 1931.

Saranče vrzavá je příklad druhu, který byl dříve velmi hojný, ale dnes ho nalezneme jen na několika málo lokalitách.

Okáč horský je zatím prosperující druh, i když i jeho ohrožuje klimatická změna. Horské druhy jsou na změnu teploty citlivější než druhy z nížin.

Pancířníci patří mezi drobné půdní živočichy a spolu s dalšími organismy v půdě vytvářejí tzv. edafon. Pozoruhodnou součástí edafonu jsou například želvušky (*Tardigrada*), považované za jednu z nejodolnějších organismů na Zemi. Pozornost si zaslouží také žížala svítivá, která je schopna bioluminiscence, podobně jako o něco známější světlušky.

Mimořádně zajímavý je i drobný chvostokok *Jesenikia filiformis*, dlouhý pouhých 0,36 mm a široký přibližně 0,055 mm. Tento druh popsal profesor Josef Rusek v roce 1997 ve Velké kotlině. Profesor Rusek objevil v Jeseníkách hned několik nových druhů chvostokoků, v tomto případě však popsal dokonce nový rod živočichů, který pojmenoval podle Jeseníků – *Jesenikia*.

Řídký les ve výšce 1 300 m n. m. je biotopem tesaříka čtyřpásého.

Staří známí – nově známí

Druhové bohatství jesenické fauny se nerozšiřuje pouze novými objevy, ale také opětovnými nálezy druhů, které byly po dlouhá desetiletí považovány za nezvěstné či vyhynulé.

Prvním příkladem je ploštice klopuka jesenická (*Pithanus hrabei*). V polovině července roku 1947 objevil brněnský entomolog Jaroslav L. Stehlík dosud neznámý druh ploštice. O pět let později jej pojmenoval na počest svého učitele Sergeje Hraběte. Druh našel v oblasti Velké kotliny, Malého Dědu a Vozky, celkem ve čtyřech exemplářích. Později byl zjištěn také v tundrových oblastech severní Evropy a v izolované populaci v pohoří Harz. Po dlouhých 63 let nebyl v České republice zaznamenán jediný živý jedinec, a proto byl v červeném

Jeseníky jsou typické skalními výchozy různé velikosti.

Také na vodní prostředí je vázáno mnoho zajímavých bezobratlých. Na prameny, řeky i rašeliniště.

seznamu veden jako vyhynulý. Teprve v červenci roku 2010 bylo ve vrcholových partiích Jeseníků nalezeno pět živých kusů.

Druhým příkladem je roháček jedlový. Tento brouk je rozšířen téměř po celé Evropě a v České republice je znám z několika horských oblastí. V Jeseníkách byl poprvé zaznamenán roku 1870 a následně ještě v roce 1910. Poté zůstal více než sto let neznámý. Přitom jde o poměrně velkého a nápadného brouka. Až v roce 2011 byla objevena

jeho životaschopná populace. Dnes jsou v Jeseníkách známy již čtyři lokality výskytu. Druh je vázán na staré lesní porosty s vysokým podílem odumřelého dřeva a představuje typického obyvatele zachovalých pralesovitých lesů.

Brouci obecně patří spolu s motýly k nejlépe prozkoumaným skupinám bezobratlých. Nicméně také mezi nimi nalezneme druhy, které umí překvapit. Dlouhé roky se uvádělo, že tesařík čtyřpásý má v Hrubém Jeseníku jedinou lokalitu výskytu

u nás a že další nejbližší lokalita se nachází až ve slovenských Tatrách. Podrobné inventarizační průzkumy brouků však našly tesaříka i na Králickém Sněžníku, a jelikož je Králický Sněžník brán jako samostatné pohoří, nemůžeme už mluvit o Jeseníkách jako o jediném místě výskytu. Pořád ale máme druhy, o kterých to říci můžeme. Alespoň zatím. Mám na mysli drobného nosatce *Ranunculiphilus pseudinclemens*, známého u nás pouze z Velké kotliny. Tento druh je pravděpodobně vázán na specifické mikroklima horských ledovcových karů a nebyl nalezen ani v karech v Krkonoších.

Skutečnou raritou je hnojník *Neagolius bili-meckii*, respektive jeho poddruh *Neagolius bili-meckii bernhaueri*. Ten se nevyskytuje nikde jinde na světě a lze jej považovat nejen za endemita Jeseníků, ale přímo za endemita Pradědské hornatiny, podobně jako známé rostliny lipnici jesenickou a zvonek jesenický.

Je potřeba jít do hloubky

Podstatně méně prozkoumanou skupinu představují pavouci. Systematický průzkum pavouků

celého území chráněné krajinné oblasti Jeseníky dosud neproběhl a naše znalosti vycházejí převážně z jednotlivých nálezů nebo dílčích průzkumů vybraných rezervací. Příkladem malé prozkoumanosti pavouků je plachetnatka suťová, druh popsáný teprve v roce 1981. Ve střední Evropě žije v samostatném poddruhu *Wubanoidea uralensis lithodytes*, popsáném roku 2004. Dlouho unikala pozornosti biologů především proto, že obývá hlubší prostory kamenných sutí, které jsou jen obtížně přístupné. Přesto není považována za ohrožený druh, neboť kamenné sutě patří mezi relativně stabilní přírodní biotopy.

Podobných příkladů bychom mohli uvést mnohem více. Pozornost by si zasloužili také měkkýši, vážky, čmeláci a další skupiny bezobratlých. Samostatnou kapitolu pak představují nepůvodní a invazní druhy, které nacházejí své zástupce i mezi bezobratlými živočichy Jeseníků.

Poznávání jesenické fauny proto zdaleka není uzavřenou kapitolou. Každý nový „hlubší“ průzkum přináší překvapivé poznatky a občas i objevy, které rozšiřují naše znalosti o přírodním bohatství tohoto krásného pohoří.

Vít Slezák (* 1985) je absolventem PŘF UP v Olomouci. Od roku 2010 pracuje na Agentuře ochrany přírody a krajiny ČR, od roku 2024 na pozici vedoucí Správy CHKO Jeseníky. Na Jeseníkách ho fascinuje skutečnost, že je stále co objevovat a poznávat.

» vít.slezak@aopk.gov.cz

Kam zmizely rostliny během doby ledové? A proč je Balkán botanickou archou Evropy?

MICHAELA KONEČNÁ

Když se řekne Balkán, většina lidí si vybaví dovolenou u moře, skalnaté hory, baču se stádem ovcí nebo možná složitou historii tohoto koutu Evropy. Botanici si však pod tímto názvem představují něco docela jiného. Vidí jedno z nejvýznamnějších útočišť evropské přírody, jakousi obrovskou „Noemovu archu“, ve které po desetitisíce let přežívaly rostliny v dobách, kdy velká část kontinentu čelila chladu, suchu a ledu.

Možná to zní překvapivě. Vždyť Balkán leží stovky kilometrů od České republiky. Jak by ale mohl ovlivnit rostliny, které dnes rostou v našich lesích, na loukách nebo skalních stepích? A proč se o něj botanici zajímají více než o jiné části Evropy? Pro porozumění celé věci je třeba začít pěkně od začátku. A tím je opět doba ledová.

Když dnes stojíme na rozkvetlé louce v Bílých Karpatech nebo ve stinném bukovém lese někde v Moravském krasu, máme tendenci považovat takovou krajinu za cosi samozřejmého. Jenže před dvaceti tisíci lety by zdejší příroda vypadala úplně jinak. Ledovec sice naše území přímo nepokrýval,

ale klima připomínalo spíše dnešní jižní Sibiř. Krajině dominovaly chladné stepi, lesostepi a tundrová společenstva. Mnoho druhů stromů a bylin, které dnes považujeme za běžné, zde tehdy jednoduše nemohlo přežít. Kam tedy zmizely?

Nejčastěji se hovoří o středomořských refugiích na Pyrenejském poloostrově nebo v Itálii. Neméně důležitou roli ale sehrál Balkán. Právě zde se nacházela rozsáhlá síť údolí, krasových kotlin, říčních kaňonů a horských masivů, které nabízely rozmanité podmínky i v dobách výrazného ochlazení. Zatímco na severu Evropy vládly led a mráz, v chráněných částech Balkánu přežívaly celé rostlinné populace. A nebylo jich málo...

Jak se ale rostlinám podařilo přežít desetitisíce let klimatických výkyvů? A proč právě zde? Odpověď spočívá v mimořádné členitosti balkánské krajiny. Na relativně malém území se zde střídají hluboké kaňony, krasové planiny, horské štíty, říční údolí i přímořské oblasti. Když se podmínky na jednom místě zhoršily, rostliny často našly útočiště jen o několik kilometrů dál.

Členitá krajina Balkánu poskytovala během dob ledových množství útočišť, ve kterých mohly rostliny přežívat i v obdobích výrazného ochlazení. Zdroj: autorka článku.

Dnes je Balkánský poloostrov považován za jedno z hlavních center biologické rozmanitosti Evropy. Není to náhoda. Členitý reliéf, geologická pestrost a dlouhodobá klimatická stabilita vytvořily podmínky, ve kterých mohly rostliny nejen přežívat, ale také se vyvíjet. Balkán tak nebyl pouhou čekárnou na lepší časy. Byl také evoluční laboratoří.

Velká botanická migrace

Když se klima po skončení poslední doby ledové začalo oteplovat, nastala velká botanická migrace. Rostliny se vydaly na sever. Zní to zvláště, že? Jak

se vlastně může stěhovat něco, co nemá nohy ani křídla?

Ne rychlostí vlaků nebo automobilů, ale tempem, které si dnes sotva dokážeme představit. Každá generace postoupila údolími řek, horskými průsmyky i nížinami o kousek dál než ta předchozí. Některé rostliny sice dokážou svá semena vyslat na překvapivě dlouhou cestu, ale ani ty nemohly předběhnout samotné klima. Rostliny proto následovaly oteplující se klima krok za krokem. Rok za rokem, století za stoletím. Během několika tisíciletí dorazily duby, buky, jedle, javory, ale i stovky druhů bylin až do střední Evropy. Mnohé

z nich přišly právě z Balkánu. I když tedy dnes považujeme některé rostliny za „naše“, je dobré si uvědomit, že i ony byly kdysi přistěhovalci. Rozdíl je pouze v tom, že se sem dostaly vlastními silami, bez pomoci člověka, dávno před vznikem zemědělství a moderní civilizace.

Hory jako ostrovy uprostřed pevniny

Balkán však nebyl pouze útočištěm, ale také evoluční laboratoří. Spleťtá síť horských masivů, hlubokých kaňonů a izolovaných údolí vytvářela podmínky pro dlouhodobé oddělení jednotlivých populací. Zatímco některé rostliny přežívaly v nížinách, jiné se ukrývaly na skalních útesech nebo v horských kotlich.

Co se stane, když jsou populace po tisíce let oddělené jedna od druhé? Začnou se vyvíjet vlastním směrem. Některé se přizpůsobí chladu vysokých hor, jiné suchu skalních stěn nebo specifickému chemismu podloží. Během tisíců let tak vzniklo mimořádné množství endemických druhů, které dnes nenajdeme nikde jinde na světě.

Království skal, vápenců a endemitů

Dodnes patří Balkán k botanicky nejbohatším oblastem Evropy. Významnou součástí tamní flóry tvoří petrofyty – rostliny specializované na život na skalách a kamenitých svazích. Vyskytují se zejména na vápencích a dolomitech, které vytváří rozsáhlé bezlesé biotopy od pobřeží Jaderského moře až po vysoké horské polohy Dinárských Alp.

Na běžného turistu mohou takové krajiny působit pustě a nehostinně. Kdo by také čekal botanický ráj na rozpálené skále plné kamení? Botanik však vidí pravý opak. Skály, sutě a horské trávníky zde hostí mimořádně pestrá flóra.

Mezi její typické představitele patří četné druhy hvozdíků (*Dianthus*), zvonků (*Campanula*) nebo kakostů (*Geranium*). Některé z těchto rostlin nenajdeme nikde jinde na světě, jiné jsou pozůstatkem dávných období, kdy evropská krajina vypadala úplně jinak.

Živé fosilie z dávných časů

Některé balkánské rostliny jsou navíc doslova relikty minulých geologických epoch. Je vůbec možné, aby některé druhy přežily téměř beze změny miliony let? Smrk omorika (*Picea omorika*), který dnes přežívá jen na několika lokalitách v Srbsku a Bosně, je pozůstatkem rozsáhlejších třetihorních lesů. Podobně jsou na tom i tzv. „rostliny

Pastevectví po tisíciletí formovalo podobu balkánské krajiny. Díky pravidelné pastvě vznikla mozaika luk, pastvin a lesních fragmentů s vysokou druhovou rozmanitostí. Zdroj: autorka článku.

vzkříšení“ (*Ramonda serbica* a *R. nathalinae*), které dokážou přežít téměř úplné vyschnutí a po opětovném zvlhčení znovu ožít.

Takové druhy představují jakési živé fosilie a připomínají dobu, kdy evropská vegetace vypadala zcela jinak než dnes.

Kde končí les a začíná pastvina?

Dnešní mimořádná druhová bohatost Balkánu je zčásti také dílem člověka. Překvapivé? Možná ano. Člověka si totiž často spojujeme hlavně s úbytkem přírodních stanovišť a poklesem druhové rozmanitosti. Na Balkáně však po tisíciletí sehrával důležitou roli také jako tvůrce krajiny prostřednictvím pastevectví. Stáda ovcí a koz bránila zarůstání krajiny lesem a vytvářela rozsáhlé travnaté biotopy. Díky tomu vznikla pestrá mozaika luk, pastvin, křovin a lesních fragmentů.

Na okrajích pastvin se dodnes objevují jarní cibuloviny, například šafrán Tommasiniho (*Crocus tommasinianus*). Nápadné jsou také tařičky (*Aubrieta*), kuklíky šarlatové (*Geum coccineum*) nebo kohoutek věncový (*Lychnis coronaria*). Na suchých svazích Balkánu lze spatřit i druhy připomínající středomořskou vegetaci – levanduli lékařskou (*Lavandula angustifolia*), trnovec Kristovu korunu

(*Paliurus spina-christi*) nebo mohutný paznehtník dlouholistý (*Acanthus longifolius*).

Po stopách Josefa Podpěry

Není proto divu, že balkánská květena přitahovala pozornost nejen místních přírodovědců. Co vlastně na Balkáně hledali čeští botanici? A proč je tento kraj tak fascinoval?

Už na počátku 20. století sem opakovaně vyrážel jeden z nejvýznamnějších českých botaniků Josef Podpěra. Procestoval Srbsko, Bosnu a Hercegovinu, Makedonii i další části poloostrova a přivezl odtud množství floristických poznatků, které pomohly objasnit vztahy mezi balkánskou a středoevropskou květenou.

Pro tehdejší botaniky představoval Balkán jakési okno do minulosti evropské přírody. A popravdě řečeno, mnoho botaniků to sem táhne dodnes. Jen málokde v Evropě lze na relativně malém území pozorovat tak pestrou směs reliktních, endemických rostlin, které po skončení doby ledové osídlily velkou část kontinentu.

A možná právě v tom spočívá kouzlo Balkánu. Není to jen krajina krásných hor a hlubokých kaňonů. Je to živá kronika evropské přírody, ve které lze dodnes číst příběhy staré desetitisíce let.

Michaela Konečná (* 1995), absolventka botaniky, ekologie a ochrany životního prostředí na PřF UP v Olomouci. V současnosti kurátor botanické, mykologické a zoologické podsbírky Muzea a galerie v Prostějově.

» mkonecna@muzeumpv.cz

Patogeny si nevybírají hranice

O skrytých hrozbách pro stromy a budoucnosti české krajiny

ROZHOVOR

Přírodní bohatství české krajiny neohrožují jen viditelné zásahy člověka, ale také skrytá biologická rizika. Zatímco v předchozím rozhovoru jsme se s Markétou Šantrůčkovou věnovali hodnotám a proměnám krajiny, tentokrát se s Mgr. Karlem Černým, Ph.D., vedoucím odboru biologických rizik ve Výzkumném ústavu pro krajinu, zaměříme na zdravotní stav stromů, rostlinné patogeny a dopady klimatické změny na českou krajinu.

Mohl byste na úvod krátce představit svou práci a oblast výzkumu, které se dlouhodobě věnujete?

Jedním z významných fenoménů současnosti ohrožujících naši přírodu a krajinu jsou biologické invaze. Mezi invazní organismy patří řada známých a nápadných rostlin i živočichů, každý jich dokáže vypočítat jistě aspoň desítku, ale i množství nenápadných až mikroskopických organismů, jejichž impakt je ovšem srovnatelný. Ty už nikdo v podstatě nezná, ti nejpoučenější si vzpomenu snad na račí mor nebo grafiózu jilmů. Zabýváme se tedy nepůvodními a invazními houbami a dalšími

vesměs mikroskopickými organismy poškozujícími vegetační složku krajiny. Zkoumáme jejich diverzitu, hodnotíme impakt a vybíráme ty z hlediska přírodního prostředí nejrizikovější. Tyto druhy pak zkoumáme detailně na nejrůznějších úrovních. Zejména nás ale zajímá jejich ekologie a epidemiologie chorob, potenciální impakt v prostředí, prediktivní modelování a hlavně možnosti jejich managementu od eradikace až po adaptaci v těch nejvážnějších případech. Metodické postupy, jak s těmito organismy pracovat, abychom minimalizovali jejich impakt v krajině, jsou naším hlavním výstupem.

Věnujete se biologickým rizikům v krajině. Co si pod tím mají čtenáři představit?

Biologickým rizikem jednoduše rozumíme cizorodý zavlečený patogenní organismus, který má po zdomácnění a rozšíření potenciál měnit naši přírodu a krajinu skrze masivní poškození svých hostitelů – dřevin. Zjednodušeně se zabýváme impaktem chorob dřevin v oblasti životního prostředí způsobených nepůvodními patogenními organismy.

Vyvrácené jasaný ztepilé v CHKO Litovelské Pomoraví po invazi voskovičky jasanové. Zdroj: všechna foto Karel Černý.

Které druhy dřevin jsou dnes v České republice nejvíce ohroženy?

Celkem je to už sedm druhů dřevin – tři druhy jilmů (j. horský, j. vaz a j. chlumní), dva jasanů (j. ztepilý a j. úzkolistý) a dva druhy olší (hlavně ale olše lepkavá). Zejména populace jilmů a jasanů značně utrpěly, lokálně i populace olší. Bohužel ty změny jsou nevratné. Můžeme být rádi, že nejvýznamnější druhy dřevin v naší krajině (buk lesní a dub letní) dosud tímhle nemusely projít.

Jak klimatická změna promění českou krajinu a lesní vegetaci?

Krajinu a její ráz dřevinná vegetace přímo formuje, utváří její identitu a regionální charakter a mimoto plní celou řadu důležitých funkcí. Pokud dojde ke změně vegetace, ať už z jednoho, či

druhé důvodu, propíše se to do krajiny, do její podoby, hodnoty a propíše se to v obou případech nevratně. Konkrétnímu místu odpovídá konkrétní biotop s konkrétním složením dřevin, jejichž jedinci krajinu spoluvytváří. Na místě suťového lesa nebo květnaté bučiny s mohutnými javory, buky a lipami si teď v nižších polohách ale budeme muset představit asi o dost nižší a sušší dubohabřinu nebo doubravu. Ta proměna bude pravděpodobně docela zásadní, ale s kolísáním a změnami teplot, případně i srážek si systém nějak poradí.

Jakou roli při proměně lesů sehrají škůdci a nepůvodní invazní patogeny?

Škůdci a patogeny mohou tuto proměnu výrazně urychlit a zkomplikovat. Přejít z jednoho lesního společenstva do druhého pak může být poměrně

náhlý a na první pohled velmi nehezky, jak je dnes patrné například v bučinách na jižních svazích Krušných hor. Ještě závažnější jsou však nepůvodní invazní patogeny, které mohou některé druhy dřevin silně poškodit nebo je z lesních ekosystémů zcela vytlačit. Středoevropské lesy jsou druhově poměrně chudé, a proto jsou vůči takovým invazím zvláště citlivé. Jakmile se v nich usadí nebezpečný patogen, například původce onemocnění jilmů, může trvale změnit složení lesů a zabránit tomu, aby některé domácí dřeviny nahradily druhy ustupující v důsledku klimatické změny. Ochuzování lesních společenstev už přitom probíhá – dnes jsou jedním z nejohroženějších biotopů jasanové olšiny, které už v nezasazené podobě v Čechách téměř nenajdeme.

Které nepůvodní patogeny představují pro české lesy největší riziko do budoucna?

Řada zavlékaných patogenů pochází z teplejších oblastí a oteplování jim usnadňuje přežívání i šíření. Velké obavy vzbuzuje například plíseň skořicovníková, která pochází z tropické Asie a dokáže napadat tisíce druhů hostitelských rostlin. V mnoha částech světa už způsobila závažné škody na ekosystémech a zdá se, že mírné zimy jí umožňují přežívat i ve volné přírodě u nás. Navíc ji prakticky nelze vyhubit. Dalším potenciálním rizikem je plíseň modřínová, která by mohla představovat problém zejména pro lesy v sudetských pohorích.

Dotýkají se problémy, které zkoumáte, také Olomouckého kraje?

Plošná chřadnutí dřevin se samozřejmě týkají širokého prostorového měřítká, někdy i celých areálů konkrétních ohrožených druhů. Problémy způsobené patogeny jilmů, jasanů a olší proto můžeme

snadno identifikovat i v Olomouckém kraji. V současnosti je nejvýraznějším a nejrozsáhlejším problémem odumírání jasanů – jasanu ztepilého i úzkolistého, a to napříč celými jejich areály i všemi typy stanovišť, od městské zeleně přes volnou krajinu až po lesní porosty. Intenzita poškození se samozřejmě liší podle vhodnosti prostředí pro voskovičku jasanovou, ale právě chřadnutí jasanů je dnes asi nejviditelnějším příkladem.

Kde lze tyto změny v Olomouckém kraji pozorovat nejvíce?

Příklady je celá řada. Když se z Vrapače nebo Hejtmanky, kde jasanů opravdu dostaly co proto, přesuneme jen přes dálnici k Mladči na jižní svahy Třesína, narazíme nejen na buky poškozené

Invazní patogeny z rodu plíseň (*Phytophthora*) se na území ČR šíří často jako nezáměrná kontaminace rostlin v rámci mezinárodního obchodu. Zde plíseň olšová po úniku do prostředí poškodila porost olší v zámeckém parku v Dolních Lukavicích.

a odumírající v důsledku změny klimatu a rozvoje oportunních škůdců a patogenů, ale také na mrtvé kleny, které zabila původem severoamerická houba kryptostroma korovitá, původce sazné nemoci javorů. O kousek dál na sever, na Třebůvce nad Lošticemi, najdeme v břehových porostech nejen odumírající jasaný, ale i olše, protože se tam už rozšířila plíseň olšová. A podobných lokalit bychom našli mnohem více – řadu těchto patogenů lze dnes zaznamenat i přímo v Olomouci.

Olomoucký kraj je spojen s lužními lesy Litovelského Pomoraví, zemědělskou krajinou Hané i horskými oblastmi Jeseníků. Jsou tato prostředí ohrožena různými způsoby?

Jistě, to je pravda, už jsem odpověď malinko nastínil výše. Těch způsobů nebo příčin ohrožení je samozřejmě celá řada a působí komplexně, z těch nejvýznamnějších lze zmínit tři nebo čtyři a jejich vliv je v různých systémech různý. První a nejvýznamnější je nešetrné lesní hospodaření. Teprve na druhém místě je klimatická změna, přičemž větší problém jsou změny v distribuci srážek než v nárůstu teplot. Třetí jsou domácí škůdci a patogeny, jejichž zvýšený impakt je navázán jak na nevhodné hospodaření, tak na změnu klimatu. S nimi si ovšem aspoň teoreticky umíme poradit – a když ne my, tak systém to zvládne za nás. No a čtvrtým problémem, ale trvalým, je ta invazní složka, s níž si bohužel tak snadno, nebo spíš vůbec, neporadíme a nezbude nám než se na ni adaptovat.

Které části Olomouckého kraje jsou těmito změnami zasaženy nejvíce?

Největší problém mají samozřejmě lužní lesy, a to i ty tak zachovalé, jako jsou v Pomoraví. Musím

připomenout, že již prošly hromadným odumíráním jilmů (dříve nejhojnější dřeviny tvrdých luhů), nyní dochází k plošnému odumírání jasanů. Připočteme též ochuzení o další původní druhy, zejména dominantu lužních lesů, topol černý – jeho návratem by se alespoň část problémů, které jsme způsobili, napравиła. Velkým štěstím tohoto biotopu je fakt, že patří k druhově nejpestřejším lesním biotopům u nás, a tak ty změny nejsou tak patrné, jako jsou například v jasanovo-olšovských potočních luzích.

Právě obrovskou výhodou zdejšího kraje je pestrost, která je daná jednak polohou na kontaktu tří, vlastně čtyř fyto geografických oblastí – hercynika, panonika, polonika a karpatika, a jednak, jak už jste zmínila, obrovskou vertikální členitostí zdejší krajiny. Vždyť vy se pěšky během jednoho dne dostanete z panonských lužních lesů až do horských smrčín v sudetském hercyniku – kdo tohle má? Ve srovnání s plochou a podstatně jednotvárnější hercynskou krajinou Čech tu tedy impakt invazních patogenů není tak patrný nebo je přinejmenším prostorově mnohem omezenější. Máte štěstí. Na druhou stranu tu je šance na vyšší druhovou pestrost i těchto organismů.

Jak se proměňuje zdravotní stav stromů ve městech a parcích? Mohou si změn všimnout i běžní obyvatelé?

Stav urbánní zeleně byl až donedávna velmi podceňován, přitom plní množství funkcí, které jsou jinak obtížně nahraditelné – nejde jen o estetickou, ale dnes s postupující změnou klimatu čím dál více zejména o ekosystémové a technické funkce. V mnoha zemích kvalitní (veřejná) zeleň zvyšuje i cenu rezidenčních nemovitostí a investice do veřejné zeleně se dlouhodobě vyplácí.

Bohužel městské prostředí je extrémně stresující a udržet kvalitní zeleň je velmi náročné, navíc mnohde s potřebou rozsáhlejších a vzrostlejších výsadeb prostě nebylo počítáno a jejich zakládání je výrazně limitováno například inženýrskými sítěmi. Zejména v posledních cca 15–20 letech vidíme podstatné zhoršování stavu zeleně a kromě dlouhodobě působících podmínek, jako je zasolení či zhutnění substrátu, se stále více projevuje efekt klimatické změny a tepelných ostrovů. Vláhový deficit se projevuje prakticky již každé léto nejen omezením růstu, ale často i vadnutím a předčasnou defoliací. Oslabené dřeviny jsou pak více poškozovány škůdci a patogeny, a to často i oportunními, které v lesním prostředí hrají minimální roli. A bohužel se k tomu přidávají i organismy zavlečené. A vidět to může každý.

Nakolik souvisejí současné problémy dřevin s mezinárodním obchodem a přesuny rostlin mezi zeměmi?

Co se týče zavlékání nepůvodních patogenů, tak zcela zásadně. Nebýt globalizace obchodu rostlinným materiálem (nejde jen o živé rostliny, ale třeba i o dřevní hmotu či dřevěné obaly), tyto problémy bychom prakticky neměli. Zavlékání ve formě nechtěné kontaminace svých hostitelů je dominantním způsobem šíření těchto organismů. Z těch, které se k nám takto dostanou, ale jen asi dvacet procent může uniknout do volné přírody a z nich opět jen část může způsobit závažná poškození svých nových hostitelů. Bohužel v přírodě se u nás již vyskytují na tři desítky těchto druhů a některé z nich jsou opravdu nebezpečné, řekněme asi desítka, bohužel další se k nám šíří. A některé jsou silně polyfágní, kousnou si prakticky do všeho, co roste

V přírodním prostředí se na bucích šíří několik druhů rodu plíseň (*Phytophthora*) a způsobují jejich odumírání. Zde plíseň buková.

okolo. Bohužel v tomto směru, přestože si EU i české úřady tyto problémy začínají uvědomovat, taháme a pravděpodobně budeme vždy tahat za kratší konec provazu, navíc dnešní právní úprava je vůči tomuto typu patogenů prakticky bezzubá. Všimněte si taky, že na unijním seznamu nenajdeme ani jednu z těch našich mršek.

Daří se na tuto hrozbu dostatečně reagovat?

Kdyby škody, které tyto organismy v krajině působí, měli hradit ti, kteří je zapříčinili (i když v tom lítáme v podstatě všichni), tedy producenti,

dovozci a distributoři, bylo by po problému. To samozřejmě společnost nepřipustí a dopad těchto organismů se bude nadále bagatelizovat a způsobené škody externalizovat, tak jako v případě jiných invazních organismů nebo třeba klimatické změny. Bohužel na rozdíl od jiných invazních organismů (rostlin, živočichů) je management invazních (do přírody uniknuvších) patogenů velmi omezený, v podstatě se až na výjimky sestává z adaptačních opatření.

Co mohou dělat obce, města nebo správci zeleně, aby rizika omezili?

Obce, města i správci zeleně mohou rizika spojená s nepůvodními patogeny výrazně omezit, ale jde o velmi široké téma, které nelze shrnout do jednoho odstavce. A dodejme ještě, že se to týká vlastně všech pěstitelů rostlin, ten problém se týká doslova každého, kdo pěstuje doma květinu za oknem nebo rododendron na zahrádce. A co dělat? Zjednodušeně můžeme říct následující: být dobře informován, nic podezřelého nekupovat, nevysazovat, odpovědně se o rostliny starat, o poškozené adekvátně pečovat, rizikové či odumírající bezpečně odstraňovat a odpovědně likvidovat. To se týká jak zahrádkáře, tak správce městské zeleně.

Na co by si měli lidé dát největší pozor při nákupu a pěstování rostlin?

Z hlediska informovanosti a prevence je klíčové uvědomit si, že rizika nejsou abstraktní – lze je dobře doložit zkušenostmi z jiných kontinentů i z Evropy. Stačí pár dotazů AI směřovaných

Fytoftorové chřadnutí buků je často doprovázeno typickými projevy napadení (výtoky pigmentů na borce nad odumřelými pletivy) na bázích kmenů.

na dopad invazních patogenů v Austrálii, v Severní Americe či v Evropě. A pak se běžte podívat do lužního lesa do Litovelského Pomoraví na stav jasanů. Věřte ovšem tomu, že kdekoliv, i v centru Olomouce nebo na sídlišti na okraji, najdete desítky nepůvodních patogenů a škůdců. Většina bude jistě pro naši krajinu neškodná, ale podívejte se třeba v Bezručových sadech na borovice a najdete na nich minimálně dva invazní patogeny – červenou sypavku borovice (*Dothistroma septosporum*) a kuličnatku borovou (*Sphaeropsis sapinea*) – obě mohou závažně poškozovat například kleč v subalpínském pásmu nebo blatku na rašeliništích. Jsou tam a čekají... Co se týče města, budeme doufat, že projektanti zeleně a zahradníci snad už s těmito riziky počítají.

Z hlediska zavlékání jsou dnes asi nejdůležitějšími místy přímo zahradnictví a zahradnická centra. Představte si, že zhruba polovina kontejnerovaného stálezeleného sortimentu dřevin v zahradnických centrech obsahuje kontaminaci právě těchto organismů – většinou jde o takzvané oomycety (houbám podobné plísň, které obvykle napadají kořenové systémy rostlin; drtivá většina z nich je u nás nepůvodní). Klíčové je nepodporovat jejich šíření, a tedy nekupovat poškozené, třeba jen mírně žloutnoucí, vadnoucí, nebo dokonce chřadnoucí rostliny (to jsou typické symptomy způsobované těmito patogeny na počátku infekce, obr. str. 45). Ty jsou často prodávány ve velkých slevách a s nimi si velmi často můžete domů přinést něco nechťeného, a to i dosti nebezpečného. Bohužel mnohdy důraz na nejnižší cenu ve výběrových řízeních také vede k pořízení nekvalitního materiálu, přičemž ale další náklady, které je nutné vynaložit na nápravu situace, bývají mnohem vyšší.

Jak postupovat, pokud vysazená rostlina začne jevit známky choroby?

Pokud vysazená rostlina začne jevit známky choroby (a je potřeba ji bedlivě sledovat), je čas zasáhnout. Poradit se s odborníkem nebo AI a zkusit se dobrat výsledku. Ohledně invazních patogenů není samozřejmě možné v rychlosti obsáhnout všechny choroby a jejich projevy a solidní odborná literatura dostupná široké veřejnosti stále není k dispozici. Jako příklad poslouží jedny z dnes nejdůležitějších invazních patogenů – druhy rodu plíseň (*Phytophthora*). Napadají obvykle kořeny a na počátku infekce způsobují jemné žloutnutí olistění, vadnutí, později také krnění či chřadnutí rostlin. Při vyjmutí rostlin obvykle zjistíme, že

většina kořenů je odumřelá a často i krček rostliny. Takové rostliny (včetně kořenového balu) je pak nutné bezpečně zlikvidovat. To nejhorší, co můžete udělat, je, že je vyvezete na kraj lesa a spolu s dalším odpadem ze zahrady je vyhodíte do příkopu. Pokud tyto druhy uniknou, způsobují často poškození kořenů řady našich domácích druhů dřevin – buků, lip, dubů, javorů a dalších. Způsobí pak jejich chřadnutí a usychání, často také s typickými projevy na bázích kmenů (obr. str. 47 a 48). Problém je, že tyto patogeny je z prostředí velmi obtížné eliminovat, v podstatě je to nemožné. Kdybychom chtěli vidět, jaký může mít dopad například plíseň buková, jeden z typických zástupců této skupiny organismů (obr. str. 47), můžete se podívat do Kaštanky v Nasavrkách.

Musíme ale připomenout, že valná většina patogenů a škůdců (často jde o listové choroby a škůdce atp.) exotických dřevin není schopna proniknout do přírodního prostředí.

Jakou roli hrají odborníci a instituce v ochraně dřevin?

Dalším důležitým bodem je kvalitní péče. Role správců zeleně, arboristů, dendrologů, znalců a dalších stakeholderů je doslova klíčová. A měli by být natolik odborně vzděláni, že by měli tyto organismy nejen poznat, ale dokázat s nimi i bezpečně pracovat. Bohužel přes všeobecné a zásadní zlepšení péče o urbánní zeleň v posledních dvou desetiletích to vůbec není pravidlem. Nerozpoznání či ignorování významného patogenu může vést nejen k nastavení nevhodných opatření, ale dokonce i k jeho dalšímu nezáměrnému rozšíření – jako v případě patogenů způsobujících vaskulární vadnutí nebo saznou nemoc javorů. Běžně dochází

i k záměnám příčin poškození, např. při kořenových hnilobách buků způsobených oomycetou bývá jako hlavní příčina poškození mylně uveden sekundárně nalétnuvší podkorní hmyz. Dokonce ani současné zákonné úpravy neumožňují vždy uskutečnit včasný a adekvátní zásah na napadených dřevinách a jejich interpretace navíc není jednoznačná; při jejich tvorbě se prostě s těmito problémy nepočítalo. Může to vést (a v případě grafiozy skutečně vede) k tomu, že promeškáme vhodný termín zásahu a dojde k dalšímu šíření choroby do okolí. Grafioza jilmů je přitom nejnebezpečnější z importovaných chorob dřevin u nás. Doufejme ale, že se v této oblasti situace již brzy zlepší.

S tím, co uniklo do prostředí, si běžný občan samozřejmě neporadí, tam musí nastoupit příslušné instituce (Lesy ČR, podniky Povodí aj.), které mají k dispozici postupy, jak hospodařit, aby impakt těchto organismů potlačily.

Překvapilo vás během vaší kariéry něco, co zásadně změnilo pohled na ochranu české krajiny?

Obávám se, že největším rizikem pro krajinu je ten recentní všeobecný nástup ignorance, hlupáctví a bezohlednosti prostupující napříč společností.

Měli jsme snad šanci něco napravit a možná o ni přicházíme.

Jaké největší výzvy čekají českou krajinu v příštích desetiletích?

Pokud se na to podívám z pohledu dřevinné vegetace, tak samozřejmě sucho a stres, ruderalizace a unifikace. A obávám se, že některé biotopy, zejména druhově chudé s jednou či dvěma dominantními dřevinami, se dostanou do bodu, kdy budou už příliš vychýleny z rovnováhy a dojde v nich k zásadním změnám, jak se to stalo v případě jasanovo-olšovských potočin. Ty pravděpodobně čeká posun k vrbovým křovinám.

Asi nejhorší, co by nás mohlo potkat, by byl extrémně virulentní patogen šířící se snadno vzduchem a způsobující letální poškození některé z našich dominantních dřevin, možná buku lesního. Něco podobně virulentního, jako byla třeba kloubnatka smrková (*Gemmamyces piceae*) na smrku pichlavém v Krušných horách. Možným kandidátem může být plíseň modřínová (*Phytophthora ramorum*), s ní bychom si jistě neporadili a dopady by byly mnohem horší. Snad se to nestane. Možná jen člověk vidí věci zbytečně černě...

Za rozhovor děkuje *Michaela Heloňová*.

Karel Černý (* 1971) je vedoucí odboru biologických rizik ve Výzkumném ústavu pro krajinu. Zabývá se výzkumem invazních patogenů dřevin, ochranou lesních i městských ekosystémů a biologickými riziky v krajině.

» karel.cerny@vuk.gov.cz

Jeseníky a jejich podhůří, krajina velké rozmanitosti

MARTIN STARÝ

Když se řeknou Jeseníky, mnozí z nás si vybaví pohled na vysílač na Pradědu, Červenohorské sedlo, případně přečerpávací elektrárnu Dlouhé stráně, tedy vesměs místa horského charakteru. Samotné Jesenícko je ovšem mnohem rozmanitější. Od nížinných mokřadů přes květnaté louky, listnaté a horské lesy až po alpské bezlesí připomínající svými podmínkami severskou tundru je to vzdušnou čarou jen několik desítek kilometrů. Překonáváme ale převýšení takřka třinácti set metrů. Rozdíl mezi nejnižšími a nejvyššími místy regionu tak vytváří jedinečnou mozaiku stanovišť, která poskytují domov tisícům druhů rostlin, živočichů i hub, z nichž některé nenajdeme nikde jinde na světě.

Na severu regionu, v okolí městečka Vidnavy, leží přírodní rezervace Vidnavské mokřiny. Na první pohled nenápadná krajina tůní, podmačených luk a rákosin však patří k nejvýznamnějším mokřadním oblastem českého Slezska. Najdeme zde orchidej prstnatec májový, pro laika možná méně zajímavé a trávy připomínající ostřice, kterých tu ale roste hned několik vzácných druhů. Nad mokřinami poletují modrásek bahenní

či vážka jasnoskvrnná. K vlhkému prostředí samozřejmě patří také obojživelníci, např. skokan zelený či čolek obecný. Kromě mimořádného biologického významu plní Vidnavské mokřiny také nenahraditelnou roli při zadržování vody v krajině. Podobná prostředí byla po skončení poslední doby ledové ve střední Evropě mnohem rozšířenější, mnohá z nich ale byla vysušena pro získání zemědělské půdy. Nyní probíhají snahy tato prostředí do krajiny navracet.

Na Žulovsku a Vidnavsku je jako pozůstatek těžebního průmyslu rozeseta více než desítka zatopených lomů, například lom Rampa, Arcibiskupský lom nebo lom Transgranit. Ačkoli vznikly lidskou činností, dnes patří k cenným přírodním lokalitám Jesenícka. Strmé skalní stěny, mělké tůně, suťové svahy i průzračná voda vytvářejí stanoviště, která v okolní krajině téměř nenajdeme. Na prosluněných skalách rostou teplomilné druhy, např. bělozářka větevnatá, košťava ovčí nebo pryšec chvojka, zatímco mělké vody při březích osidlují obojživelníci včetně čolka obecného a skokana hnědého. Skalní stěny pak využívají ke hnízdění některé druhy ptáků. Zatopené lomy

Přírodní rezervace Vidnavské mokřiny. Všechna foto: Petr Šaj.

Národní přírodní rezervace Rejvíz, Velké mechové jezírko.

tak dokazují, že i člověkem vytvořená místa se mohou během několika desetiletí proměnit v cenné přírodní enklávy.

Jeskyně Na Pomezí, jeskyně Na Špičáku nebo menší puklinové jeskyně Rychlebských hor se na první pohled mohou zdát téměř bez života. Přesto ukrývají jedinečná společenstva organismů přizpůsobených stálé teplotě a vysoké vlhkosti, která zde panuje. Zimují zde netopýři, např. vrápenec malý, netopýr velký nebo netopýr černý. Ve vlhkých puklinách a při vstupech rostou vzácné mechorosty a kapradiny. Jeskyně jsou také důležitými útočišti pro bezobratlé živočichy.

Jen o několik desítek kilometrů jižněji krajina získává zcela jiný charakter. Mozaika luk, mezí a remízků vytváří prostředí, na jehož formování se opět podílel člověk. Pokud se zde hospodaří citlivě, vznikají jedny z druhově nejbohatších biotopů střední Evropy. Příkladem je přírodní památka Chebží, kde každé jaro rozkvétají různé orchideje, zvonky i řada dalších vzácných bylin. Květnaté porosty jsou zároveň rájem opylovačů i dalšího hmyzu, od samotářských včel a čmeláků přes pestřenky až po motýly, např. vřetenušku mateřídouškovou. Právě tito nenápadní živočichové zajišťují fungování celé krajiny a jejich přítomnost vypovídá o dobrém stavu zdejší přírody, jehož ukazatelem je např. výskyt ohrožené saranče vrzavé.

Jedním z nejznámějších symbolů Jeseníků je národní přírodní rezervace Rejvíz. Rozsáhlé vrchovištní rašeliníště s turisticky přístupným Velkým mechovým jezírkem začalo vznikat po ústupu posledního pevninského ledovce přibližně před 10 tisíci lety. V kyselém prostředí chudém na živiny se daří hlavně dobře přizpůsobeným druhům rostlin, jako jsou klikva bahenní, suchopýr pochvatý nebo

naše nejznámější masožravá rostlina rosnatka okrouhlohlístá. Toto rašeliniště je zároveň domovem řady druhů bezobratlých, které přežívají pouze na podobných chladných stanovištích.

Na západním okraji Nízkého Jeseníku se nachází další oblíbený cíl turistů, a to národní přírodní rezervace Rešovské vodopády. Díky mimořádně vlhkému mikroklimatu se zde daří mechům jako ohroženému šikoušku zelenému, játrovkám i kapradinám. V místní čisté vodě žije rak říční, larvy pošvatek, chrostíků a jepic a loví tu i skorec vodní. Na území této rezervace se nachází též opuštěné důlní štoly, ve kterých podobně jako ve výše zmíněných jeskyních zimují chránění netopýři.

S tím, jak nadmořská výška roste, louky čím dál více ustupují lesům. V moderní době jsou jimi hospodářské, převážně smrkové lesy. Zatímco v nižších polohách to původně byly bučiny, výše by je měly střídát horské smrčiny. Ty se do dnešní doby dochovaly jen na menších plochách, a je proto zapotřebí je chránit. Ve starých stromech hnízdí datlík tříprstý, sýc rousný nebo kulíšek nejmenší, zatímco tlející kmeny poskytují domov stovkám druhů hub a hmyzu. Tento přirozený les je složitým, a pokud do něj člověk nezasahuje, tak také dobře fungujícím ekosystémem. Podívat se na něj můžeme např. v přírodní rezervaci Pod Jelení studánkou. Mimo pralesovité smrčiny zde spatříme také kamenná moře, prameniště a lavinové dráhy. Rezervace je však známá i pro svou mimořádně početnou populaci lesních mravenců. Na ploše necelých 145 hektarů bylo zaznamenáno přibližně dva tisíce mravenišť a deset druhů mravenců, z nichž nejvýznamnější je mravenec podhorní. Lesní mravenci představují klíčové organismy horských smrčin. Regulují stavy hmyzích škůdců,

Přírodní rezervace Pod Jelení studánkou, hnízda mravence podhorního.

Národní přírodní rezervace Praděd, pohled do Velké kotliny.

kteří jsou jim potravou, provzdušňují půdu, rozšiřují semena některých rostlin a jejich mraveniště vytvářejí specifické mikroprostředí využívané mnoha dalšími druhy bezobratlých.

Bezesporu jedna z nejcennějších území Hrubého Jeseníku se rozkládají v národní přírodní rezervaci Praděd. Její součástí je i slavná Velká kotlina. Tento ledovcový kar je považován za botanickou pokladnici České republiky. Právě alpské klima, které zde panuje, umožnilo přežití řady rostlin, které po oteplení po konci poslední doby ledové z většiny střední Evropy vymizely. Na několika desítkách hektarů zde i přes silný vítr a dlouhou zimu roste více než čtyři sta druhů cévnatých rostlin, mezi nimi vzácná sasanka narcisokvětá a jesenické endemity zvonek jesenický, lipnice jesenická nebo jitrocel černavý sudetský. Tyto místnímu drsnému klimatu unikátně přizpůsobené rostliny představují spolu s neméně zajímavými a unikátními druhy bezobratlých (okáč menší sudetský, okáč horský slezský) jedinečné přírodní dědictví, a to nejen v rámci České republiky, ale také na evropské úrovni. Praděd sám je se svou výškou 1 491 m n. m. nejvyšší horou Moravy a českého Slezska. Když se z něj rozhlédneme po okolní krajině, vidíme mnohem víc než jen lesy a hory. Od mokřadů u Vidnavy přes rozkvetlé

louky, horské lesy a rašeliniště až po ledovcové kary a alpské hole se před námi otevírá krajina mimořádné rozmanitosti. Právě tato pestrost činí Jesenícko jedním z nejcennějších přírodních území České republiky a připomíná, že ochrana zdejší přírody znamená uchovat toto bohatství naší krajiny i pro budoucí generace.

Pokud vám po přečtení tohoto článku nezbyvá čas vydat se do míst, která jsme si dnes představili, můžete tuto pomyslnou cestu absolvovat alespoň ve Vodní tvrzi Vlastivědného muzea Jesenicka. Expozice *Živá příroda Jesenicka* vás totiž touto krajinou provede během jediné návštěvy. Moderní multimediální expozice představuje čtyři charakteristická prostředí regionu, tedy kulturní krajinu, lesy, rašeliniště a horské bezlesí, a ukazuje, jak jsou jednotlivé ekosystémy unikátní a zároveň vzájemně propojené. Budete se moci seznámit s typickými rostlinami a živočichy Jesenicka, prozkoumat model dutého stromu, pod mikroskopem nahlédnout do světa mechů, lišejníků či řas, vstoupit do štolý s netopýry nebo si prostřednictvím interaktivních prvků vyzkoušet, jak funguje třeba zadržování vody rašeliníkem. Expozice je navržena tak, aby zaujala děti i dospělé a ukázala, že i zdánlivě nenápadné organismy jsou nepostradatelnou součástí života v krajině.

Martin Starý (* 1976) vystudoval systematickou biologii na PřF Univerzity Palackého v Olomouci. Zabývá se výzkumem dvoukřídлых a prací s nadanými žáky. Působí jako biolog ve Vlastivědném muzeu Jesenicka.

» biolog@muzeumjesenik.cz

Nepřítel, nebo bratr?

Vztah obyvatel Jesenicka a Vrbenska k pruským vojákům v létě roku 1866

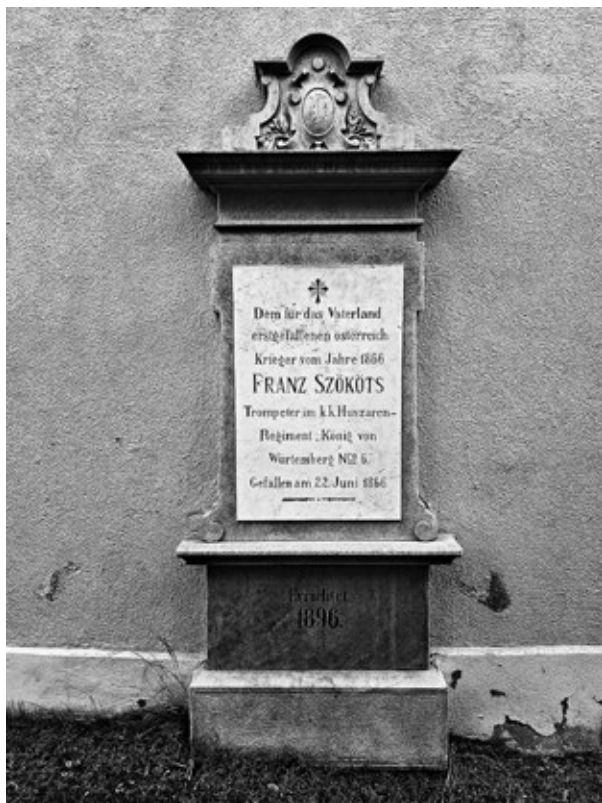
MATĚJ MATELA

Člověk méně obeznámený s historií středo-evropského prostoru by se po nahlédnutí do tisku z období první světové války mohl domnívat, že máloco bylo tak pevné a vřelé jako pouto mezi Rakousko-Uherskem a sousedním Německým císařstvím. Takový dojem nevytvářela pouze dobová periodika, především německojazyčná, která v rámci propagandistické válečné kampaně neustále opakovala floskuli o věčném přátelství a spojení Vídně a Berlína. Tváře císařů Františka Josefa I. a Viléma II. visely bok po boku i na státních úřadech, ve školách, zdobily nespočet pohlednic, obrazů i keramiku – fajfky či drobné talířky nevyjímaje.

Mezi nejstarší generací však dosud žilo nemálo mužů, kteří o padesát let dříve s naším severním sousedem, tehdy ještě Pruskem, bojovali na život a na smrt – ať už u Trutnova, Náchoda, nebo v největší bitvě svedené na našem území u Hradce Králové 3. července, kde ztráty rakouské armády dosáhly bezmála padesáti tisíc mužů. Vzpomínky

na prusko-rakouskou válku z léta roku 1866 tak do tohoto pečlivě budovaného obrazu vzájemné sounáležitosti poněkud nezapadaly. Novináři či kantoři, kteří se tomuto ožehavému tématu pocho-pitelně nemohli vyhnout, se proto snažili veřejnost přesvědčit o tom, že rozpory se týkaly především vládnoucích elit, zatímco obyvatelstvo Rakouského císařství, především německojazyčné, nejenže nevnímalo pruské vojáky nepřátelsky, ale navíc k nim pociťovalo upřímné bratrství – to ostatně dobře zapadalo i do tradičního označení konfliktu jako Bruderkrieg, tedy války bratří.

Býli tedy Prusové v divokém létě roku šestašedesátého v našem severním pohraničí skutečně vítáni jako bratři, nebo se zde na ně hledělo spíše se strachem? K zodpovězení této otázky lze za nejvhodnější prameny považovat dobové dokumenty, nejčastěji kroniky či úřední zprávy, a samozřejmě dochovaná svědectví pamětníků. Vydejme se tedy o 160 let zpět v čase do regionu Jesenicka a Vrbenska, které pro tento skromný výzkum poslouží

Pomník na zdi kostela v Písečné upomínající na první oběť prusko-rakouské války, uherského trubače Ference Szökócse, v německé transkripci Franze Szökötse. Foto: autor článku.

jako vhodná oblast – místní hovořili tímž jazykem jako lidé za severní hranicí, mezistátní obchodní i osobní kontakty představovaly každodenní realitu a kromě několika drobnějších ozbrojených šarvátek zde nedošlo k žádnému krveprolití, jaké známe z východních Čech.

Tento příspěvek si neklade za cíl obsáhnout problematiku roku 1866 v celé zmíněné oblasti, ale na příkladu několika vybraných obcí se pokusit ukázat, jak zdejší civilní obyvatelstvo vnímalo

přibližně dvouměsíční přítomnost pruských vojáků.

Nejistota a strach

Po prostudování v podstatě kterékoliv obecní či městské kroniky z Jesenicka a Vrbenska pro rok 1866 je na první pohled zřejmé, že místní obyvatelstvo pohlíželo na možnost pruského vpádu s největšími obavami. Slovo „strach“ se v souvislosti s náladou lidí vyskytuje prakticky ve všech prostudovaných zápisech. Vedle přirozené úzkosti z ozbrojeného konfliktu a všeho zlého, co s sebou válka přináší, však měli lidé na Jesenicku oproti jiným pohraničním regionům o jeden důvod k obavám navíc. Ve svém zápise na tento faktor nepřímo upozornil kronikář obce Adolfovice (Adelsdorf), dnes části Bělé pod Pradědem, když zmínil, že *„po celých 87 let nevnikl do tohoto kraje žádný nepřítel“*. Odkázal tím na tzv. slezské války, které měly pro tento region naprosto determinující důsledky – roku 1741 pruská vojska vyplnila Zlaté Hory (Zuckmantel) a ztráta většiny Slezska a vytýčení nové hranice zásadním způsobem předurčily další vývoj regionu. Stín slezských válek však na jaře roku 1866 nad Jesenickem ležel z jiného důvodu. V případě vypuknutí konfliktu se totiž dalo očekávat, že pruský útok na rakouské země povede právě tudy – přes Zlaté Hory a Bruntál (Freudenthal) se Prusům otevírala cesta na Olomouc a následně na Vídeň.

Jak se dozvídáme ze zápisu uloženého v makovici zlatohorského kostela z roku 1870, dne 18. června zde byl vyhlášen manifest o vyhlášení války a krajem se rychle nesla zpráva, že pruská armáda již v několika lokalitách pronikla na území Rakouského císařství. Zdejší obyvatelstvo zachvátila panika: *„Byl vyhlášen první poplach, husaři běhali sem a tam,*

vířil se prach a stupňoval zmatek, od toho dne byli všichni v pohotovosti.“ Příslušníci rakouské jízdy, mimo jiné elitní Pálffyho husaři, v jeden okamžik cválali ku hranici, aby se zanedlouho vrátili zpět s tím, že Prusové už se blíží. Všeobecný zmatek ještě umocnilo počínání místních samospráv, z dnešního pohledu značně nešťastné. Ve dnech kolem 22. června, kdy už v některých vsích na Jesenicku bylo možné spatřit první pruské uniformy, se totiž mnozí starostové s radními jednoduše sebrali a utekli, většinou do hor. Uprchlo vedení Frývaldova, dnešního Jeseníku, zlatohorští s sebou prozřetelně vzali i důležité dokumenty, a především městskou kasu. Na radnici nezůstal ani starosta Vidnavy (Weidenau) Karl Krist, který se s většinou úřednictva kvapně odebral směrem k Žulové (Friedeberg) a na Sokolí vrch (Nesselkoppe). *„Zastupování starosty bylo svěřeno do rukou prvního radního Reischela, majitele domu čp. 9. Reischel přijímal rozkazy od velícího pruského generála, který zastavil na koni uprostřed náměstí. Týkaly se množství masa a chleba, které mělo město v následujících hodinách nepřítelům dodat. Na věži radnice byla vyvěšena velká černo-bílá vlajka. Zlé jazyky pak tvrdily, že právě kvůli tomu se věž naklonila,”* dozvídáme se z vidnavské kroniky.

Na svých pozicích dokonce nesetrvávali ani mnozí rakouští vojáci – když se pruský princ Biron snažil předat některému z našich důstojníků list o vypovězení války, měl na Zlatohorsku, Vidnavsku i Žulovsku velký problém takovou šarži vůbec nalézt, jak uvádí jesenický vlastivědec Květoslav Growka, který téma války 1866 na Jesenicku zpracoval vícekrát. Dojem, že místní armádní sbory složily před Prusy zbraně, by však byl nesprávný. Právě zmíněného dne, 22. června, se v Širokém

Brodě (Breitenfurth) odehrála potyčka, která vstoupila do dějin této války. Proti 1 800 Prusům postupujícím od Zlatých Hor přes Mikulovice (Niklasdorf) vyjelo na průzkum přibližně 500 rakouských husarů 6. pluku, z nichž jeden, sedmadvacetiletý trubač Ferenc Szököcs z Uher, byl zabit nepřátelskou kulkou. Stal se tak prvním vojákem, který v prusko-rakouské válce padl. Jeho pomník z roku 1896 dodnes zdobí severní stranu kostela Stětí sv. Jana Křtitele v Písečné (Sandhübel). Liti-
nový kříž, který označoval místo tragické události, zničila povodeň v září 2024.

Jak čteme v adolfovické kronice, jakmile místní lidé viděli úřednictvo prchat do hor, na nic

Kování ve tvaru lví hlavy z boční strany čepice zvané čáko, typ 1862, jež byla typickým atributem našeho vojska v prusko-rakouské válce. Nalezeno u Zlatých Hor. Zdroj: Vlastivědné muzeum Jesenicka, foto Vasil Stanko.

Unikátní a zřejmě nejstarší fotografie Vrba pod Pradědem zachycující pruské vojáky na vrbenském náměstí. Zdroj: archiv Karla Michaluse.

nečekali a se svým dobyt看, potravinami, nářadím i lůžkovinami své zastupitele spěšně následovali. Většina z nich se kupodivu cítila v bezpečí už za prvními stromy a keři, podotkl s neskryvanou ironií kronikář. Jakkoliv se z dnešního pohledu může útek o několik set metrů dál jevit jako zbytečné počínání, řada těch, kteří zůstali, možná záhy litovala. Podle zápisu ze zlatohorské makovice se totiž pruští vojáci v těchto prvních dnech okupace chovali k místním často značně neurvale: „Kde nechtěli otevřít, vyrazili dveře a v domnění, že jim lidé nechtějí říci pravdu, vynucovali si zprávy se zbraní v ruce.“ Excesy, jaké známe z působení

mnohých okupačních armád 20. století, jako byly vraždy, znásilňování a jiné formy fyzického násilí vůči civilnímu obyvatelstvu, nicméně nejsou podle prostudovaných dokumentů u pruských vojáků doloženy.

Zrekvírované zásoby, pošlapaná pole i zabavené pušky

Přestože na konci června již bylo zřejmé, že k hlavnímu střetu nakonec nedojde v kraji pod Pradědem, ale ve východních Čechách, tíseň zdejších obyvatel tím nikterak nevymizela. Kvůli poměrně nečekanému vpádu většiny pruské armády do Čech

v oblasti Liberce, Turnova nebo České Lípy se totiž rakouské jednotky vyčkávající v Jeseníkách musely po 23. červnu co nejrychleji přesunout západním směrem, čímž místní obyvatelstvo zůstalo napospas Prusům. Na všeobecné zděšení, které zavládlo po zprávě o odchodu naší armády z regionu, vzpomínal později Johann Kröst, rodák z Mnichova (Einsiedel, dnes součást Vrbna pod Pradědem) a spolužák známého spisovatele a hutního odborníka Josefa Lowaga. Kröstovy zápisky, podobně jako další dobové regionální prameny, potvrzují často uváděné tvrzení, že v těchto horečných dnech prchali do lesů především mladí muži – krajem se totiž nesla zvěst, že Prusové násilím verbují chlapce do armády.

Zatímco na Jesenicku byla v této době již většina obcí pod pruskou okupací, vrbenská strana s napětím sledovala horské louky, jestli se také nezačínají barvit do pruské modři. Onen obávaný den nastal 2. července, kdy do Mnichova dorazil pruský průzkumný oddíl o síle jedné roty. Utábořili se na loukách nad vsí, tak jako jinde přerušili telegrafní vedení a požadovali značné množství masa a chleba. Zároveň zde vyvěsili několik letáků s podobiznou

pruského krále Viléma I. Obyvatelstvo se ve strachu opět rozuteklo do lesů, „*nikdo si nevěděl rady, jak se těchto nevítaných hostů zbavit*“. A právě tehdy došlo k doslova bizarní příhodě, která se v Mnichově vyprávěla ještě půl století poté. Když vyliďněnou obcí procházela stařenka Anna Scholz, zastavila se poblíž pruské hlídky a s notnou dávkou duchapřítomnosti na ni zavolala: „*Zachraňte si život! Neuběhne ani hodina a budete zajati. Rakouské vojsko už vás obkličuje, všechny cesty jsou plné vojáků a ještě více je jich v lese*.“ Jakmile tuto informaci vyděšeným Prusům potvrdila i dívka, která šla náhodou kolem, zazněla pruská polnice, polní kuchyně byly narychlo vyprázdněny a vojáci, kteří nechtěli nic riskovat, se stáhli zpět do Zlatých Hor. Není známo, jestli Prusové po svém návratu do Mnichova odvážnou stařenku za tuto fámu nějak potrestali. V každém případě za to, že alespoň načas vyhnala Prušáky z vesnice, obdržela Anna Scholz po skončení války od představitelů obce pytel mouky.

Jakmile tedy Prusové seznali, že se jednalo o planý poplach, vydali se 4. července jižním směrem znovu. Tehdy dorazila průzkumná hlídka o síle zhruba 30 mužů do prostoru Vrbna

Rakouská vojenská puška se záklpčkovým závěrem systému Wänzl, překonstruovaná z rakouské perkusní pušky systému Lorenz, vz. 1854. Na zámkové desce vyraženo 866, tedy zkráceně rok výroby 1866. Zdroj: Vlastivědné muzeum Jesenicka, foto Vasil Stanko.

(Würbenthal). Vojáci rozbili tábor na travnaté ploše v severovýchodní části náměstí, jen pár metrů od kostela a tehdejší radnice, kterou obsadili a zničili telegrafní zařízení. Prvotní obavy z drancování se rozplynuly ve chvíli, kdy vrbenští měšťané seznali, že mají co do činění s unavenými muži, většinou otci rodin, jejichž věk se v řadě případů blížil čtyřicítce. Vojáci byli navíc velmi špatně vyzbrojeni a od prvních minut vzbuzovali spíše soucit nežli strach. Netrvalo dlouho a místní lidé se s nimi dali do řeči – nejprve se nepřekvapivě odvážíly děti, po nich i jejich rodiče. Prusové s lítostí vzpomínali na své ženy a děti, které zanechali doma, a spílali armádnímu velení, od něhož se jim nedostalo ani pořádné stravy. Během těchto rozhovorů se zřejmě některý z místních nadšenců, který vlastnil novinku z nejnovějších – fotoaparát, přesunul na horní, jižní stranu náměstí, odkud pořídil snímek této scény. Pravděpodobně vůbec první v historii města.

Po nezbytném odpočinku se Prusové opět vydali na pochod směrem vzhůru Poštovní cestou přes Annaberg a Andělskou Horu na Bruntál. O několik dní později však do Vrbně a okolních obcí vstoupily regulérní vojenské jednotky, jejichž velitelé ani řadoví vojáci již zdaleka nebyli tak shovívaví. Stejně jako v jiných obcích i ve Vrbně Prusové zabavili veškeré zbraně, aby tak předešli případnému ozbrojenému odporu (po skončení války sice vrátili 54 pušek, 18 šavlí a pět mečů, rozhodně však nešlo o původní počty). A podobně jako na mnoha jiných místech Vrbenka a Jesenicka se zde usídlili.

Po klíčové bitvě u Hradce Králové bylo zřejmé, že Rakousko, jakkoliv s Berlínem nadále svádělo boje, z této války vítězně nevyjde. Pro okupované slezské příhraniční oblasti tato truchlivá realita znamenala,

že pruské jednotky tak rychle neodejdou. Obavy se potvrdily – Prusové zde setrvali celé léto.

Některé z prostudovaných dobových pramenů uvádějí, že mnozí místní obyvatelé s Prusy bez větších obtíží vycházeli. Kupříkladu v Adolfovicích vojáci měli sedlákům pomáhat při žních, ve Vrbně dávali místním dětem chléb s cukrem a jako lichá se ukázala i výše zmíněná obava, že by Prusové začleňovali místní mladíky do svých řad. Případy, kdy se „vesměs dobromyslní“ pruští muži družili či přímo spřátelili s místním obyvatelstvem, se samozřejmě vyskytly, o obecný jev se ale jistě nejednalo. Přítomnost pruské armády byla místními obyvateli tolerována, lépe řečeno trpěna jako nevyhnutelná dějinná okolnost, kterou oni sami nemohli nikterak ovlivnit, nikoliv jako vítaná možnost navázat nové zajímavé kontakty. Prozaicky řečeno: veškerá (později tolik proklamovaná) jazyková blízkost šla u běžného obyvatele Jesenicka a Vrbenka zcela stranou ve chvíli, kdy mu pruský voják vyraboval sklep či pošlapal obilí, k čemuž prokazatelně a nezřídka docházelo. Kupř. ve Zlatých Horách během jediného dne Prusové zrekvírovali 300 paklů tabáku, 1 000 kusů cigaret, bečku octa, 150 liber krup, 150 liber masa, zabavili množství ovsa a samozřejmě vína. Dochovaly se rovněž zprávy o ovocných sadech, v nichž po pruském nájezdu nezbylo jediné jablko, z Vidnavska existují záznamy o poškození stodol, odcizení slámy či palivového dříví. Víme-li například, že škody na polních plodinách v Malé Kraši (Klein-Krosse) způsobené třídním pruským ležením dosáhly bezmála 1 500 zlatých, lze předpokládat, že hospodářská újma v celé sledované oblasti dosahovala vyšších stovek tisíc.

S pruskou armádou se navíc do regionu rozšířila epidemie cholery. Zatímco v Mnichově si dle

záznamů tato nemoc vyžádala pouhé dvě oběti, na Jesenicku plenila o poznání více. Doslova děsivým způsobem zasáhla obec Bernartice (Barzdorf), kde na ni mělo během dvou týdnů zemřít neuvěřitelných 92 osob. Mrtví zde byli pohřbíváni po třech do společného hrobu, a aby se rozrušené obyvatelstvo ještě více neděsilo, umlkly kostelní zvony a pohřby se odehrávaly v naprosté tichosti.

K výše uvedeným materiálním a existenciálním důvodům, kvůli kterým se místní lidé ve své většině s Prusy nesžili a ani sžít nemohli, je zapotřebí přičíst ještě jeden významný fakt, a sice silnou inklinaci jesenických obyvatel ke katolické církvi, jež se jen obtížně slučovala s převážně protestantským Pruskem, stejně jako jejich upřímnou loajalitu k habsburskému panovnickému domu, kterou mimo jiné prokázali za revolučního roku 1848. Tyto postoje dokládá několik dochovaných příběhů, z nichž za pozornost stojí ten, jenž se měl odehrát v lese nad Adolfovicemi. Jedním z místních, kteří porážku rakouských zbraní nemohli unést, byl lesník Vinzenz Meißner z Rauschbachu, dnes zaniklé hájovny. Ten jednoho dne v lesním porostu potkal příslušníka pruské zeměbrany (Landwehr) na čekané. Na otázku, co tu Prus pohledává, odpověděl zeměbranec, že si chce zastřelit zajíce. *„Já ti dám zastřelit zajíce. Tady máš jednu za Dub a jednu*

za Hradec Králové,” odkázal Meißner na dvě prohrané bitvy a uštědřil ohromenému Prusovi zprava i zleva dvě pořádné facky.

Pochybné bratrství

Otázku položenou na začátku tohoto článku lze tedy na základě prostudovaných pramenů zodpovědět celkem snadno. Až na výjimky – vyplývající ze slušného chování či sympatické náтуры jednotlivých vojáků – vnímali místní obyvatelé pruskou okupaci obecně veskrze negativně a jako událost, která jim mnohem více vzala, nežli dala. Voják na cizím území zůstává i přes své osobní kvality především představitelem okupační moci. Přesto je třeba mít na zřeteli, jak bylo ostatně řečeno výše, že v porovnání s jednáním většiny cizích vojsk v následujícím 20. století lze počínání Prusů roku 1866 označit za mimořádně korektní, ba i slušné. Zakončeme tento exkurz ještě jednou příhodou, která vše výše řečené velmi dobře shrnuje. Odehrála se v srpnových dnech roku 1914, kdy přes jesenické náměstí masírovali vojáci směrem k nádraží. Tehdy se z okna vyklonila matka významného vlastivědce a zakladatele místního muzea Adolfa Kettnera, na které se již zřetelně podepisovalo stáří, a směrem k vojákům s patřičným vlasteneckým zápalem (a ke zděšení své rodiny) zavolala: *„Jen ty Prusáky bijte, chlapci...”*

Matěj Matela (* 1992) se soustředí na střípky kulturního dědictví původního německého obyvatelstva Jeseníků, zejména vysokohorských oblastí. Věnuje se zapomenutým osobnostem regionu, dějinám lesnictví či původním sudetským pověstem. Působí jako etnograf ve Vlastivědném muzeu Jesenicka.

» matejmatela@seznam.cz

Pověsti z Olomouce a okolí

JAROSLAV HORÁK

Dnes již téměř zapomenuté pověsti z Olomouce a okolních vesnic zaniklého německojazyčného ostrova sepisovali učitelé – Leopold Kvičela z Povelu (1892–?), Eduard Sach z Nemilan a kněz Franz Linke z Olomouce (1880–1944).

Libuše (Dr. Franz Linke)

Jak praví pověst, v červenci roku 711 slavili Olomoučané založení města. Vévodkyně Libuše, nejmladší dcera Krokova, česká regentka, měla nechat město Holomouc opevnit, ohradit zdí a nechat uvnitř postavit dva pevné hrady: hrad na dnešním Dómském náměstí a „Vlkihrad“ na tzv. Juliově vrchu (nyní „Na Hradě“). Tím bylo město povýšeno na hraniční pevnost. Pestrý průvod se vydal ulicemi, vpředu kráčel župan a představenstvo města. Slavnostně ozdobený vůz vezl velký kmen stromu, na městském náměstí byla vykopána hluboká jáma a do ní byl zasazen tento kmen. Představitelé města ještě pořídili zápis o této události. Každým rokem byl do kmene zatlučen železný hřeb, aby se po všechny časy vědělo, jak je staré město. Když bylo město Olomouc v roce 1068 zpustošeno Maďary, byl prý také zničen jmenovaný kmen. Tehdy v něm mělo být zatlučeno 357 hřebů.

Pisatel této pověsti zřejmě čerpal z díla Václava Hájka z Libočan, který uvádí rok 711 jako rok založení Olomouce.

Černý pes (Eduard Sach)

Hans Schuler, rodák z Nemilan, který sloužil jako čeledín v Kyselově, žil u své matky v Nemilanech, kam se večer vracel po vykonané práci. Nastal podzim, brzy se stmívalo. Jednou se ale opozdil a vracel se domů až po klekání. Od cesty v úvozu, kde nyní vede železnice, vydal se po pěšině nahoru. Když ale na ni vstoupil, ležel napříč cesty velký černý pes. Hans se opravdu polekal, ale pomyslel si: „*Proč toto blbé hovado musí tady ležet přes cestu, aby nemohli lidé projít a musí kráčet po křovinatém svahu dolů na vozovou cestu?*“ Hans tedy sešel dolů, ale tam opět na cestě uviděl ležet velkého černého psa. Běžel zpět nahoru, ale tam také ležel ten pes s čenichem na předních tlapách. „*Ať se ti nic nestane,*“ pomyslel si Hans a snažil se utíkat zpět do Kyselova, ale nohy měl těžké jak z olova. Oči měl zalité slzami, takže se později divil, jak nakonec trefil domů.

„*Co se ti stalo?*“ ptala se matka, když Hanse našla u domovních dveří. Nevnímal, nemluvil, jen chropěl. Když jej vzkrísila, cvakal zuby, pěna mu

šla z úst, měl široce otevřené oči a plakal jako malé dítě. „*Matko, copak nevidíš ten strašný oheň v předsíni? Jak jsem upadl u dveří, oheň se přede mnou utkal jako dlouhé plátno.*“ „*Ale to se ti jen zdá,*“ pravila matka. Zapálila louč a pak uviděla na prahu domu nepatrnou hromádku popela, jen co by se vešla do náprstku. Po ohni nebylo ani památky. Hans Schuler ještě tři týdny žádné lidi nepoznával a stále vyprávěl o černém psovi a velkém ohni. Duše člověka bez víry ale může být zbožným slovem vykoupěna, aby našla věčný klid.

Černý pes dodnes nenalezl klid, nepřichází blíž k Nemilanům, ale stále běhá kolem stejného místa, kde jednou vedla cesta ke kostelu. Někdo jej opět viděl, ale nikdy nikde jinde než zde. Nedojde pryč dříve klidu, dokud jej někdo hluboce věřící neobejme.

Ohnivý jezdec na koni (Eduard Sach)

V posledním domě, zvaném „Na zákopě“, který jistým způsobem vybočuje z řady domů dovnitř a vypadá se svými malými okny jako sevřený v jílové jámě cihelny, žila asi před šedesáti lety stará žena, která také pracovala při mlácení obilí.

Jednou v noci vstala, nachystala zeleninu do batohu a malou stoličku, dala ji na záda, aby si na ni na trhu mohla sednout. Pokropila se svěcenou vodou, vzala do ruky růženec, tak jak to činí správně křesťané ještě dnes, a s Božím slovem na rtech vydala se z Nemilan na trh do Olomouce. Kde nyní vede železnice k Novým Sadům, byla tehdy pískovna. Kdo nejel vozem, musel jít na trh co nejdříve, tak jako tato žena, když se dala cestou nad pískovnou. Musela si přece také jednou v životě koupit boty a sukni. Tentokrát nikoho cestou

nepotkala, takže si sedla na stoličku a čekala, až ji někdo dostihne, aby nešla sama. Měsíc na nebi byl velký jako bochník chleba, hvězdy hořely jako svíčky za sto tisíc ubohých duší. Vzala do ruky růženec a modlila se jeden desátek za druhým. Tu na věži olomouckého dómu odbýjela půlnoc, hodina duchů. Cítila ale u srdce nějakou úzkost, která stále rostla a růženec se jí začal trást v ruce. Tu najednou uslyšela dupot, který se stále blížil. Najednou jako blesk přijel až blízko k ní jezdec na zavalitém oři. Z nozder koně šlehal oheň, z očí mu sršely jiskry a kůň i s jezdcem stáli v jasném světle.

Žena si naštěstí vzpomněla, že poctivě křesťanské duši nemůže žádná zlá moc uškodit. Posílilo ji to jako Davida před bojem proti Goliáši. Zvolala: „*Všichni dobří duchové, chvalte Pána.*“ Jezdec ale odpověděl: „*Já ne*“ a odjel, až za ním jiskry létaly. Přijel znovu, ale na stejnou výzvu zase odpověděl: „*Já ne.*“ Přicválal ještě potřetí, ale tentokrát odpověděl: „*Já také*“ a upřímně poděkoval za vysvobození. Jezdec i s koněm pak zmizel v pískovně. Žena víc mrtvá než živá se vzchopila a uháněla ve svých sedmdesáti letech domů. Pak šest týdnů ležela v posteli, jak ji ta hrůza poznamenala. „*Bud' mně, Bože, milostiv i v hodině mé smrti,*“ tak se modlila.

Pisatel tohoto příběhu si pryč vyslechl vyprávění té ženy, která tvrdila, že vše je pravda, co zažila.

Vodník v Povelce (Leopold Kvičela)

Když byla Olomouc ještě městečkem, obtékalo rameno řeky Moravy jihozápadní městské hradby, tvořilo široký oblouk, protékalo předměstím Povel a ústilo poblíž novosadského kostela do hlavního koryta řeky Moravy. Část protékající Povelem byla

nazývaná Povelka. Nyní ale už neexistuje.

Tak jak se vypráví, v Povelce bydlel vodník. Povelští ani novosadští obyvatelé se ho nebáli, znali ho jako dobrého vodního ducha. Často se ukazoval rybářům a pomáhal jim. S bohatým úlovkem se pak mohli vracet domů. Obzvláště rád se bavil s děvčaty a ženami při praní prádla. Když sám vytahoval prádlo z vody, snadno se vypralo a bylo krásně bílé.

Někdy opouštěl své vodní obydlí, aby se zastavil u obyvatel Povelu nebo Nových Sadů. Býval přátelsky přijat a často pozván i ke stolu. Přinesl svým hostitelům štěstí a blahobyť. Také se rád účastnil tanečních zábav na Povelu a Nových Sadech. Zmizel ale vždy, když na dómu odbila dvanáctá. Ještě před málo lety si velmi staří lidé ukazovali místo, odkud vodník vystupoval z vody.

Novosadský učitel Leopold Seyfried ve své publikaci *Ortskunde der Gemeinden Neustift und Povel* (Znalosti o obcích Nové Sady a Povel) z roku 1896, naopak uvádí, že se lidé ještě před několika lety, tedy před rokem 1896, vyhýbali místu, kde vodník vycházel z vody, a ženy se zdaleka křížovaly. Tomu se jmenovaný učitel velmi divil. Na stromě u tohoto místa byl pak zavěšen svatý obrázek.

Potopený dům v Mrsklesích (Leopold Kvičela)

Vesnička Mrsklesy leží v podhůří Oderských vrchů. Místní obecní pastvina se tehdy nacházela u potoka, nazývala se Dno a v jednom jejím místě byla mokřina, která nikdy nevysychala. K tomuto bahnitému místu se pojí pověst o potopeném domě. Nějaký sedlák se chtěl usadit v Mrsklesích a postavit si zde dům. Rozhodl se stavět právě na jmenovaném místě. Do základových zdí zazdil své živé dítě jako oběť zlým duchům, aby podle prastaré pověry obyvatelé domu nezemřeli během několika let po nastěhování. Když sedlák dokončil stavbu domu, nastěhoval se do něj a začal hospodařit. Dům se však potopil i se svými obyvateli. V horkých letních dnech, v poledne, býval slyšet na tomto místě nářek dítěte a bédování sedláka, který nenalezl klid. Byl tak potrestán za svůj zločin.

Dříve se také věřilo, že před nastěhováním je prospěšné jako ochrana proti zlým domácím duchům na jednu noc zavřít v domě mrtvou nebo živou slepici.

Čerpáno z knihy Oskara Richtera *Olmützer Sagenbuch* (Olomouc 1931).

Jaroslav Horák (* 1947), hudebník, bývalý člen Moravské filharmonie, zabývající se historií a numizmatikou. Autor publikace *Kostel sv. Filipa a Jakuba v Olomouci Nových Sadech a Neposkvrněného početí Panny Marie v Olomouci Povelu*.

» jahon47@seznam.cz

Chytit Evu Chyťovou

ROZHOVOR

Eva Chyťová byla mou dlouholetou kolegyní ve Vlastivědném muzeu v Olomouci, kde pracovala ve výstavním oddělení. Je to již více než patnáct let, co z této instituce odešla a zdánlivě se nad ní právě zde zavřela voda. Lidé přicházejí a odcházejí, mladší generace ji neznají a ti, kteří s ní dělávali výstavy, si čas od času vzpomínou na její nakažlivý smích a osobitý způsob glosátorství nebo ji navštíví v jejím nákelském domečku vlastnoručně natřeném na žluto. Eva Chyťová je stále zaneprázdněná, pokud nepomáhá s hlídáním vnučky Denisky, nezvelebují svůj příbytek, nevaří, nepeče či nenavštěvuje cizí země, horlivě pracuje – *tvoří*, jak hrdě říká. Nikdy nepracovala na společenskou objednávku, neprodává. Maluje impulsivně, neúnavně, pro očistění. Její obrazy jsou dílky neškolené, avšak vášnivé autorky. A právě vašeň, která ji charakterizuje, je to, co nás kamarády a přátele na ní už dlouhá léta přitahuje. Věk i témata, která k němu patří, ignoruje a nechává je záviděníhodně někde *za sebou*. Jako by se vůbec neměnila... Zůstává společenská, veselá, s touhou objevovat a s touhou milovat, ne každému však dovolí nahlédnout nebo přímo vstoupit do svého světa. Chytit Evu Chyťovou pro důvěrný rozhovor se nepodaří komukoli...

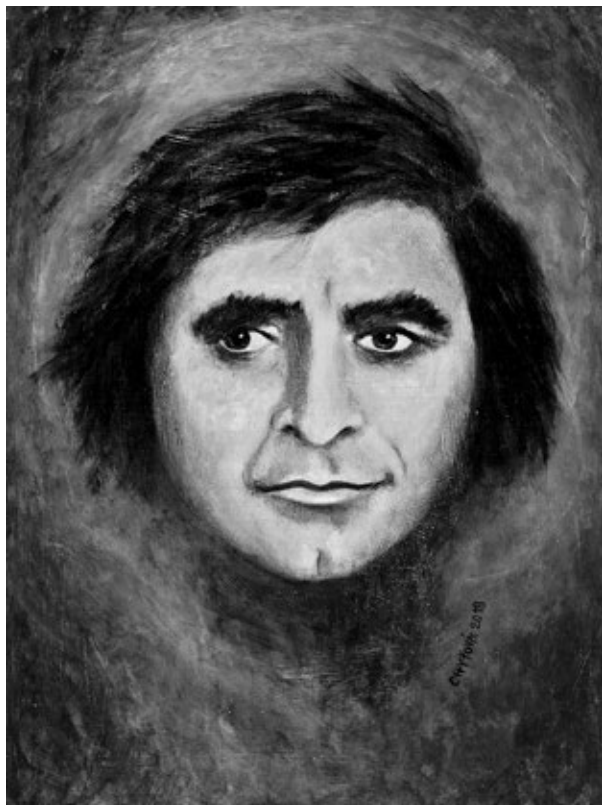
O malířce a fotografce Evě Chyťové, jejím životním příběhu plném zajímavých mužů, které v uměleckém prostředí města Olomouce inspirovala, jsem psala v tomto časopise již v roce 2021. Tematické číslo se tehdy orientovalo na *Erotiku a krásu těla*, kam velká část námětů jejích obrazů spadá. Dnes se chci k tvorbě této malířky na pomezí insitna a abstrakce vrátit v souvislosti s její poslední výstavou pod názvem *Vzájemná přitažlivost*, která je již druhý měsíc k vidění v Muzeu a galerii v Prostějově. V tomto rozhovoru se příznačně zaměřujeme jen na jednu část její tvorby, a to na portréty mužů, kteří ji na dlouhý nebo krátký čas ovlivnili. Není od věci, právě při příležitosti výstavy, zaznamenat střípky vzpomínek této výtvarnice, původně jedné z mnoha často bezejmenných modelek.

Evi, kurátorka výstavy v MGP a zároveň dlouholetá kamarádka Hana Tenora Pokorná připravuje knihu vzpomínek, v níž se vyznáváš ze vztahů k mužům. Prvním důležitým vzorem ve tvém životě byl tatínek...

Otec Felix Janczyk byl polského původu, když potkal maminku, byla z toho velká láska a on se najednou ocitl na Hané, kde se po svatbě usadil, ale nikdy si

na tento kraj nezvykl. Toužil se vrátit tam, odkud pocházel, ale nestihl to. Zemřel mladý, v 53 letech, na infarkt. Rodiče mi bohužel nebyli dobrým vzorem, otci role manžela nevyhovovala, neuměl žít s jednou ženou takzvaně „sto padesát let“. Nespoutanost, živelnost a bohémskou povahu mám po něm. Z domu jsem odešla velmi brzy, v šestnácti letech.

V 70. letech 20. století tě ve svém ateliéru fotografoval Miloslav Stibor (1927–2011). Pátrala jsem po těchto fotografiích v Muzeu

Bohém z Neředína. Foto: Pavel Rozsival.

umění v Olomouci, ptala se jeho dcery Zuzany Hrubošové, bývalé ředitelky ZUŠ Miloslava Stibora... Zdá se, že se nedochovaly. Ty sama máš doma jen dvě...

Bydlela jsem na podnájmu v Hejčíně a hojně navštěvovala různé vernisáže, kde jsme se s Miloslavem Stiborem potkávali. Měli jsme přátelský vztah, říkal mi „Evulinko“. Mockrát mě pozval k sobě domů, do ateliéru, kde mě fotil, převážně různé detaily těla, na ikonické pohovce s kovovými lvy na opěradlech. Snad proto, že jsem ve znamení lva, mi jednoho později věnoval. Mám ho dosud. Fotografii, jak sedím na známém gauči v pracovním plášti a směji se, už ani nevím čemu, pan Stibor pořídil jen tak mimoděk jako momentku „po práci“. Pana Stibora jsem si moc vážila. V roce 2008 jsem ho šla navštívit s jiným fotografem, kolegou Pavlem Rozsívalem, a přinesla jsem mu květiny. Miloslav Stibor chtěl fotografii se mnou na památku. Tak vznikl náš společný snímek.

Velký vliv na tebe měl Mistr Holec (* 1925). Jeho dráždivé charisma jsi zachytila na obraze *Bohém z Neředína*... Jak jste se seznámili? Čím pro tebe byl?

Někdo mi ho doporučil, že mě připraví na zkoušky na UMPRUM do Brna. Bohužel jsem se nedostala a zasáhlo mě to tak moc, že jsem už podruhé nic zkoušet nechtěla, tak jsem byla zklamaná. Miloslav Holec moje malířské aktivity ale podporoval, věřil ve mě a pobízel mě za použití nejsilnějšího českého vulgarismu, aby dal otázce co nejsilnější důraz: „K..., děláš něco?“ Je to dávno, stále si mě ale pamatuje. Jsem v kontaktu s jeho dcerou, která mi ho dává k telefonu. Byl o třicet pět let starší. Vloni v listopadu oslavil sto let.

Intenzivní vztah jsi prožila s džezmanem Petrem Junkem (1944–2015). Vzpomínky na toto období jsi vtělila do obrazu *Nový prostor pro Petra Junka*. Byl to velice inteligentní muž. Doslova mě omamovala jeho silná osobnost a genialita. Poprvé jsme se potkali v roce 1976 na filharmonickém plese a on se na mě usmál. Podruhé jsme se viděli až v osmdesátých letech na chodbě lidové školy umění, kde vyučoval hru na klavír a kam jsem vodila syna na flétnu. Petr mě oslovil, pozval do kina, dávali *Skřivánky na niti*. Byl tím filmem úplně uchvácen... Občas mi ve škole, ve volné hodině, když čekal na žáka, hrával své skladby. Jednou jsem ho tajně nahrála na magnetofon a nahrávku nechala zpracovat na CD pod názvem *Jazz in natura* pro něj a přátele. Měl radost. Být s ním bylo krásné, ale zároveň vyčerpávající a především neperspektivní. Svého génia postupně utápěl... Když 22. listopadu 2024 pořádal Hudební institut (Olomouc) k jeho nedožitým 80. narozeninám koncert v Jazz Tibet Clubu, zapůjčila jsem toto CD hudebníkům. Bylo pro ně vzácné tím, že šlo o amatérskou live nahrávku.

Do Vlastivědného muzea v Olomouci za tebou často docházel nevšední a svérázný olomoucký umělec František Bílek (1940–2010). I on je na jednom z tvých portrétů, tak jak si ho někteří pamatujeme, s plnovousem a v zemové hadře na hlavě...

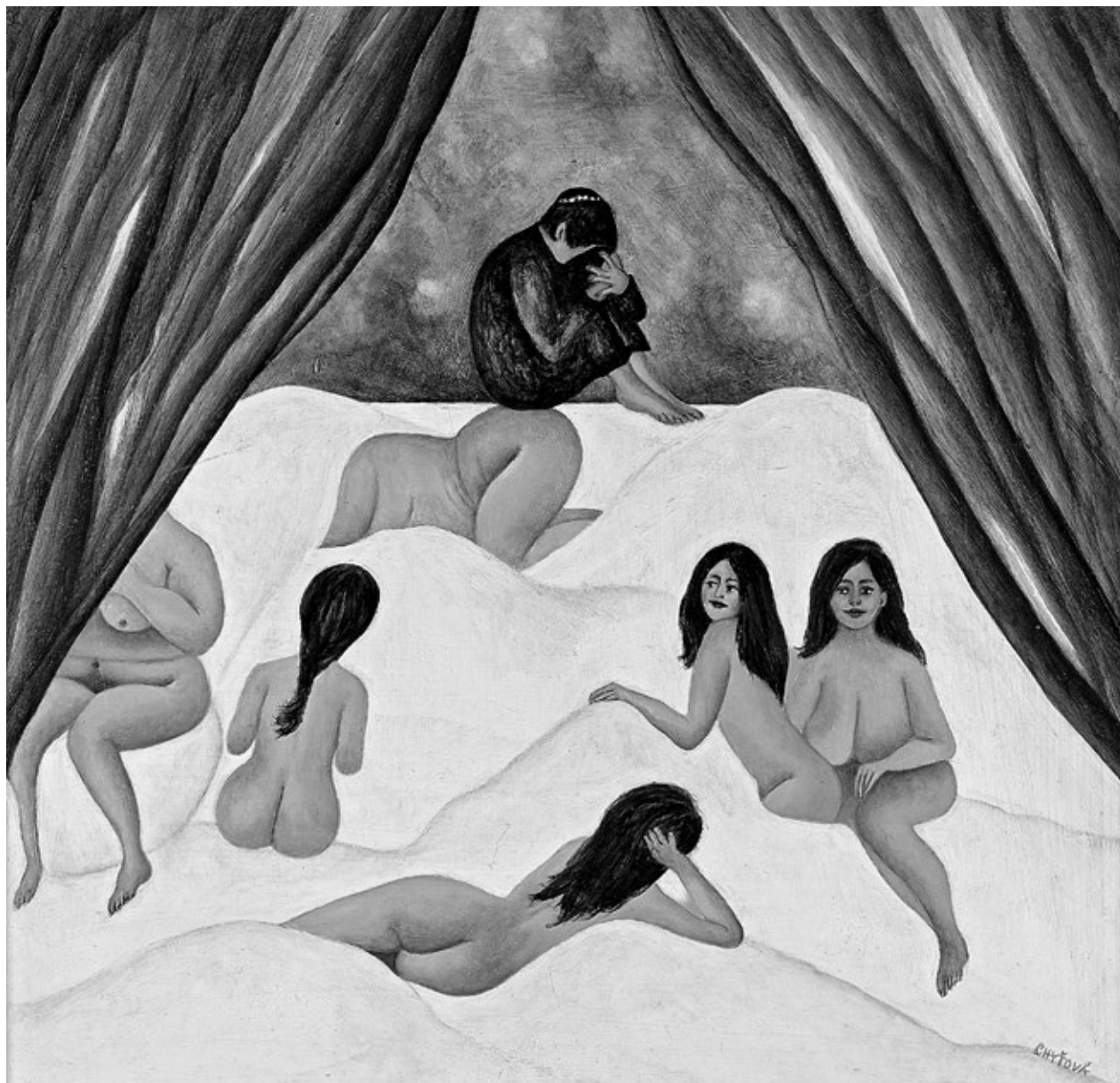
Pan Bílek byl známou olomouckou figurkou, stylizoval se do bezdomovce. Brala jsem ho jako kamaráda, ukazoval mi svá díla, která maloval na plech. Jednou jsem se ho zeptala: „*Pane Bílku, proč nosíte tu zemovku na hlavě?*“ A on mi odpověděl: „*Paní Evo, já tam nosím všechnu špínu světa.*“ Byl to chytrý chlap, měl přehled o umění, o kterém jsme spolu mnohokrát

Eva Chyťová s Miloslavem Stiborem, 15. 5. 2008. Foto: Pavel Rozsívál.

diskutovali. Mnohdy tak vášnivě slovním projevem gradoval, že jsem mu přestávala rozumět. Bydlel v Komenského ulici, kde měl i ateliér. Kromě toho měl později ateliér také u podnikatele Karla Kučery kousek od hotelu Palác. Vedle fotografií, autoportrétů, rád maloval nahé ženy, nejspíše jen podle svých fantazií. Asi dvakrát se stalo, že přinesl obrázek, konkrétně ženy na ručníku s labutí vedle a ženy ve vaně, a povídá: „*Jste si podobná?*“ Když zemřel, seznámila jsem se s Karlem Kučerou, ten mi nechal fotoateliér na půdě jeho domu vyfotografovat. Nebylo divu, že mě tam nikdy nepozval. Jeho pozůstalost je částečně v Muzeu umění v Olomouci a částečně v Muzeu Komenského v Přerově.

V roce 2005 měl v galerii Mona Lisa vernisáž fotograf Jan Saudek. Ty jsi tam tehdy jako jeho fanynka šla a tvůj dobrý kamarád Vláďa

Všechno je jinak, Jeníčku. Foto: Pavel Rozsívál.

Galgonek vás zachytil v momentu polibku, jako byste tam byli sami dva, ač byla výstavní síň k prasknutí plná. Saudek od tebe fotografii dostal a nějakou dobu jste si dopisovali...

Mám od něj celkem pět dopisů s krásně malovanými obálkami, se kterými si opravdu výtvarně pohrál. Představovala jsem si, jak mi poštačka v Olomouci, kde jsem v tu dobu bydlela, nesla tyto dopisy... Musela mít určitě nutkání si je nechat. Saudek mě pozval do ateliéru v Praze, přišel mi na nádraží naproti, vzal mi galantně tašku a doma byl jako hostitel velmi pozorný. Měl představu, že mě vyfotí jako muže. Moc se mi ta myšlenka líbila, ale nakonec jsem to odmítla. Možná jsem udělala chybu, ale nechtěla jsem plnit jeho podmínky, necítím se být jednou z mnoha v řadě...

Na základě této zkušenosti jsi později namalovala obraz *Všechno je jinak, Jeníčku. Co je jinak?*

Už z krátkého setkání jsem instinktivně vnímala, že ženy nemá skutečně rád, že je bere jako hmotu. Na jeho fotografiích mi chybí něha. Navenek vystupoval jako gentleman, hluboko za tím se skrývá, dle mého soudu, pozérství.

Jeden z tvých ctitelů ti věnoval báseň, je o tobě. Podělíš se o ni na závěr se čtenáři?

Blázen, ten chlap by do skříně zamknul tu ženu rád, aby ji kdykoli po ruce měl, té ženě však pach, co moly odradit má, nevoní, nemá ho ráda ta skříň, už pro ni tu není, ve skříní se ocitl ten chlap, do svého piva tam upřeně hledí a všechno ho bolestně svědčí. A kde je ta žena? Do vůně květin a barev je ponořena, bič a uzdu ani ty řetězy nemá ráda, jen tak po svém si zpívá a také strašně ráda se dává, ale coura ani světice to není, jen obyčejná, do nádhery oděná žena, s citem tak prozářena, co muže má ráda, ale slouží nechce, ale lásku jim dává.

Za rozhovor děkuje *Veronika Hrbáčková*.

Poznámka: K výstavě *Eva Chyťová. Vzájemná přitažlivost*, která potrvá do čtvrtka 11. 10. 2026, vydalo MGP rovněž stejnojmenný katalog.

Veronika Hrbáčková vystudovala FF Masarykovy univerzity v Brně, obory historie a etnografie. Po pětiletém působení na Památkovém ústavu v Olomouci pracovala jako kurátor sbírkových fondů ve Vlastivědném muzeu v Olomouci. Od roku 2021 je ředitelkou Muzea a galerie v Prostějově, kde se věnuje i odborné práci.

» vhrbackova@muzeumpv.cz

Tajná sekta v normalizační Praze a hadí tanec v porevoluční Ostravě

Italské populární žánry realizované v Československu
v letech 1961–1992

JAN ŠVÁBENICKÝ

Italská kinematografie byla již od 50. let 20. století průmyslově provázána s jinými národními evropskými kinematografiemi, přičemž docházelo při natáčení jednotlivých filmů i k využívání filmových studií a exteriérů koprodukčně zúčastněných zemí. Vedle nejčastěji zastoupeného Španělska, Francie a Západního Německa navazovali italští producenti spolupráci také se zeměmi východního bloku, které představovaly pro tehdejší Západ v rámci komunistického režimu ideologicky atraktivní a kulturně exotickou záležitost. Východoevropské státy reprezentovaly pro italský film specifický ikonografický kolorit, který byl zajímavý i pro mezinárodní distribuci a zahraniční publikum. Podobné to bylo rovněž v souvislosti s Československem, které zajímalo italské filmaře nejen z hlediska historických reálií, kulturních památek a urbanistické struktury jednotlivých měst a lokací, ale i jako totalitní stát za železnou oponou. Přestože oproti některým jiným západoevropským zemím nevzniklo v letech 1960 až 1989

v československém kontextu italských snímků příliš mnoho, natáčely se zde některé populární žánry, které se s odstupem času staly mezinárodně vyhledávanými a divácky kultovními podívanými. V následující studii zohledníme pouze některé tituly z produkce populárních žánrů, realizované u nás během minulého režimu a v prvních porevolučních letech před rozpadem Československa.

Pistolníci u břehů Berounky a sériové vraždy na Malé Straně

V dřívějším vydání periodika *KROK* (2023, č. 4) jsme se šířeji zabývali italskou televizní pohádkovou fantasy sérií *Princezna Fantaghirò* (Fantaghirò, 1991–1996) režiséra Lamberta Bavy, která se natáčela na hradě Bouzov i jiných lokacích v Olomouckém kraji. V tomto textu se zaměříme na další populární žánry italské kinematografie a televize realizované v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1969 až 1992. Nebude se jednat o vyčerpávající pohled na všechny produkce a koprodukce

z Itálie, ale zohledníme pouze vybrané snímky, z nichž některé dodnes nebyly uvedeny v široké české distribuci. Italský režisér Glauro Pellegrini obdržel od italské komunistické strany zakázku natočit film pro východoněmeckou společnost DEFA, protože byl jejím členem a zahraniční koprodukce nebo spolupráce se v Itálii u levicově zaměřených filmařů často řídily garancí jejich strany. V Německé demokratické republice natočil výpravný kostýmní životopisný snímek *Italské capriccio* (Italienisches Capriccio, 1961) o benátském renesančním dramatikovi a literátovi Carlu Goldonim. Ve filmu, na jehož scénáři se společně s režisérem podíleli Ugo Pirro a Liana Ferri, hráli také čeští herci Jan Werich a Dana Smutná. Film sice vznikl ve východoněmecké produkci ve filmových studiích v Babelsbergu, ale má mezinárodní herecké obsazení zastoupené představiteli z Itálie, Francie a Československa.

Západoněmecká produkční společnost Constantin Film producenta Wolfa C. Hartwiga realizovala v první polovině 60. let v Československu tři koprodukční snímky, na nichž se podílela italská firma Metheus Film producenta Maria Siciliana. Zatímco akční kriminální thriller *Tajemství čínského karafiátu* (Das Geheimnis der chinesischen Nelke, 1964) Rudolfa Zehetgrubera podle románu Louise Weinerta-Wiltona měl pouze německou verzi, u dalších dvou podívaných vznikaly souběžně italské verze pro italskou distribuci. Jedná se o koprodukční westerny *Zlatokopové z Arkansasu* (Die Goldsucher von Arkansas, 1964) Paula Martina a *Die Schwarzen Adler von Santa Fé* (Černí orli ze Santa Fé, 1964) Ernsta Hofbauera. Jejich italské verze *Alla conquista dell'Arkansas* (Dobývání Arkansasu) a *I gringos non perdonano* (Gringové neodpouštějí) režíroval Alberto Cardone, který působil u německých verzí jako režisér druhého štábu a akčních spektakulárních scén.

Všechny fotografie pocházejí z filmu *Krátká noc skleněných panenek* (1971). Zdroj: Doria G. Film.

Jestliže první snímek na motivy románu Friedricha Gërstackera se natáčel výhradně v československých exteriérech (údolí u řeky Berounky, vápencové lomy Alkazar a Amerika) a ve filmových studiích na Barrandově, druhý western vznikl vedle několika přírodních lokací v Československu a prostor barrandovských ateliérů také zejména ve Španělsku. Prolínají se zde geograficky odlišné krajiny lesnatých plání u Prahy a skalnaté prerie poblíž obce Colmenar Viejo u Madridu.

Pro italskou verzi *Zlatokopů z Arkansasu* složil hudbu Francesco De Masi, který patřil v 60. letech společně s Enniem Morriconem k nejvyhledávanějším skladatelům pro italské westerny a zaangažoval zde i Morriconeho časté spolupracovníky jako sólového hráče na harmoniku Franca De Geminiho a multiinstrumentalistu Alessandra Alessandroniho. Snímek *Tajemství čínského kara-fátu* se realizoval zejména ve filmových studiích

na Barrandově, v historických lokacích Prahy a v jejím okolí. V druhé polovině 60. let vznikl v Československu pro italskou produkční společnost Istituto Luce vizuálně stylizovaný pohádkový fantasy film *Il cavaliere inesistente* (Neexistující rytíř, 1969) Pina Zace, vycházející ze stejnojmenného románu Itala Calvina. Filmaři navázali spolupráci se společnostmi Loutkový film Praha a Kreslený film Praha a natáčeli snímek ve studiích režiséra Pina Zace v Římě a na pražském Barrandově. Projekt prolíná hraný film s kreslenou a loutkovou podívanou, u níž tvůrci využívají techniku ploškové animace a staví do protikladu realistické záběry s živými herci a animované sekvence s fantaskními postavami a bytostmi. Režisér Zac nevyužíval přímo československé exteriéry a historické reálie, ale propojil italskou a českou animaci a zapojil do své realizace tvůrčí zkušenosti našich filmových animátorů a výtvarníků.

Někteří tvůrci nedostali k natáčení hraných filmů v Československu povolení, tak volili odlišnou argumentaci, aby se dostali k autentickým lokacím v našich městech a přírodních exteriérech. Režisér Aldo Lado, který pro společnost Doria G. Film producenta Enza Dorii natočil v historických částech Prahy mysteriózní kafkovský thriller *La corta notte delle bambole di vetro* (Krátká noc skleněných panenek, 1971), přicestoval s filmovým štábem a herci pod záminkou realizace dokumentárního snímku. Exteriérové záběry nasnímal Giuseppe Ruzzolini a Lado následně natočil zbytek filmu v Lublani a Zábřehu, kde našel místa podobná pražským lokacím. V Praze zachytil například celkový pohled na město z Letné, Pražský hrad, Staroměstské náměstí a orloj, Zlatou uličku, Židovský hřbitov, Gottwaldovo nábřeží nebo náměstí Krasnoarmějců. Většinu exteriérových záběrů a scén natočil v městské čtvrti Malá Strana, včetně Malostranského náměstí a rozmanitých uliček dotvářejících temnou napínavou podívanou s konspirační zápletkou. Hudbu k filmu zkomponoval Ennio Morricone a kromě motivu pro smyčcový valčík se sólovým ženským vokálem a jeho variací rozvíjí v jednotlivých scénách atonální avantgardní motivy zvýrazňující klaustrofobické vyprávění. Lado požádal Morriconeho, aby ke scéně koncertu pro sektářskou společnost zaranžoval třetí část *Klavírního tria* č. 4: *Dumky* Antonína Dvořáka.

Erotické hry v Hradci nad Moravicí a italská mafie v Praze

Ačkoliv byla společenská a politická situace po roce 1989 již uvolněná a v Československu se začaly postupně natáčet snímky, u nichž by byla dříve jejich realizace kvůli explicitnímu obrazu nahoty, erotiky

a násilí problematická, italské populární žánry vznikaly u nás na počátku 90. let jen zřídka. Patří mezi ně erotický thriller *Bambola di carne* (Panenka z masa, 1991) Andrey Bianchiho, který se natáčel na letišti Ostrava-Mošnov, v blíže nespecifikovaném striptýzovém nočním podniku v Ostravě a především v exteriérech a interiérech zámku v Hradci nad Moravicí. Zakázková podívaná natočená pro mezinárodní distribuci, vycházející z neuvedené literární předlohy Oscara Wildeho, prolíná napětí a sadomasochistickou a fetišistickou erotiku, jejíž rituály tvůrci rozehrávají v komnatách i parku zámecké památky. Tento snímek má v československém realizačním kontextu speciální zastoupení v několika ohledech. Režisérem je kultovní tvůrce Andrea Bianchi, jehož detektivní thriller *Nude per l'assassino* (Nahé pro vraha, 1975) nebo horor o zombiích *Noci hrůzy* (Le notti del terrore, 1981) vzbudily širokou pozornost spojením násilí a erotiky a měly v Itálii opakované problémy s cenzurou. Hlavní roli zhýralého stárnoucího zbohatlíka hraje

španělský herec Aldo Sambrell známý z mnoha italských westernů a jiných populárních žánrů a autorem hudby je proslulý skladatel Nico Fidenco.

Bianchiho snímek vznikl v koprodukcí Itálie a Československa a s výjimkou úvodní scény pořízené na Španělském náměstí v Římě se – až na několik scén z Mošnova a Ostravy – kompletně natáčel v Hradci nad Moravicí. Film produkovali Čech Jan Vild a Chorvat Boro Banjać pro italskou asociaci Film 90 a pražskou společnost Golem Film Praha ve spolupráci s ostravskou firmou Merko Ostrava a byl reakcí na poptávku po explicitní erotice v mezinárodní distribuci. Na počátku 90. let vznikl v Praze další mysteriózní kafkovský thriller *Zkouška paměti* (Prova di memoria, 1992) Marcella Aliprandiho, který již v době natáčení vzbudil velkou pozornost v denním tisku. Jedním z důvodů byl slavný italský herec Franco Nero představující hlavní roli a patřící v Československu k oblíbeným a známým protagonistům mnoha filmů uváděných v naší distribuci. Jednalo se pouze o italskou koprodukcí, v níž filmaři využili široké spektrum pražských lokací (hlavní vlakové nádraží, Karlův most, Masarykovo nábřeží, Olšanské hřbitovy, Staroměstské náměstí, náměstí Franze Kafky, nádvoří Pražského hradu) a jiné urbanistické exteriéry Starého Města ke konstrukci napínavého detektivního příběhu. Režisér Marcello Aliprandi přizpůsobil historické prostředí a metropolitní urbanismus temnému konspiračnímu vyprávění, jehož vizuální styl spoluvytvářeli hlavní český kameraman Jan Malír a italský kameraman druhého štábu Giancarlo Ferrando.

Široké spektrum pražských lokací i jiných českých exteriérů je zastoupeno i v šesté řadě šesti-dílného televizního seriálu *Chobotnice 6: Poslední tajemství* (La piovra 6: L'ultimo segreto, 1992) Luigiho

Perelliho, v němž tvůrci prolínají akční, špionážní, policejní a mafiánskou podívanou. Italská mezinárodní koprodukce televizní společnosti Rai (Radiotelevisione italiana) využila českou společnost Mirofilm Praha v rámci vyhledávání interiérů a exteriérů a organizování natáčení v Čechách. Vedle rozmanitých míst v Praze zahrnujících i celkové letecké záběry na město se hrdinové pohybují v rozmanitých lokalitách (Karlův most, Václavské náměstí, Obecní dům, vyhlídka na Letné s pražským metronomem, Hotel Opera v Novém Městě, hlavní vlakové nádraží, letiště Ruzyně). Přilet policejního vrtulníku se natáčel v pevnosti v Terezíně a finální střetnutí mezi policejním komisařem (Vittorio Mezzogiorno) a zločinným bankéřem s nacistickou minulostí (Rudolf Hrušínský) v Královských výhledových železárnách v Králově Dvoře u Berouna. Zde tvůrci vytvořili prostředí bývalého fiktivního koncentračního tábora Aihenberga, v němž dojde i k zátahu policie na železniční dodávku drog. V Československu se z celé série nenatáčely pouze třetí a čtvrtá epizoda a celý seriál vznikl také v rozmanitých lokalitách na Sicílii, v Rakousku, Švýcarsku, Africe a Turecku, neboť televizní produkce mapovala mezinárodní síť organizovaného zločinu.

Scenáristé Sandro Petraglia a Stefano Rulli a režisér Luigi Perelli si vybrali Prahu, protože chtěli zohlednit ekonomické spojení mafie v Československu, post-komunistických států bývalého východního bloku a zemí Blízkého východu. Autentičnost českých reálií zachytil na širokoúhlý formát kameraman Marcello Gatti a lyrickou, melancholickou i moderní hudbu složil Ennio Morricone, který pro šestou sérii zkomponoval i několik nových hudebních motivů. Zatímco Aldo Lado v *La corta notte delle bambole di vetro* zobrazuje ponurou normalizační Prahu

na počátku 70. let, Perelli v *Chobotnici 6: Posledním tajemství* přináší svědectví o městě chaotického po-revolučního období na začátku 90. let, kdy komunistický režim nahradilo mafiánské podsvětí. Aliprandiho *Zkoušku paměti* pojí zase s Ladovým snímkem metaforický pohled na rafinovanou konspiraci tajných společenství proti ústřednímu hrdinovi, v němž postavy obou mysteriózních thrillerů pátrají v temné podzimní Praze po zmizelé dívce. Bianchiho snímek *Bambola di carne* patří mezi ojedinělé projekty populárních žánrů italské kinematografie realizované v Severomoravském kraji, protože větší na snímku se natáčela zpravidla v Čechách. Lokace v Mošnově, Ostravě a zejména v Hradci nad Moravicí představují dodnes v kontextu italské napínavé a erotické podívané vzácný případ využití severomoravských historických reálií.

Několik poznámek závěrem

Zvláště od druhé poloviny 90. let nebylo natáčení italských filmů a televizních projektů v Čechách a na Moravě již ničím neobvyklým, protože kapitalistické podmínky filmového průmyslu umožňovaly větší zaměření na koprodukce i zahraniční realizace. Scenárista, režisér a spisovatel Ernesto Gastaldi,

který napsal jednu z verzí scénáře k Ladově thrilleru *La corta notte delle bambole di vetro* – původně se jmenovala *Le notti di Malastrana* (Malostránské noci) – přicestoval v roce 1967 do Prahy na obhlídku exteriérů k filmu, který napsal. Jednalo se o akční špionážní thriller *Formis* (Formis) o německém protinacistickém radiotechnikovi Rudolfu Formisovi zavražděném nacisty, který měl v roce 1968 režírovat Jiří Sequens. Projekt v československo-italské koprodukci, který se měl natáčet v pražských lokacích, měl produkovat Moris Ergas a hlavní ženskou roli měla ztvárnit italská herečka Sandra Milo. Nakonec se nerealizoval, protože ho přerušila invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Vyhledávání exteriérů se s Gastaldim zúčastnil i režisér Sequens, jenž provázel italského scenáristu Prahou a jejím okolím. Z populárních žánrů se u nás později natáčel například mysteriózní detektivní thriller *Vražedná přehlídka* (*Delitto in prima serata*, 2000) Alessandra Caponeho, na němž spolupracovala česká produkční společnost Studio Fáma 92 a jehož interiéry a exteriéry vznikaly zejména v Brně a jeho okolí. Některé scény spojené se sérií záhadných vražd se odehrávají i v budově Janáčkovy akademie múzických umění.

Jan Švábenický (* 1981) studoval na katedře divadelních, filmových a mediálních studií na FF UP v Olomouci a poté absolvoval doktorské studium na Ústavu literárnej a umeleckej komunikácie Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Zaměřuje se na dějiny a interpretaci italské kinematografie, v rámci které se často zabývá populárními žánry, populární kulturou a filmovou hudbou. Publikuje knižně i časopisecky také v Itálii.

» jan.svabenicky@gmail.com

P. František Dohnal

Arcibiskupský rada, spisovatel a básník

Věnováno 150. výročí narození a 70. výročí skonu

VÁCLAV MAREK

V pololetí roku 2026 uplynulo 150 let od narození římsko-katolického kněze první poloviny 20. století, hanáckého rodáka, spisovatele, esejisty a básníka P. Františka Dohnala. Současně je to 70 roků od jeho skonu.

Dne 31. července 1875 se manželům Dohnalovým narodil na č. p. 18 v Čelčicích na Prostějovsku první syn František jako nejstarší z deseti dětí. Otcem byl domkař Josef Dohnal z Čelčic, maminkou Amalie, dcera Matouše Vrtěla z Čelčic. Následující den při křtu v Klenovicích ve farním kostele sv. Bartoloměje farářem Josefem Sychrou se novorozenec stal křesťanem a dítětem Božím. Vyrůstal v chudobném prostředí. Svými věřícími rodiči a dědečky Vrtělovými byl od prvopočátku vychováván v katolické víře. S prvními krůčky ve vzdělávání jim pomáhal křestní kmotr, učitel Karel Stuzka z Polkovic. *Fanóš*, jak mu říkali, si jako vnímavé dítě uvědomoval chudobu tehdejšího života na vesnici, což v něm záhy probudilo silné sociální citění, které „mu zůstalo na celý život“. V rodišti ještě nebyla škola, chodil proto do sousedních Klenovic. Již tam projevil neobvyklé nadání. Na přímluvu děkana a klenovického faráře P. Tomáše Widermanna a tamějšího nadučitele Karla Pacholíka získal další vzdělání

na C. k. českém státním nižším gymnáziu na Starém Brně (1888–1892) a následně na C. k. prvním českém vyšším gymnáziu v Brně. Za těchto studií František již jako sextán v letech 1894–1896 redigoval studentský časopis *Záboj*, v němž otiskoval své překladatelské a básnické prvotiny. Maturitu složil na roce 1896. V letech 1896–1900 studoval v brněnském diecézním bohosloveckém učilišti a žil v biskupském alumnátu, lokalizovaném v bývalém dominikánském klášteře na Dominikánské ulici.

Vedle teologického vzdělání a výchovy v obou institucích získal výrazný všeobecný přehled. Vedle latiny a řečtiny to byly jazykové znalosti, především němčiny, francouzštiny, polštiny, dánštiny a také norštiny. Literární zájem v něm vzbudili ředitel František Bartoš (1837–1906) a P. Vladimír Šťastný (1841–1910). V době bohosloveckých studií udržoval mj. styky s podstatně starším Vincencem Brandlem (1834–1901), konventuály P. Tomášem Šilingrem, OSA (1866–1913), P. Františkem Bařinou, OSA (1863–1943) a ThDr. Pavlem Vychodilem, OSB (1862–1938). Z lapidárního přehledu jeho některých kontaktů lze odvodit, že si klerik František za studií nemohl pro svůj duchovní a osobnostní růst přát ještě více invenční a výraznější vzdělavatele a mentory.

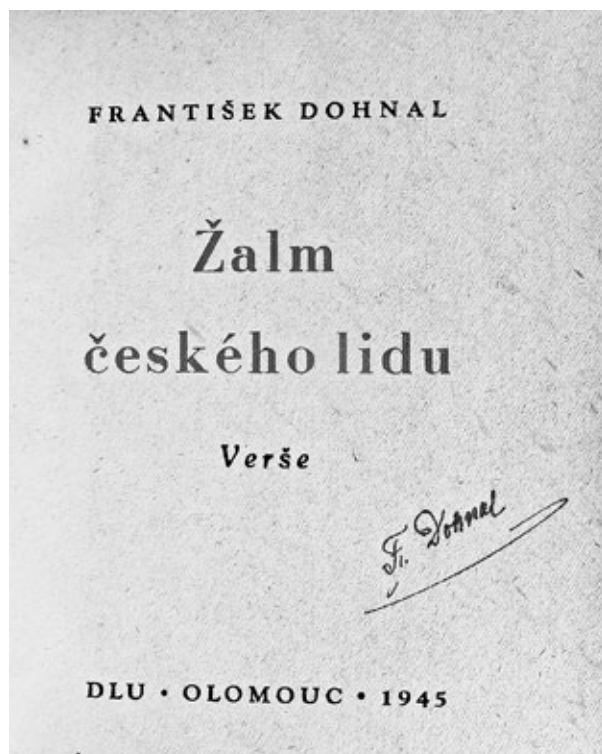
Seminarista František byl příznivcem kulturně politického hnutí Katolická moderna, jehož nevolnou hlavou od dob, kdy byl ještě v Novém Jičíně, se stal jeho krajan, prostějovský rodák P. Karel Dostál-Lutinov (1871–1923). S o málo věkově starším páterem Dostálem se i sprátelil. Od roku 1898 publikoval v Dostálově a Bouškově kulturní revue *Nový Život*. Přispíval původními lyrickými a epickými básněmi, literárními studiemi a kritikami či filozofickou prózou. Pod pseudonymem František Léman to byly také překlady francouzského katolického spisovatele a filozofa Ernesta Hello (1828–1885). Přednášel v polském odboru spolku Literární jednota brněnských bohoslovců Růže Sušilova.

Po přijetí podjáhenského a jáhenského svěcení v jarních měsících roku 1900 a vysokoškolském absolutoriu byl v dómu sv. Petra a Pavla v Brně na Petrově dne 29. července 1900 vysvěcen brněnským biskupem ThDr. Františkem Saleským Baue-rem (1841–1915). S mírným rozechvěním na světitelův dotaz *Promittis mihi et successoribus meis reverentiam et oboedientiam?* odpověděl: *Promitto*. Slibu se nikdy nezpronevěřil. Slavnostní primice se konala následující neděli ve farním kostele v Klenovicích na Hané. Primiciant byl k oltáři veden uprostřed tradičního věnce družičkami z obce i rodiště. Doprovázeli jej farář a děkan P. Tomáš Wiederman se svým kooperátorem P. Antonínem Plevou.

Z rozhodnutí duchovního otce biskupa Františka Bauera brněnská konzistoř od 1. září 1900 vyslala novokněze Františka Dohnala k získávání prvních kněžských zkušeností do farnosti s osmi sty obyvateli, do Nových Hvězdlic u Bučovic na Vyškovsku. Mimo své pastorační činnosti byl v obci činný v katolickém politickém hnutí. V roce 1906 se angažoval

v získání křesla v Moravském zemském sněmu v prelátsko-měšťanské kurii za obvod Vyškov a Slavkov pro budoucího zakladatele ČSL a duchovního bratra, pátera Jana Šrámka (1870–1956). Na přelomu let 1906/1907 to byla předvolební pomoc v kampani za zvolení P. Šrámka do Poslanecké sněmovny Říšské rady ve Vídni.

Od 1. března 1907 zastával po dobu téměř 16 roků, do 31. prosince 1922, místo faráře v Šardicích u Kyjova. V Šardicích byl starostou Orla, v roce 1912 tam založil a vedl záložnu. Nechal se však zavléknout do lokálních politických zápasů především s protinábožensky orientovanými agrárníky. Po skončení první světové války P. Dohnala silně zasáhla antiklerikální poválečná krize a nálada ve společnosti. Nesmířil se s tím, že by se nová republika měla profilovat socialisticky. Vnímali poválečnou bídu většiny obyvatelstva, jeho radikalizaci vyúsťující v zahájení tzv. kulturního boje vedeného pod heslem „*Prýč od Říma*“, který měl dovršit rozchod s Vídni a Habsburky. Trápilo ho formování vztahů mezi novou republikou a římskokatolickou církví, včetně jejího štěpení, roztříštěnost českého politického katolicismu. Farářovo postavení v obci se výrazně zhoršilo, jeho neoblíbenost u agrárníků kulminovala, až se jeho postavení v obci stalo nesnesitelným. Proto se od začátku roku 1923 nechal arcibiskupem Stojanem přeložit jako farář do Křížanovic u Slavkova. Zde v relativním klidu sloužil do 1. března 1937. Pak odešel unaven a s podlomeným zdravím v jedenašedesáti letech do důchodu. Ten trávil v Prostějově v ulici Pod Kosířem v péči svých svobodných sester Žofie a Josefy v polovině dvojdomku s rodinou svého nejmladšího bratra Martina, tehdy významného prostějovského advokáta.

Titulní list s Dohnalovým autografem. Zdroj: autor článku.

Závěr 30. let nebyl pro Dohnala šťastným obdobím. K běžným obtížím stáří se přidával tíživý pocit zneuznání, když marně nabízel nakladatelům své práce a překlady. V následující dekádě do válečných poměrů a po potížích s cenzurou vyšla ve dvou vydáních sbírka básní *Z mého psaltéria* (1939, 1948), drama o třech jednáních *Svatý Václav* (1941), krátce po osvobození sbírka veršů *Žalm českého lidu* (1945). Drobné oratorium *Blahoslavená Zdislava* vzniklo až v době komunistické nesvobody. V poměrech po druhé světové válce už P. Dohnala nikdo nepotřeboval a tzv. Vítězný únor byl jen ranou z milosti jeho památce. S umlčováním katolické církve ztichla

i ústa vyslovující jeho jméno. Přišli noví spisovatelé a básníci, psaly se úplně jiné verše. Tou dobou Dohnal však stál již zcela mimo jakékoliv zápasy – nekonfliktní, režimu naprosto neškodný. Takto byl vnímán oficiálními složkami. V roce 1950 s přáteli a známými skromně oslavil své zlaté kněžství a stal se knězem jubilárem. Pan arcibiskupský rada Dohnal byl v úterý dne 31. července 1956, v den svých 79. narozenin, pohřben v Prostějově na Městském hřbitově ve skup. 6B4, řada u zdi, v hrobu označeném č. 23.

Již bylo zmíněno, klerik František se již za bohosloveckých studií zajímal o literaturu. Původní lyrické a epické básně, ovlivněné Jaroslavem Vrchlickým a francouzskými dekadenty a mystiky, literární studie a překlady veršů publikoval od roku 1897 anonymně pod pseudonymem František Léman či pod zkratkou *Lmn*. Dohnalovy příspěvky postupně přijímali v časopisech *Muzeum*, *Literární listy*, v Kotrbově *Obrázkové revui* (1899–1902), ve Vychodilově *Hlídce* (1902–1935), v prostějovské *Evě* (1907–1922), v Dostálově *revui Archa* (1914–1948), ve Škrdlově *Vlasti* (1917–1933) aj. Již v roce 1911 s podporou olomouckého Prombergerova nakladatelství začal vydávat časopis *Nový obzor*, který měl obdobné poslání jako Dostálova *Eva*. Svou 108stránkovou knižní prvotinu básní s názvem *Zklamané touhy* vydal v Družině literární a umělecké (DLU) v Olomouci v roce 1917, ještě když působil v Šardicích. Vedle své pastorační činnosti od roku 1913 jako člen a ve 30. letech jako místopředseda olomoucké DLU patřil jako funkcionář a redaktor její revue *Nový obzor* mezi nejaktivnější členy. Do února 1948 byl dokonce i jedním z redaktorů revue *Archa*. Dohnalovu vysokou erudovanost, především obdivuhodnou sečtělou a přehled, potvrzuje

jeho vrcholné dílo vydané v knižní podobě z roku 1939 s názvem *Poutníci a trosečníci absolutna*. Překládal polského básníka Adama Mickiewicze (1798–1855), francouzského Ernesta Hello (1828–1885), Paula Verlaina (1844–1896), Stephana Mallarme (1842–1898), Belgičana Maurice Maeterlincka (1862–1949) a německého poetu Friedricha Wilhelma Webera (1813–1894). Z dánštiny přeložil dílo severského klasika, svého současníka, básníka a konvertity Johannese Jörgensena (1866–1952), především *Svatý oheň: Legenda ze staré Sieny*. V roce 1930 se vrací ke svým oblíbencům, kterými byli zmíněný Johannes Jörgensen, Björnstjerne Björnson (1832–1910) a Adam Mickiewicz.

Ještě za Dohnalova života v roce 1936 k jeho šedesátinám literární historik Vilém Bitnar (1874–1948) uveřejnil rozsáhlou životopisnou monografii s Dohnalovou dosavadní bibliografií. Tytéž narozeniny připomněl dvoustránkový článek Jakuba Rozmahela. K šedesátým pátým narozeninám vydal jako soukromý tisk Cyril Pospíšil z Horních Otaslavic 25stránkovou brožuru s názvem *Spisovatel, básník a essaysta František Dohnal*. Sedmdesátiny v den Dohnalových narozenin zmínily v roce 1946 *Svobodné noviny*, *Lidová demokracie*, *Právo lidu* a *Archa*. Zařazení celoživotního díla do kontextu tehdejší katolické literatury a velmi kritický přehled a hodnocení Dohnalova díla přináší M. C. Putna a následně další prameny, včetně kompletního seznamu Dohnalovy bibliografie.

P. František Dohnal ve svém životě prožil velké politické a náboženské turbulence charakteristické pro závěr 19. a první polovinu 20. století. Pamatoval „císaře pána“, v době, kdy studoval a byl kaplanem, to bylo období po encyklice papeže Lva XIII. *Rerum novarum* (1891). Zažil první světovou válku, bouřlivý začátek republiky, která přes určité výhrady vytvořila pro rozvoj církve a náboženské společnosti dostatečně široký prostor. Katolická církev ho po překonání poválečné krize vyvolané liberálními kruhy využila k jisté konsolidaci, ale také k hledání cest, jak se vyrovnat se zátěží minulosti a najít nové cesty k rozvinutí pastorace a k renesanci katolicismu. Mnohé naznačovala Katolická akce proklamovaná encyklikou *Ubi arcano Dei consilio* (1922) papeže Pia XI., a to bez ohledu na skutečnost, že se prosazovala pomalu a obtížně. Na přelomu druhého a třetího decennia proběhla celosvětová hospodářská krize, která měla dopad nejen na československou ekonomiku, ale především na obyvatelstvo. Prožil relativně klidné období poloviny 30. let, druhou světovou válku, krátké období do tzv. Vítězného února a již jako letitý důchodce téměř deset let budování socialismu. S bolestí v srdci vše sledoval a modlil se k Všemohoucímu, aby urychlil konec této nejnešťastnější a nejbolestivější doby svého života. Pohřeb byl zvolen zcela záměrně na den jeho 79. narozenin. Skon zaznamenaly *Hanácké noviny*, včetně novin v zahraničí.

Václav Marek (* 1945), spoluzakladatel a první ředitel Cyrilometodějského gymnázia v Prostějově. V důchodu se zabývá genealogickými studiemi.

» drvmarek@seznam.cz

Olomouc podle Wenera

ROSTISLAV KRUŠINSKÝ

Olomouc očima jednoho z nejvýznamnějších evropských vedutistů 18. století představuje nová výstava Vědecké knihovny v Olomouci. Dílo Friedricha Bernharda Wenera (1690–1776) umožňuje nahlédnout do podoby města v době jeho barokního rozkvětu a připomíná význam historických vedut jako jedinečných svědků minulosti.

Werner pocházel ze vsi Topola v tehdejším habsburském Slezsku a s oblibou se označoval za „slezského Robinsona“. Není divu. Během svého neobyčejně pestrého života procestoval značnou část Evropy a zanechal po sobě tisíce kreseb měst, klášterů, hradů i krajiny. Nejprve působil jako voják a vojenský inženýr, později se živil mimo jiné jako divadelní dekorátér, obchodník s léčivými přípravky nebo radní písař. Především však byl znamenitým kreslířem, jehož talent využili přední evropští nakladatelé.

Ve službách augsburských a norimberských vydavatelů, mezi nimiž nechyběli Martin Engelbrecht, dědicové Jeremiáše Wolffa ani Homannovi dědicové, procestoval v letech 1727–1737 Slezsko, Polsko, Prusko, Sasko, severní Německo, Moravu i Čechy. Z těchto cest vznikly stovky perokreseb,

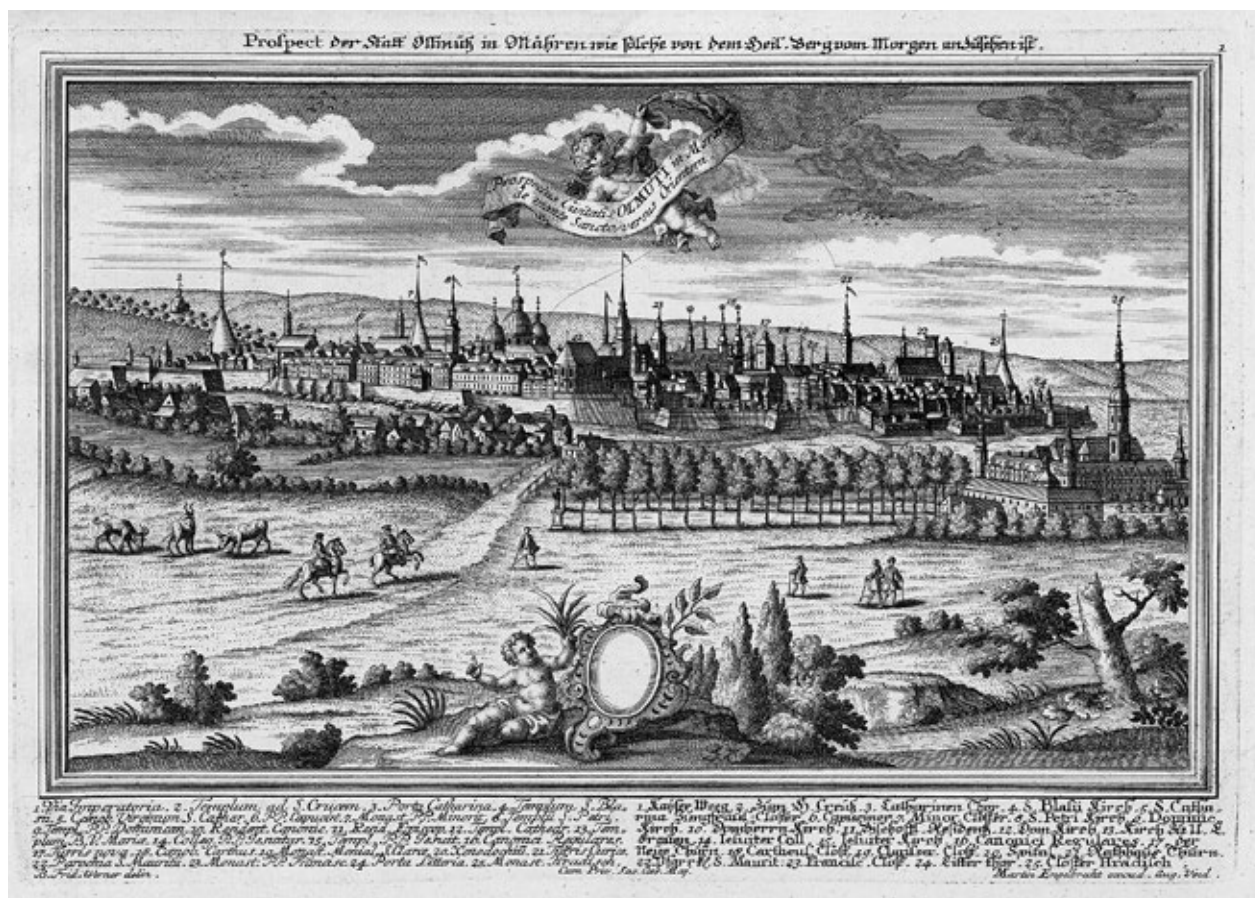
kteří se následně staly předlohami pro mědirytiny vydávané ve velkých grafických souborech. Celkem je Wernerovi připisováno téměř čtyři tisíce vedut, což z něj činí patrně nejplodnějšího evropského vedutistu 18. století.

Werner a Olomouc

K Olomouci měl Werner mimořádně blízký vztah. V letech 1715–1717 zde pobýval a roku 1717 získal měšťanské právo, aby mohl zastávat úřad radního písaře. Přestože z této funkce brzy odešel, do města se opakovaně vracel a ve 30. letech 18. století vytvořil soubor kreseb, které zachycují Olomouc v době jejího barokního rozkvětu.

Tyto kresby se staly předlohou pro album osmi mědirytin vydané kolem roku 1740 Martinem Engelbrechtem v Augsburgu. Originální kolorované perokresby byly bohužel zničeny během druhé světové války, a právě proto mají dochované mědirytiny mimořádnou dokumentační hodnotu. Představují jedinečné svědectví o podobě města před rozsáhlými proměnami druhé poloviny 18. století.

Cyklos zachycuje nejen panoramatický pohled na Olomouc od Svatého Kopečku, ale také Horní

Přední část radnice z „Rybího trhu“. Zahrnuje detailní vyobrazení Caesarovy kašny – dílo sochaře Jana Jiřího Schaubergera z roku 1725. V pozadí věže kostela sv. Mořice.

v panoramatu, zatímco ulice oživoval postavami a každodenními scénami.

Jeho práce zachycují období, kdy evropská města procházela rozsáhlou barokní proměnou. Nové kostely, kláštery, paláce i veřejná prostranství měnily jejich tvář a Wernerovy veduty dnes představují nenahraditelný historický pramen pro poznání této doby.

Pozvánka na výstavu

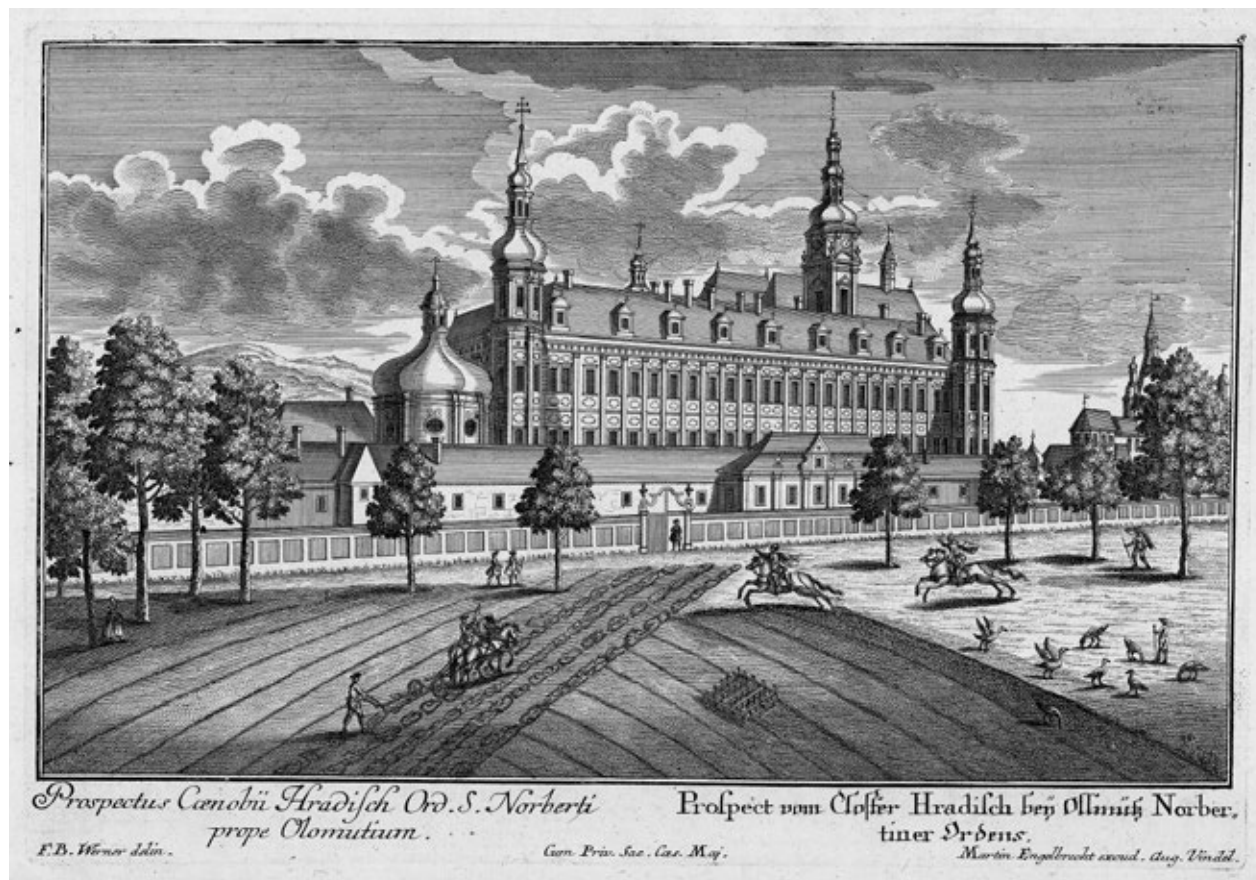
Knihovna zve všechny zájemce o dějiny Olomouce i historickou grafiku na výstavu *Olomouc podle Wernera* (26. 8. – 13. 9. 2026), která představuje soubor Wernerových olomouckých vedut ve srovnání s dnešními fotografiemi vyobrazených míst. Návštěvníci tak budou mít možnost porovnat podobu barokní Olomouce se současným městem

a seznámit se s příběhem výjimečného kreslíře, který dokázal zachytit tvář středoevropských měst s nebývalou přesností.

Výstava připomíná nejen mimořádnou osobnost Friedricha Bernharda Wernera, ale také význam historických vedut jako uměleckých zobrazení měst či krajin a jedinečných svědků minulosti. Pro

milovníky historie, umění i staré Olomouce představuje výjimečnou příležitost podívat se na město očima člověka, který jej obdivoval již před téměř třemi stoletími.

V rámci *Dnů evropského dědictví* proběhnou v sobotu 12. 9. v 11.00 a 13.00 komentované prohlídky výstavy.

Klášter Hradisko. Monumentální premonstrátský komplex, tzv. „moravský Escorial“, je zde vykreslen ve značné stylizaci.

Volný výběr VKOL se proměňuje

Knihovna chce nabídnout víc než jen regály s knihami

Kde hledat knihu o historii nebo umění, stejně jako román pro volné chvíle či cizojazyčnou literaturu? Jak se rychle zorientovat mezi tisíci svazků? A kde si v knihovně v klidu sednout s notebookem, učebnicemi nebo rozečteným románem? Právě na podobné otázky reaguje připravovaná revitalizace volného výběru ve Vědecké knihovně v Olomouci.

Změny se zaměří především na lepší orientaci ve fondu. Návštěvníci se mohou těšit na přehlednější uspořádání naučné literatury, které bude více odpovídat tomu, jak čtenáři přirozeně přemýšlí o jednotlivých tématech. Jednotlivé vědní obory bude možné snadno rozpoznat už podle barevného rozlišení, které doplní výraznější a přehlednější popisky. Revitalizace přitom nespočívá jen v přesunu knih mezi regály. Součástí projektu je také nové pojetí členění naučné literatury vycházející z upraveného systému Mezinárodního desetinného třídění (MDT). Zachovává odbornou logiku řazení, ale jednotlivé kategorie budou nově pojmenovány srozumitelněji a blíže tomu, jak jednotlivé obory vnímají sami čtenáři. K lepší orientaci přispějí také přehledné plánky rozmístění fondu, které

návštěvníkům usnadní hledání jednotlivých tematických celků.

Odlišně bude pojato také samotné řazení literatury. Nový koncept počítá s tematickým řazením fondu namísto nynějšího, založeného na jazyce. V praxi to znamená, že v oblasti naučné literatury naleznete nejen knihy v češtině, ale i v dalších jazycích.

V beletrii jsme se mohli doposud setkat s nabídkou v češtině, angličtině a němčině. Zatímco uspořádání německé části fondu volného výběru zůstává nezměněno – jedná se o pobočku Goethe-Institutu, v anglo-americké knihovně dojde ke změnám. Až na výjimky bude nyní fond anglo-americké knihovny zrcadlit nabídku žánrů beletrie v češtině a snahou bude, aby byly jednotlivé žánry umístěny co nejblíže sobě. Cílem je, aby čtenáři při prohlížení knih snadněji narážili i na tituly, pro které původně do knihovny nepřišli.

Proměna se však netýká pouze regálů. Velký důraz je kladen také na práci se čtenáři. Ve volném výběru by se mělo objevit více tematických výstavek, osobních doporučení knihovníků i prezentací zajímavých novinek. Knihovna chce být

místem, kde návštěvníci nenajdou jen konkrétní titul, ale také inspiraci k dalšímu čtení. Nově se změnil také způsob, jakým budou vybírány knižní novinky. Vedle prvních či aktualizovaných vydání se mezi doporučenými knihami objeví i tituly nově zařazené do fondu, například knihy oceněné literárními cenami nebo díla, která se znovu dostala do centra pozornosti čtenářů díky filmovému či televiznímu zpracování.

Přeměna volného výběru vychází ze snahy, aby se čtenáři pohodlně orientovali ve fondu a aby pro ně byl příjemným místem pobytu. Do budoucna se navíc počítá s tím, že se volný výběr stane ještě živějším prostorem. Vedle půjčování knih by měl nabídnout pohodlné zázemí pro studium, práci i odpočinek. V úvahách jsou také menší komunitní akce, společná čtení, čtenářské maratony nebo tematická setkání, která by přispěla k tomu, aby prostory mezi knihami nebyly jen místem tichého studia, ale také přirozeným centrem setkávání.

Podobu připravovaných změn ovlivnily také podněty samotných návštěvníků. Ti by ve volném výběru uvítali více pohodlných míst pro práci s notebookem či studijními materiály v méně formálním prostředí než v hlavní studovně. Do budoucna se proto počítá s dalším rozvojem prostoru tak, aby podporoval nejen půjčování knih, ale také studium, inspiraci, neformální setkávání a příjemně strávený čas mezi knihami.

Revitalizace volného výběru je postupným procesem, jehož hlavním cílem je jediné – aby se návštěvníci mezi knihami cítili co nejlépe a odcházeli nejen s vypůjčenou knihou, ale také s chutí se do knihovny znovu vrátit.

Marek Živný, knihovník VKOL, foto Elena Šenková

ZE SBÍREK...

Vlastivědného muzea Jesenicka

Painted by Emily Stregen von Glauburg.
Jesenická epizoda anglicko-rakouské malířky

Je obecně známo, že gräfenberské lázně (dnes Lázně Jeseník) přitahovaly od svého vzniku ve 20. letech 19. století pacienty často z velice vysokých vrstev tehdejší společnosti, od příslušníků panujících dynastií přes šlechtu, důstojnický sbor až po bohaté podnikatele. Ztracené zdraví se u Vincenze Priessnitze, zakladatele hydroterapie, však snažili najít i umělci – právě po jejich pobytu často zůstalo mnohem více než jen záznam v tzv. Kurliste, tedy seznamech lázeňských hostů. Především výtvarně nadaní pacienti pro nás zanechali výjevy z lázní a jejich okolí, mnohdy vůbec nejstarší ikonografické znázornění zdejšího kraje. V mnoha případech navíc jejich díla neopustila místo svého vzniku, díky čemuž je nalezneme třeba i ve sbírkách Vlastivědného muzea Jesenicka.

Ne vždy však byly umělecké památky, hlavně po významné demografické změně po roce 1945, bezvýhradně spjatý se zdejším prostředím nebo o jejich autorovi nebylo (již) blíže nic známého. Podobný případ bychom našli v případě čtyř olejomalb od Emily Stregen von Glauburg z let 1870 a 1875. První dva obrazy pravděpodobně pocházejí

z tzv. starých sbírek, tedy předválečného muzejního fondu. Je navíc dost možné, že se jedná o jedny z prvních sbírkových předmětů po vzniku muzea na začátku 20. století, neboť jak víme z katalogu vůbec první muzejní výstavy *Alt-Freiwaldau und Umgebung* v Jeseníku roce 1897, ještě před vznikem muzea jako instituce bylo jejich pět maleb k vidění v prostorách tehdejší chlapecké školy. Další dva obrazy představují akvizici z roku 1992, kdy byly zakoupeny od soukromého majitele. Přestože všechna díla jsou téměř podobně signována a opatřena vedle jména autorky a datace rovněž místem vzniku (*Freiwaldau*, tedy předválečný název pro Jeseník), donedávna nebylo o autorce, jejich osudech a spojení s městem a lázněmi nic bližšího známo. Dnes se pomocí součinnosti tří badatelů podařilo doplnit jak obecné a místní informace o malířce, tak i recipročně obohatit její zahraniční životopisy právě o dosud neznámé jesenické období života.

Emily von Stregen Glauburg, roz. Schmäck, se narodila v roce 1817 v Londýně do rodiny bohatých velkoobchodníků. Zatímco otec byl zřejmě rodilým Angličanem, matka pocházela z Vídně. Jejím bratrem byl generálmajor Ludwig von Wüstenfeld

Emily Stregen von Glauburg, *Dáma u stolu*, olej na umělé hmotě, 1870. Zdroj: Vlastivědné muzeum Jesenicka, HJE 5880.

a zároveň byla neteří známé cestovatelky, jedné z prvních žen-objevitelek a autorky cestopisných knížek Idy Pfeiffer. Mezi lety 1837 a 1844 Emily studovala na Královské umělecké akademii (*Royal Academy of Arts*) malbu se zaměřením na žánrové obrazy, interiéry, figurální obrazy a portréty. Po ukončení studia odešla z britské metropole a pobývala např. v tehdy rakouských Benátkách, kde se již v roce 1844 zúčastnila výstavy, aby se nakonec usadila ve Vídni a stala se profesionální malířkou, přičemž tvořila především portréty, třeba právě již zmíněné tety Idy Pfeiffer. Po penzionování svého strýce generála von Wüstenfeld

Emily Stregen von Glauburg, *Major Charles Pfintner*, olej na plátně, 1875. Zdroj: Vlastivědné muzeum Jesenicka, HJE 9801.

s ním v roce 1856 přesídlila do Štýrského Hradce, oblíbeného místa rakouských vojáků či úředníků v důchodu. Za dalších pět roků se ve svých 43 letech konečně vdala, což jí mimo jiné umožnilo do budoucna v tehdejší společnosti snáze vykonávat malířské povolání. Jejím nastávajícím se stal Heinrich Ludwig, svobodný pán Stregen von Glauburg, pouze o několik měsíců starší než Emily. Rodák z Innsbrucku byl synem polního podmaršálka rakouské armády, který byl při svém penzionování v roce 1851 ověnčen komanderským křížem Leopoldova řádu, s čímž se pojilo rovněž povýšení do šlechtického stavu s titulem barona, a mohl

tak přidat sobě i svým potomkům erb a přídomek „von Glauburg“ po své manželce Marianně Eleonoře, jejíž rod vymřel po mužské linii. Dodejme, že Emiliin tchán výrazně přispěl ke zbudování železnice na Semmeringu a dodnes bychom po něm ve Štyrském Hradci našli pojmenovanou ulici.

Ve stejné době jako proběhla svatba mezi Emily a Heinrichem Ludwigem, tedy roku 1861, odešel její manžel jako podplukovník 11. hulanického pluku ruského cara Alexandra II. do výslužby. Lze se oprávněně domnívat, že se tak stalo ze

Emily Stregen von Glauburg, *Portrét dámy*, olej na plátně, 1875. Zdroj: Vlastivědné muzeum Jesenicka, HJE 9800.

zdravotních důvodů, neboť krátce před svatbou přijel jako pacient do lázní na Gräfenberku (ačkoliv podobně jako mnoho jiných se ubytoval v samotném městě Jeseník, v domě čp. 97). Již zkraje následujícího roku přijel i s novopečenou manželkou a jako lázeňští hosté setrvali v Jeseníku až do roku 1865 a strávili zde dlouhých takřka 18 let. Lze tak usuzovat z několika indicií. V roce 1869 je doložen jejich jesenický pobyt při sčítání lidu, kdy si stále pronajímali několik pokojů ve zmíněném domě, architektonicky významné historizující

Emily Stregen von Glauburg, *Portrét mladé ženy*, olej na plátně, 1870. Zdroj: Vlastivědné muzeum Jesenicka, HJE 895.

budově Josefa Kneifela, resp. toho času již nového majitele, jesenického stavitele Johanna Grögera st. Další informace o délce jejich pobytu přinášejí právě obrazy ze sbírky VMJ, jejichž horní hranice datace posouvá zdejší působení až do roku 1875. A poslední, teprve nedávná informace archivářů Jany Hradilové a Květoslava Growky prodlužuje jejich pobyt až k závěru 70. let 19. století. Vzhledem ke svému evangelickému vyznání se podíleli ve městě na náboženském životě této konfese. V roce 1878 byl Heinrich dokonce zvolen předsedou prozatímního místního Spolku Gustava Adolfa, který měl představovat předstupu pro vznik zdejšího filiálního evangelického sboru. Ten se podařilo založit v závěru následujícího roku. Heinrich se stal členem staršovstva a Emily darovala sboru oltářní obraz a dvě květinové vázy. Přesto již dalšího roku Jeseník opustili a přesídlili do dolnorakouského Mödlingu. Zde také Emily v roce 1886 zemřela a byla pohřbena. Její choť skončil o pět let později ve Vídni a pochován byl vedle manželky.

Jak se rovněž nedávno podařilo zjistit Andreasi Eichstaedtovi, jejich dlouhodobý jesenický pobyt vnesl do jejich života ještě jednu výraznou změnu. Adoptovali zde totiž dceru, pozdějším jménem Emilia Henrietta Johanna Swoboda-Stregen. Krátce po jejím narození v roce 1869 v Jeseníku zemřeli oba její rodiče, rakouský kapitán ve výslužbě Martin Swoboda a Maria, roz. Goldknecht. Rakouský badatel ze jména holčičky usuzuje, že Emily byla její kmotrou, a toto duchovní spříznění patrně vedlo po smrti jejích rodičů nakonec k adopci. S jistotou víme, že v roce 1885, v patnácti letech dívky, bylo zemským soudem ve Vídni potvrzeno její osvojení.

Čtyři malby dochované ve VMJ nesou typické rysy tvorby Emily Stregen von Glauburg. V první řadě je to námět, neboť se jedná bezvýhradně o portréty. Odpovídají rovněž uplatňovanému uměleckému stylu malířky, protože jak se dočteme v katalogu nedávné výstavy *Ladies First!* ve Štyrském Hradci, její portréty byly často zpracovány na tmavém pozadí a tváře portrétovaných se vyznačují jemností a živostí, spolu s realistickým ztvárněním mnoha detailů, jak je běžné v případě vídeňského biedermeieru. Jako portrétované stály Emily v Jeseníku dvě neznámé ženy, třetí z dam by pak vzhledem k párovému obrazu mohla být manželkou čtvrtého portrétovaného, majora Carla Pfintnera, jehož jméno známe ze signatury obrazu. Dlouhou dobu neznámého vojáka, oděného na obraze do uniformy s čabrakami, se podařilo před lety identifikovat s důstojníkem 3. husarského pluku, od roku 1850 ve vlastnictví prince Karla Bavorského. Do této jízdní složky rakouské armády nastoupil nejpozději v roce 1851 v hodnosti nadporučíka (Oberleutnant), po čtyřech letech služby povýšil na rytmistra (Rittmeister) 2. třídy a za další čtyři roky se stal rytmistrem 1. třídy. Po více než desetileté službě odešel v roce 1867 do penze. Snad podobně jako Emiliina manželka a mnoho jiných jej do jesenických hor zavedla snaha o uzdravení vodoléčbou v gräfenberských lázních. Na závěr dodejme, že v průběhu tvorby tohoto textu usiluje jesenické muzeum o nákup dalšího portrétního obrazu od Emily Stregen von Glauburg vzniklého v Jeseníku, tentokrát datovaného do roku 1868.

Jan Petrásek, kurátor historické podsbírky
Vlastivědného muzea Jesenicka

Kulturní itinerář

Vědecká knihovna v Olomouci

Bezručova 2

Výstavy

Olomouc podle Wernera

26. 8. – 13. 9. 2026 / Červený kostel

Výstava představuje osm vedut Olomouce z první poloviny 18. století od Friedricha Bernarda Wernera, které patří k nejcennějším obrazovým pramenům k dějinám města. Historické mědirytiny jsou doplněny současnými fotografiemi stejných míst a ukazují proměny Olomouce během téměř tří století.

Jindřich Štreit: Évora

23. 9. – 30. 10. 2026 / Červený kostel

Vernisáž 22. 9. / 17.00

Výstava fotografa prof. Jindřicha Štreita představuje snímky věnované akademickému prostředí, knihovnám a architektuře portugalské Évory, jednoho z významných center vzdělanosti. Projekt vznikl jako výstup mobility programu Erasmus+ zaměřeného na vzdělávání dospělých.

Zdeněk Burian: Školní výukové obrazy

10. 9. – 9. 10. 2026 / Galerie Biblio, Bezručova 2

Výstava představuje školní obrazy Zdeňka Buriana ze sbírek Muzea Komenského v Přerově. Nabízí výběr výukových tabulí z 50. let 20. století, které po desetiletí provázely výuku na českých školách a staly se ikonickým zobrazením pravěkého života a vývoje člověka. Přibližuje Burianovo výtvarné pojetí i význam obrazů ve školní výuce.

Akce pro veřejnost

Komentované prohlídky Červeného kostela

Záříjové víkendy nabídne VKOL komentované prohlídky Červeného kostela. Aktuální doba prohlídek je k dispozici na www.vkol.cz.

Průvodcovská služba je realizována za finanční podpory statutárního města Olomouce.

Dny evropského dědictví ve VKOL

12.–13. 9. 2026 / so 10.00–18.00 / ne 10.00–16.00 / VKOL, Bezručova 3

Dny evropského dědictví nabídnou návštěvníkům výstavu osmi olomouckých vedut Friedricha Bernarda Wernera z první poloviny 18. století, doplněnou o srovnání se současnými pohledy na stejná místa. Program obohatí komentované prohlídky výstavy, rukodělné workshopy, koncert pěveckého sboru Cima d'Oro z italského Ledra i zpřístupnění studovny vázaných novin, kde budou k vidění vybrané tiskoviny z fondů VKOL věnované humoru a zábavě. Nebudou chybět ani oblíbené komentované prohlídky Červeného kostela. Podrobný program na www.vkol.cz.

Noc literatury

16. 9. 2026 / 17.30 / zasedací místnost primátorky, radnice na Horním náměstí

Návštěvníci se mohou kromě ukázek ze soudobé evropské literatury v podání herců MDO a herečky Jany Paulové těšit na komentovanou prohlídku kaple sv. Jeronýma (17.30) a hudební vstupy. Celý komponovaný večer zakončí koncert kapely *No Time* (20.00) v Červeném kostele.

CIMA D'ORO
k poctě česko-italského přátelství

Vystoupení mužského pěveckého sboru z italského Ledra
pod vedením sbormistra Cristiana Ferrariho

OLMOUC 12. 9. 2026
11.00 Horní náměstí (a Casarovsky kašny)
17.00 Červený kostel Vědecká knihovna v Olomouci (rezervace místa na www.vko.cz)

PŘÍKAZY 12. 9. 2026
19.00 Velký sál Kolínské náložny (jedrenský sbor Cima d'Oro a Sestřený pěvecký sbor Příkazy)

PROSTĚJOV 13. 9. 2026
18.30 Náměstí T. G. Masaryka

Speak-Dating

30. 9. 2026 / 15.00–18.00 / Červený kostel

Již 12. ročník oblíbené akce proběhne v duchu motta „Jazyky sbližují!“ a nabídne možnost krátkých konverzací s rodilými mluvčími nebo lektory nejrůznějších jazyků. Pořádá Vědecká knihovna v Olomouci s dalšími partnery.

Festival Olmützer Kulturtag 2026

Dvanáctý ročník festivalu na podporu německého jazyka a kultury se uskuteční od 19. do 25. října. Nabídne přednášky, besedy, autorská čtení, filmové projekce, výstavu *Kapky na kameni* i tradiční

Spurensuche. Letošní program se zaměří na regionální historii, česko-německé vztahy a autory se sudetskou tematikou, hostem bude kameraman Jan Urbanski. Součástí festivalu budou také akce pro školy zaměřené na současná společenská témata. Festival pořádá Vědecká knihovna v Olomouci ve spolupráci s dalšími institucemi v regionu.

Vlastivědné muzeum v Olomouci

náměstí Republiky 5

Proměny. Svlékání (hmyzu) jako životní styl

2. 4. – 25. 10. 2026 / foyer muzea

Výstava představuje fascinující proces proměny hmyzu – od larválních stadií až po dospělce. Návštěvníci se seznámí s různými strategiemi svlékání a vývoje, které hmyz využívá k přežití, i s jejich významem v přírodě. Expozici doplňují detailní vědecké ilustrace botaničky Magdy Bábkové Hrochové a autentické sbírkové předměty.

Pilíře civilizace

18. 6. 2026 – 30. 6. 2027 / sál sv. Kláry

Více než 20 interaktivních exponátů přibližuje vznik písma, obchodu, měst, náboženství i domestikace zvířat a plodin. Návštěvníci si vyzkoušejí roli obchodníků na Jantarové stezce, prvních zemědělců i práci s 3D modely muzejních předmětů, z nichž sestaví vlastní „výstavu ve výstavě“.

Obec Řídeč – tam, kde končí Haná a začínají hory

9. 7. – 13. 9. 2026 / chodba v přízemí

Výstava představuje jedinečné svědectví o životě v obci Řídeč, jejíž historie sahá až do roku 1295. Místo s necelými dvěma stovkami obyvatel se stalo inspirací pro významného českého

dokumentárního fotografa Jindřicha Štreita, který ve své tvorbě dlouhodobě zachycuje život na venkově s mimořádnou citlivostí, pokorou a respektem k člověku.

Příběh kamene

do 30. 9. 2026

Expozici doplňuje nový „Příběh lodí“ s unikátním keltským monoxylem – více než deset metrů dlouhou loď vydlabanou z jednoho kmene. Spolu s další historickou lodí představuje proměny dopravy i života v regionu. Expozice se nachází v depozitáři na ulici Denisova 30.

Řemeslný jarmark

19. 9. 2026 / 10.00–17.00

Zažijte úžasnou atmosféru řemeslného jarmarku. Těšit se můžete na přehlídku řemeslníků od štukatéra, řezbáře, kováře až po kartáčníka, regionální výrobky a produkty, cimbálovou muziku i lidové kroje. Nebude chybět ani vystoupení hanáckých folklorních souborů.

Lidová architektura a štukatéřství severní Moravy

6. 10. 2026 / 17.00

Přednáška představí jedinečné arkádové statky a zdobené fasády severního Pomoraví, které jsou příkladem lidového klasicismu. Štukatér a restaurátor Jan Tomíček přiblíží podobu staveb i tradiční řemeslné postupy. Vstup zdarma.

Řezbářský kurz pro začátečníky

17. 10. 2026 / 9.00–17.00

V jednodenní kurzu vás lektor, řezbář Michal Muzikant, seznámí se základy práce se dřevem. V praktické části si každý účastník vytvoří

reliéfní dřevěnou destičku s heraldickými nebo středověkými motivy jako je lilie, růže či mytická zvířata. Kurz je určen začátečníkům a klade důraz na individuální vedení.

Zpracování ovčí vlny pro začátečníky

19. 11. 2026 / 16.00–20.00

Mini kurz Michaely Hykové představí tradiční zpracování ovčí vlny od rouna až po hotový materiál. Účastníci si vyzkoušejí praní, česání, předení na vřetánku i kolovrátku a základy plstění. Kurz je určen začátečníkům a všem, kteří by si chtěli práci s vlnou vyzkoušet v praxi.

Vlastivědné muzeum Jesenicka

Zámecké náměstí 1

Stará řemesla jesenických hor

9. 6. – 11. 10. 2026

Houževnatí dřevaři, šikovní řezbáři, větrem ošlehaní pastýři, umounění uhlíři, ale i zruční včelaři, tkalci nebo sběrači lesních plodů a bylinek. Obyvatelé předválečných Jeseníků si na tvrdý chleba vydělávali nejrozumnějšími způsoby. Přijměte vřelé pozvání k vochlím, širočinám, medometům a kolovrátkům a přeneste se do zaniklého světa starých horalů zpod Pradědu...

Vasil Stanko – Minulé situace

14. 7. – 25. 10. 2026

Výstava představuje výběr z fotografických cyklů 90. let, v nichž Vasil Stanko prostřednictvím inscenovaných obrazů zkoumá vztah reality, imaginace a skrytých významů. Vasil Stanko, fotograf spojený se slovenskou novou vlnou, se přistěhoval do Jeseníku přibližně před dvěma lety a působí jako

fotograf Vlastivědného muzea Jesenicka. Vedle toho se v Praze nadále věnuje vlastní umělecké tvorbě.

Muzeum Komenského v Přerově

Horní náměstí 1

Kdo si hraje, nezlobí! Československé hračky po roce 1945

20. 3. – 20. 9. 2026 / Velký výstavní sál v II. patře, Kruhový sál a předsálí

Víte, s čím si hráli vaši rodiče a prarodiče? Nebo sami rádi vzpomínáte? Právě pro vás máme výstavu mapující výrobní vývoj a edukační funkci československých hraček od poválečného období až do roku 1990.

Stovky hraček zapůjčených od soukromého sběratele a doplněné o předměty ze sbírek muzeí můžete obdivovat ve vitrínách i v jejich přirozeném prostředí: na pískovišti, v dětském pokojíčku, v herně školní družiny či na pultu dětmi tolik milovaného hračkařství. Vstup 80/40 Kč.

50 let kina Hvězda

15. 5. – 15. 11. 2026 / Historický sál, chodba ve 2. patře

Výstava připomíná padesátiletou historii kina Hvězda – architektonického unikátu 70. let, který vznikl jako moderní městské kino a současně i jako protiatomový kryt. Stavba byla dokončena v roce 1975 a slavnostní otevření se uskutečnilo 21. prosince 1976.

Mapuje jeho roli v životě industriálního Přerova, proměny filmové techniky i význam kina jako místa setkávání napříč generacemi. Součástí oslav výročí je také prezentace historických projektorů a bohatý

doprovodný program, který propojuje minulost s živou současností kina Hvězda. Vstup 40/20 Kč.

Legenda Divokého západu Buffalo Bill

5. 5. – 6. 9. 2026 / Historický sál, chodba ve 2. patře

Výstava připomíná jedinečnou kulturní událost z roku 1906, kdy do Přerova zavítala slavná show *Wild West* vedená legendárním Buffalo Billem. Přibližuje nejen samotnou show, ale i život na americkém Divokém západě se všemi jeho mýty i realitou. Zároveň ukazuje, jak

tato éra ovlivnila evropskou představivost, literaturu i vztah k přírodě napříč generacemi. Vstup 60/30 Kč.

Kola, křídla, kormidla a koleje

15. 10. 2026 – březen 2027

Výstava představí školní obrazy s tematikou dopravních prostředků ze sbírek MKP, doplněné o textové panely mapující jejich historický vývoj. Expozici obohatí vitríny s modely letadel, vlaků a železnic. Součástí budou také interaktivní prvky, jako je autodráha, funkční model železnice či malé dopravní hřiště pro jízdu s autíčky. Vstup 60/30 Kč.

Neviděné umění

6. 11. 2026 – březen 2027 / Kaple přerovského zámku
V roce 2026 se město Přerov připravuje na stěhování do nově zrekonstruované budovy, což umožní zapůjčit muzeu i umělecká díla dosud umístěná ve veřejnosti nepřístupných prostorách magistrátu (např. zasedací místnosti či kancelář primátora). Město vlastní více než 200 uměleckých děl, z nichž bude pro výstavu vybráno přibližně 100 nejceněnějších. Výběr se zaměří především na tvorbu přerovských autorů, díla s motivem města Přerova. Vstup 60/30 Kč.

ORNIS – Ornitologická stanice Muzea Komenského v Přerově

Bezručova 10

Pod křídly černohlávka: 100letí ČSO

1. 4. – 1. 11. 2026 / Výstavní sál ORNIS

Výstava připomíná stoleté výročí nejvýznamnějšího českého spolku věnujícího se ochraně a výzkumu

ptáků – České společnosti ornitologické. Vedle jejího vzniku a bohaté historie představí také širokou škálu činností, které organizace vykonává: od péče o ptačí parky přes ekologickou výchovu a osvětové programy až po ochranu volně žijících ptáků a vědecký výzkum. Expozice nabídne pohled do minulosti i současnosti české ornitologie a ukáže význam, který má pro naši krajinu i společnost. Vstup 60/30 Kč.

Hrad Helfštýn

Týn nad Bečvou 333

Otevírací doba hlavní sezóny 2026:

Od 1. 5. do 31. 8. denně mimo pondělí 9–18 hodin.

MADE IN HELFŠTÝN

26. 4. – 25. 10. 2026 / Galerie na II. nádvoří
Sezónní výstava představí výběr plastik vykonaných v hradní kovárně Helfštýna od počátku 80. let do současnosti. V rámci vstupného na hrad.

Muzeum Šumperk

Hlavní třída 342/222

130 let šumperského muzea

19. 5. – 11. 10. 2026 / Rytířský sál

Výstava připomíná 130 let od chvíle, kdy Johann Hönig vyzval ke sbírání předmětů pro vznik šumperského muzea. Návštěvníky provede historií instituce od prvních expozic v klášteře přes působení v Geschaderově domě až po Pavlínin dvůr, kde muzeum sídlí již téměř osm desetiletí. Přiblíží také proměny výstavních prostor, zajímavé akvize, významné výstavy i vydavatelskou činnost muzea.

Šumperk: Příběh starý 750 let

19. 5. – 11. 10. 2026 / Výstavní síň

Přesné datum založení Šumperka sice není známé, nicméně historikové se přiklání k roku 1276. Šumperské muzeum si toto kulaté výročí připomene výstavou, jež prostřednictvím deseti příběhů představí historii města od prvních pravěkých osadníků až po práh moderní doby.

Deset příběhů, deset silných okamžiků, které formovaly město i jeho obyvatele, ožije nejen pomocí exponátů, ale také na filmovém plátně. Výstavou nebudou návštěvníky provázet texty, ale moderní technologie Cabinet of Wonders.

Staň se olympionikem!

27. 1. – září 2026 / Muzejíčko

Zábavná výstava plná sportu a her se koncem ledna otevřela v šumperském Muzejíčku. Inspirovali jsme se letošními olympijskými hrami, a tak na malé návštěvníky čekají různé pohybové výzvy, úkoly a stanoviště, kde si vyzkoušejí dovednosti skutečných sportovců. Seznámí se rovněž se slavnými šumperskými sportovními hrdiny, mezi nimiž jsou i známí olympionici. Děti si nejen zaslouží, ale získají také svou vlastní „olympijskou“ zkušenost!

Muzeum Zábřeh

Žižkova 1

Výlet zpět o miliony let

24. 6. – 20. 9. 2026

Výstava provází malé i velké návštěvníky stovkami milionů let vývoje života na Zemi. Na cestě časem poznáme obří přesličky a trilobity, podíváme se za dinosaury, navštívíme tygra šavlozubého a putování zakončíme u lovců mamutů. Interaktivní

výstava je tentokrát doplněna i několika autentickými exponáty.

Muzeum Mohelnice

Kostelní náměstí 938

Zvířátka na farmě

3. 7. – 4. 10. 2026

Mohelnické muzeum se proměnilo ve farmu plnou domácích zvířátek. Děti čeká setkání se zvířaty, jež lidé od nepaměti chovali ke svému užitku, instalace však nezapomene ani na domácí mazlíčky. Formou nejrozličnějších interaktivních her, skládaček a kvízů se děti dozvědí, která zvířátka žijí na statku, jak se o ně postarat nebo čím jsou užitečná. V muzejní farmě budou moci pečovat o kravičky, koně, prasátka, kozy, ovečky, slepice, husy, kachny a králíky. Chybět nebudou ani pejskové a kočičky.

Muzeum a galerie v Prostějově

náměstí T. G. Masaryka 2

RESTAUROVÁNÍ: Hanácké svatební stromy

29. 1. – 27. 9. 2026 / hlavní budova MGP

Selská svatba na Hané byla jednou z nejvýznamnějších a nejokázalejších událostí v životě Hanáků. Dovedné ruce venkovských kuchařek měly možnost uplatnit své kuchařské umění, jehož vrcholným dílem byl svatební koláč, rovněž nazývaný jako strom. Na výstavě uvidíte, jak se díky pečlivé práci externích profesionálů, ale i konzervátorů koláče různé velikosti a z různých doplňkových materiálů proměnily. Prezentovány jsou dobové koláče ze sbírek Muzea a galerie v Prostějově.

Donucení odejít. Vysídlení českého obyvatelstva na Dražansku

22. 5. – 27. 9. 2026 / hlavní budova MGP

Dramatické osudy obyvatel Dražanské vrchoviny, kteří byli během druhé světové války nuceni opustit své domovy v důsledku zřízení rozsáhlého vojenského cvičikového prostoru. Mezi lety 1941 a 1945 postihlo vysídlení tisíce lidí z desítek obcí, jejichž životy byly nenávratně změněny. Pomocí dobových fotografií, archivních dokumentů a osobních svědectví výstava mapuje nejen samotný proces vystěhování, ale i jeho dlouhodobé dopady na místní komunity.

Eva Chyťová: Vzájemná přitažlivost

3. 7. – 11. 10. 2026 / hlavní budova MGP

Výstava představuje tvorbu Evy Chyťové, která citlivě propojuje osobní prožitek s vnímáním okolního světa. Její obrazy se pohybují na pomezí konkrétního a abstraktního, struktury a emocí a zvou diváka k tichému zastavení i zamyšlení nad tím, co zůstává za hranicí slov.

Jan Tříska: Sochař lidské tváře

30. 10. 2026 – 13. 9. 2027 / hlavní budova MGP

vernisaž 29. 10. 2026

Výstava připomíná osobnost akademického sochaře Jana Třísky (1904–1976) u příležitosti 50. výročí

jeho úmrtí. Představí jeho portrétní, figurální i medailérskou tvorbu, modely pomníků a dalších veřejných realizací. Součástí je také digitální mapa Třískových děl na Prostějovsku a doprovodná publikace.

Krojované panenky

8. 5. – 20. 9. 2026 / Galerie Špalíček

Výstava představuje modely panenek v krojích s věrnými replikami historického lidového oděvu z Horácka, Podhorácka i dalších regionů České republiky. Každý model vznikl podle dochovaných originálů s využitím tradičních technik – od ručního šití a zdobení až po škrobení, vrapování či vázání šátků.

Festival současného umění Prostějov: Jan Hísek

1.–30. 10. 2026 / Galerie Špalíček

vernisaž 1. 10. 2026

V rámci *Festivalu současného umění* představí Muzeum a galerie v Prostějově tvorbu Jana Hísky (* 1965). Jeho díla spojují bohatou imaginaci s realistickým detailem a čerpají inspiraci ze symbolismu, mysticismu, spiritualismu i surrealismu. Dílem Jana Hísky se prolínají motivy fantaskních rostlin, živočichů a tajuplných bytostí v magických krajinách.

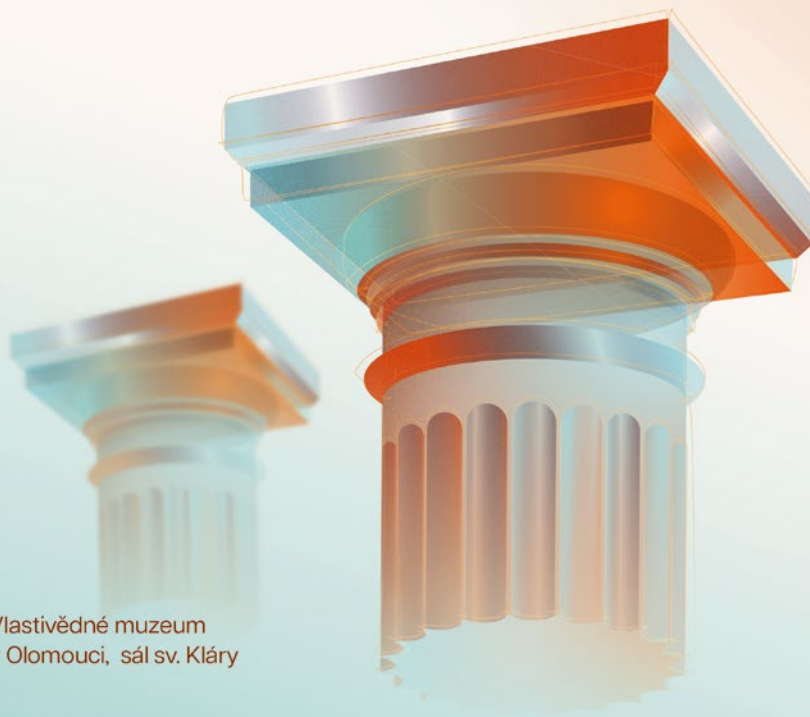
**mus
eum**

Vlastivědné
muzeum
v Olomouci

VÝSTAVA | 18. 6. 2026 – 30. 6. 2027

pilíře civilizace

Dětská antropologická laboratoř.
Hra. Interakce. Vlastní zkušenost. Jak funguje
civilizace v praxi? A na čem vlastně stojí?

Vlastivědné muzeum
v Olomouci, sál sv. Kláry

vmo.cz/civilizace

130^{let} ŠUMPERSKÉHO MUZEJA

m muzeum
Šumperk
RYTÍŘSKÝ SÁL

19. KVĚTNA – 11. ŘÍJNA 1925
VERNÍ SÁZ VYSTAVY SE SKUTEČNÍ
19. KVĚTNA V 17 HODIN

VSTUPNÉ PLACENO NEENDEABAC, ČETIDOPLETZAPMA
VYSTAVA SE KONA POTOZATITRO, UAMOSTRYNE, HETIMANA
D. SINDUCERHO KVALE INC. MONIKY RAYZELCHET
Muzeum otevřeno celoročně
úterý-ne dlele 9.00-17.00

Olomoucký kraj

WWW.MUZEUM-SUMPERK.CZ